

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1978

A TARTALOMBÓL:

BEDE ANNA
BERTÓK LÁSZLÓ
CSUKÁS ISTVÁN
FODOR ANDRÁS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
TAKÁCS IMRE
TANDORI DEZSŐ
TORNAI JÓZSEF
VERSEI

★

HERNÁDI GYULA:
SZÉP MAGYAR
TRAGÉDIA I.

LAZÁR ERVIN
ELBESZÉLÉSE

TUSKÉS TIBOR:
SORSKOVÁCSOK

★

CZINE MIHÁLY:
BÜCSŐ
NAGY LÁSZLÓTÓL

RÓNAY GYÖRGY:
JÓZSEF ATTILA ÚTJAIN

VÁRKONYI NÁNDOR:
LEVELEK
KOVÁCS ENDRÉHEZ

6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

BEDE ANNA
BERTÓK LÁSZLÓ
CZINE MIHÁLY
CSUKÁS ISTVÁN
FRIED ISTVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
FODOR ANDRÁS
HERNÁDI GYULA
KAMPIS PÉTER
KARDOS ANDRÁS
LÁZAR ERVIN
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY GYÖRGY
SOMLYÓ GYÖRGY
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TANDORI DEZSŐ
TORNAI JÓZSEF
TUSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR

KÉPEK:

FERY ANTAL
MARTYN FERENC
TAKÁCS DEZSŐ

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1978. MÁRCIUS

TARTALOM

FODOR ANDRÁS versei	- - - - -	195
BERTÓK LÁSZLÓ versei	- - - - -	197
HERNÁDI GYULA: Szép magyar tragédia (I. rész)	- - -	199
TAKÁCS IMRE versei	- - - - -	212
BEDE ANNA versei	- - - - -	214
LÁZAR ERVIN: A fűzán fütyülő rézangyalát (elbeszélés)	-	215
KAMPIS PÉTER: Tangentor (kisregény, III. rész)	- - -	222
TORNAI JÓZSEF versei	- - - - -	235
CSUKÁS ISTVÁN versei	- - - - -	236
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei	- - - - -	237
TÜSKÉS TIBOR: Sorskovácsok (szociográfia, III. rész)	- -	239
TANDORI DEZSŐ versei	- - - - -	247
*		
RÓNAY GYÖRGY: József Attila útjain (II.)	- - - - -	249
SOMLYÓ GYÖRGY: „Egy kis irodalom” (Megjegyzések <i>Ady publicisztikájához</i>)	- - - - -	259
VÁRKONYI NÁNDOR: Levelek Kovács Endréhez	- - -	265
POMOGÁTS BÉLA: Költészettan a visszatekintés során (Fodor András: <i>Hegyek és tavak</i>)	- - - - -	271
*		
CZINE MIHÁLY: „Pirosan áttör időn és ködön...” (<i>Búcsú Nagy Lászlótól</i>)	- - - - -	277
TAKÁTS GYULA: Verseskönyvről verseskönyvre (<i>Lengyel Balázs kritikáiról</i>)	- - - - -	281
KARDOS ANDRÁS: Az érték tényeitől a tények értékéig (Moldova György: <i>Akit a mozdony füstje megcsapott...</i>)	- - -	284

FRIED ISTVÁN: Tanulmánykötetek Kelet-Európáról (<i>Kovács Endre: Szemben a történelemmel, Sziklay László: Visszhangok, Turczel Lajos: Portrék és fejlődésképek</i>)	- - 286
A Jelenkor krónikája	- - - - - 288

K É P E K

FERY ANTAL rajzai	- - - - - 211, 248, 258, 276
MARTYN FERENC rajza	- - - - - 280

M ű m e l l é k l e t e n

Nagy László-portré
(Móser Zoltán fotója)

A b o r i t ó n

1., 4. MARTYN FERENC: Napló V-VI.
(Nádor Katalin fotói)

2-3. TAKÁCS DEZSŐ rajzai

Az illusztrációkat a Kisgrafikai Barátok Köre pécsi csoportjának gyűjteményéből válogattuk.

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72. Ft.

76-142 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Szendrői György igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

Móló

*Megállni újra bazalt-szigonyán,
hogy ne feszüljön fájdalom a part
karéjos, hosszú íjján,
hogy ne pattanjon át a perc
az örökös múlásba?*

*Miként lehetnék élő kövület?
Homlokom, ereim edényét
ugyanaz a súly nyomja, mint a
vizet, földet, s a fény
üvegházába zárt
torgandó levegőt.*

*Enyém csak a merénylők
csökönyös bátorsága,
csak az izgága gondolat, mely
újra, meg újra fölhasítja
az állandóság örömét.*

*Pedig köröttem mindenütt
szinek sikamló derüje, csend,
szűz önfeledtség ábrái, hajók,
árbocok, zászlók, nádbotok türelme.*

*Az ifjúasszony melle közti lánc
tapadó függőónja is
a lét kútját igéri, most is
az örök forrás gyönyörébe húz.*

*S a kikötő vascövekén
fekete, égre fordított pecséten
még mindig az a betűkoszorú:*

*Hamerli József
Gépgyára Pécs*

Sümeg

Bontja megint a tavaszi hegy
türelmes örömét,
vidám lasszóit eldobva újra
körülkerít a zöld, a kék,
de mind ami szemünkbe árad,
ujjongó tiszta jel,
a lélek bársony lemezét
belül mért marja fel?

Fekszeni veletek együtt
a várudvar gypén hanyatt,
s megérzem lent a bazaltkupok alján
elásott csontokat.
Virágot ont a buzgó teledés,
fagyverte csonk virul,
de a halandó testvér-büntudat
fáj olthatatlanul.

A kéz, a száj, a kar

Amit térdhajlat árkától csipőig
a kéz
felhámja megfogalmaz,
ahogy a tűzben is sziromfehér
tapadó, sűrű test nyugalmán
átforr
a zúdult
száj
hideg pecsétje,

ahogy végül a néma kar
gyereket – anyát – szeretőt
egy-ívjáromba ölelő igája
nyakamba hullt – –
nem akarom feledni.

Mind a hét főbűnt

*Esik az eső, nő a bánat,
tíz percem elment pocsolóának.
Győztes lába kél másik tíznek,
kapkolódom, mint akit visznek.*

*Körmeimet rendjén levágtam,
csak ketrecben ugrabugráltam.
Némelyek ha gőgösnek hittek,
kegyelmezzenek szemeiknek.*

*Magányos voltam, mint az isten,
vasárnap néha irigykedtem.
S bár ugyanannyit nyom a latban:
kíváncsiságból bujálkodtam.*

*Megvetettem a kapzsiságot,
nem vettem meg a világot.
Mestereimre torkosságban
lustaságból nem licitáltam.*

*Butaságomban, félelmemben
mind a hét főbűnt elkövettem,
s a többit is. Ha van bocsánat,
nem győzné, aki megbocsáthat.*

*Kalapot kilenc évig hordtam,
de ha kellett, jól meghajoltam.
Több voltam mindig, mint lehettem,
kinek joga van, ítélkezzen.*

Semmi sincs már

*Már olyan mély az éjszaka,
hogy legaljáról fölhallatszik
a kopogó cipő jaja.
Ki megy haza?
Foghíjas háztáji oroszlán?
Vagy hadifogoly, temetetlen
lövészárkok hosszán?*

*Legalább ordítana.
Hogy ne férjen el bennem,
hogy tudja: maga maradt
a hálóval fedett veremben,
hogy semmi sincs már, csak a hang,
a félrevert harang
szívverése a paplan alatt.
Lassít, szaporáz, megakad.
Hallott valamit? Csak a gödröt
kerüli ki? Kopog.
Mignem nyüszítetek, felüvöltök,
remegek, mint a csillagok.*

A rost beszél

*A héja alá, a ricsaja alá,
káprázata és bilincse alá,
megtagadva a sint,
a kiskanállal adagolt halált,
meg a bőrödben ébredő,
lélegzetedben fészkelő,
perceid kicövekelő
nagy elringató masinát.*

*Oda, ahol a rost beszél,
s pucér csillagok csendjét tújja
lassu szél,
ahonnan, míg fölér
elhajlik minden lényeg ujja.*

*Ott történik meg nélküled,
ami veled.*

Szép magyar tragédia

I. rész

1. kép

1867 júniusa. Mexikó, Querétaro város kapucinus kolostorának kriptája. A kriptá helyiségeit rendezték be ideiglenes siralomháznak Habsburg Miksa mexikói excsászár számára, akit Juárez köztársasági elnök katonai különbírósa ítélt halálra, és Querétaróban foglyul ejtették. Miksa egyedül van a kriptában, gyors léptekkel fel-alá járkal a koporsók között, meg-megsimogatja közepén kettéválasztott, hosszú, aranyszőke szakállát.

Nyílik az ajtó, Miksa osztrák-belga önkéntes légiónak rangjelzés nélküli, tiszti egyenruhájába öltözött negyvenöt-ötven év körüli férfi, Niklay István és egy harmincöt év körüli nő, Mária lép a helyiségbe.

Márián egyszerű ruha van, maga elé engedi Niklayt, látszik rajta, csak engedelmességhez, nem parancsoláshoz szokott. Kívülről zene hangja hallatszik, mexikói köztársasági indulót játszik egy fúvószenekar.

A fúvószenének a továbbiakban is fontos a szerepe, a rendezői elképzelések szerint alkalmazandó. Operettzene is használható. Megjegyzendő, hogy Offenbach akkoriban emelkedett hírre csúcsára, a Gerolsteini nagyhercegnő volt a legsikeresebb operett. Niklay odaugrik Miksához, megöleli, az excsászár is felderülő arccal öleli át volt ezrede-sét.

NIKLAY: Azonnal indulunk!

MIKSA: (csodálkozva) Hova?

NIKLAY: Megszerveztem a szökést. Le kell vágni a szakálladat.

MIKSA: (rémműlten) Lehetetlen, hiszen mindenki ismer.

NIKLAY: Azért vágjuk le.

MIKSA: Nevetségessé válok.

NIKLAY: Ki előtt?

MIKSA: A szökés után, otthon (az álláshoz nyúl), amikor felfedem a kiléte-met. Lehetetlen.

NIKLAY: Ne tréfálg, Miksa.

MIKSA: (komolyan) Legfeljebb azt teszem meg, hogy bekötöm az államot, és a szakáll végét hátul a nyakamhoz erősítem. Van nálatok egy kis fekete fonál?

NIKLAY: Nem vagyok kíváncsi a siránkozásodra. Maris levágja a szakálladat, és ragaszt magának egyet. Te felveszed az ő ruháját, ő a tiédet, és itt marad. Azt mondja majd, hogy erőszakot alkalmaztunk vele szemben. Betömjük a száját, és idekötjük az egyik koporsóhoz. Nem fogják bántani. Aztán, majd ha elengedik, utánunk jön. Eldugtunk neki egy csomó pénzt.

MIKSA: Habsburg császár nem szökhet meg női ruhában egy siralomházzá átalakított kapucinus kriptából.

NIKLAY: (mint aki meg se hallotta az ellenvetést) Nagyon kérlek, siess, mert elkésünk. Ezeket az öröket még sikerült megvenni, de nem biztos, hogy a következőket is sikerülni fog. Amint elkészül az emeleten a cellád, felvisznek innét. (Máriához fordul) Vágd le a szakállát! (odamegy Miksához, gyengéden lefogja hátulról a két karját. Mária odamegy hozzájuk, hosszú ollót vesz elő a szoknyája alól, és két vágással levágja Miksa szakállát. Az excsászár döbbenet nézi arcának elrabolt ékességét a lány kezében. Mária villámgyors mozdulatokkal levetkőzik, és levetkőzteti Miksát is. Ruhát cserélnek. Miksának meglehetősen szűk a lány ruhája, Márián viszont lötyög a férfi kabátja, nadrágja. Niklay mosolyogva, elégedetten nézi őket. Beköti Miksa fejét Mária kendőjével,

Mária fejére kalapot tesz, majd felragasztja az állára a magával hozott, méretre készült Miksa-szakállt, Miksa tehetetlenül nézi őket, aztán megszólal.)

MIKSA: Nem megyek.

NIKLAY: *(döbbenet)* Miért nem?

MIKSA: Meg kell várnom a követeket.

NIKLAY: Milyen követeket?

MIKSA: Levelet írtam a porosz, az osztrák és a belga követnek, hogy jöjjenek ide, és tegyenek közös nyilatkozatot.

NIKLAY: Nem jönnek ide.

MIKSA: Honnét tudod?

NIKLAY: Pereghy mondta.

MIKSA: Pereghy Juárez zsoldosa, egyetlen szavát se hiszem el.

NIKLAY: Eddig mindig igazat mondott. Azt is megmondta, hogy téged halálra fognak ítélni.

MIKSA: Nem volt nehéz megjósolni. A rablóvezérek mindig halálra ítélik a császárokat, ha a többi császár megengedi nekik. Remélem, az én esetemben az utolsó pillanatban közbelépnek, és megakadályozzák a gyilkosságot. *(A „szakállas” Mária csendesen figyeli a két tértfit. Lassan Miksa felé fordul.)*

MÁRIA: Nem lesz idejük.

MIKSA: *(idegesen)* Hogy-hogy nem lesz idejük?

MÁRIA: Lassú a posta.

MIKSA: Távírón küldik a feltételeiket.

MÁRIA: Tudja milyen kevés a távírópózna itt Mexikóban?

MIKSA: A távíratok már régen megjöttek.

MÁRIA: Juárez elnök szétépte őket.

MIKSA: *(ordítani kezd)* Az a sárgabőrű, elmebeteg gnóm, az az emberáldozatra éhes azték törzsfőnök, az a bandita, aki gyűlöl mindent, ami fehér, ami szép, ami nemesebb, mint ő! Az a söpredék! Nem akarom megegyeszer hallani a szádból annak a gazembernek a nevét!

MÁRIA *csendesesen megszímogatja a „szakállát”* Ha nem sietünk, akkor csak hajnalig hallhatja.

NIKLAY *(ráförmed a lányra)* Fogd be a szádát! *(Miksához)* Miksa, induljunk el! Ez az utolsó pillanat. Ha most továzol, holnap tényleg agyonlőnek. Érstd meg, nincsen más lehetőség.

MIKSA: *(mint aki nem hallja, mit mond*

neki Niklay, tovább örjög) Fel fogom akasztatni! Lovakkal tépetem szét! *(Niklay megrázza, egészen közel lép hozzá, ő is kiabál.)*

NIKLAY: Egyelőre te vagy siralomházban, és nem ő! Meg kell szöknünk! Érted? Meg kell szöknünk!

MIKSA: *(gőgösen)* Nem megyek. Menj, ha félsz. Engem meg fog menteni a civilizált világ. Az Egyesült Államoktól Ausztriáig, Franciaországtól Olaszországig, Angliától Belgiumig az egész világ elindul, hogy ezt az elsárgult, örült indiánt beletapossa a földből. Hát mit képzelnek ezek a senkiháziak? Idejövök, hogy alkotmányt adjak nekik, hogy valódi néppé szervezzem, növezzem fel őket, hogy megteremtsem számukra a jogrendet, a biztonságot. És mi a válaszuk mindeerre? Meg akarnak ölni. Szemét népség!

MÁRIA: *(megfogja Miksa kezét, kezét csókol neki, aztán letérdel eléje)* Könyörgök, menjen! Induljanak el! Diaz tábornok azt mondta, Mexikó nem engedheti meg magának a megbocsátás luxusát. Nem engedik el magát élve, higgye el.

MIKSA: Ki mondta ezt neked?

MÁRIA: A katonák.

MIKSA: Milyen katonák?

MÁRIA: A köztársaságiak.

MIKSA: *(gúnyosan)* Lefeküdtél velük?

MÁRIA: *(mosolyogva, egyszerűen)* Nem mindegyikkel.

MIKSA: *(szigorúan)* Csak a kurvák fekszenek le az ellenséggel.

MÁRIA: Vagy aki meg akar menteni egy Habsburgot.

MIKSA: *(elérzékenyen, átöleli a tértíruhába öltözött lányt)* Miattam fektüdtél le velük?

MÁRIA: Nem hoztam túl nagy áldozatot.

NIKLAY: *(Miksához, Máriára mutatva)* Azt mondja, a mexikóiak nagyon tudnak.

MÁRIA: *(röstelkedve)* Ne szégyenítsen meg Ófelsége előtt.

NIKLAY: Azt hiszed, Ófelsége nem tudja?

MÁRIA: Mit?

NIKLAY: Hogy mekkora kurva vagy?

MÁRIA: Ha sérteget, elmegyek.

MIKSA: De előbb add vissza a szakállamat és a ruhámat.

NIKLAY: *(a fejéhez kap)* Esküszöm, ez a kriptá itt nem siralomház, ez örültekháza. Azon vitatkozunk, hogy majd Anglia kiszabadít-e Juárez kezei közül, mikor csak ki kell menni az ajtón, a második utca sarkán Salm hercegné kocsija vár, eljutunk rajta Veracruzig, ott felszállunk a Coriolan nevű francia hajóra, a hajón megvárjuk Máriát, aztán elindulunk együtt haza, a szabadság, a hatalom felé. Én vagyok örült, vagy te vagy örült?

MIKSA: Ezt te nem értheted meg.

NIKLAY: Mit nem érthetek meg, az isten szerelmére? Mit?

MIKSA: Azt, hogy egy császárnak hogyan kell viselkednie válságos pillanatokban.

NIKLAY: Életben akarsz maradni?

MIKSA: Igen.

NIKLAY: Akkor miért gatyázol? Miért nem indulunk már?

MIKSA: Mert hozzá kell szoknom ehhez a maskarához. Nem szeretném, ha lepleznének.

NIKLAY: *(megkönnyebbülten)* Szóval jössz?

MIKSA: Megyek, csak előbb még tisztázni szeretnék valamit.

NIKLAY: Tessék.

MIKSA: A háborút elvesztettük, ennek következtében mexikói győztesként nem térhetünk vissza Ausztriába. Milyen megoldási lehetőség adódik ebben az új helyzetben?

NIKLAY: A fontos az, hogy otthon légy. Amikor tavaly, Königrätz után Ferenc József végigkocsizott Bécs utcáin, csak ilyeneket hallott: „Éljen Miksa! Miksa a mi császáruk!”

MIKSA: Valóban?

NIKLAY: Reszket tőled.

MIKSA: Ezért fogja megelőzni minden lépésünket.

NIKLAY: A franciák, a poroszok mellett állnak.

MIKSA: Mi a megoldás, Niklay?

NIKLAY: Ferenc József halála.

MIKSA: *(álszent hangsúllyal)* Nem kívánhatom édes bátyám halálát.

NIKLAY: Ő kívánhatja a tiédet?

MIKSA: Honnét veszed ezt?

NIKLAY: Velencében indulásra készen áll Tegetthof tengernagy, hogy a kivégzés után a Novarán hazaszállítsa a holttestedet.

MIKSA: *(telháborodva)* Nem hiszem el!

NIKLAY: Salm herceg a porosz követ-től hallotta. Tudod jól, a poroszok értesülései mindig megbízhatóak. Azt is mondta, a bátyád beszélt rá III. Napóleont, hogy vonja vissza Bazaine csapatait. Tudta, hogy a franciák nélkül végünk van.

MIKSA: Nem hihetem el, hogy ilyen aljas, hiszen mégis csak Habsburg.

NIKLAY: Nem biztos.

MIKSA: Megörültél?

NIKLAY: Ferenc József neked csak féltestvéred.

MIKSA: *(döbbenet)* Tessék?

NIKLAY: Ferenc József apja a reichstadti herceg. A Sasfiók.

MIKSA: Rágalmazod édesanyámat?

NIKLAY: Édesanyád imádta a Sasfiókot, ezt te is tudod. Viszonyuk volt.

MIKSA: Hazudsz!

NIKLAY: Otthon be fogom neked bizonyítani.

MIKSA: Nem megyek haza!

NIKLAY: Haza kell jönnöd! Egy Napoleon-unoka bitorolja a Habsburg-trónt. Érted?

MIKSA: De hogy történt? Hogyan történhetett?

NIKLAY: Édesanyád a társalkodónője volt; a Sasfiók gyönyörű fiú volt, kedves, művelt, a nagy Napoleon fia. Szóval megtörtént.

MIKSA: Ezt idáig miért nem mondtad el nekem?

NIKLAY: Nem akartalak feleslegesen felizgatni. De most már tudnod kell a teljes igazságot, hogy ne légy kíméletes ezzel a jött-ment parvönövel, aki ott pöffeszkedik a te császári trónodon.

MIKSA: Remélem, én tiszta vérű Habsburg vagyok.

NIKLAY: A legtisztább vérű. A Sasfiók még idejében meghalt.

MIKSA: Hála istennek. *(észbekap)* Rágalmazod édesanyámat?

NIKLAY: Édesanyádat tartom a birodalom legtisztább, legerkölcösebb aszszonyának.

MIKSA: És ez a Sasfiók-történeted?

NIKLAY: A Sasfiók az ördög fia volt, a legraffináltabb démon, megszállta édesanyádat, ő nem tehetett róla, ő akkor is ártatlan volt, és utána is, a mai napig is ártatlan. Két lábon járó szent a te édesanyád.

MIKSA: De ördögöt szült.

NIKLAY: Igen, ördögöt szült. S a te feladatod, hogy ezt az ördögöt visszazavard a pokol fenekére.

MIKSA: Anyám nem is tudja?

NIKLAY: Semmit se tud.

MIKSA: Hogyan fékezzük meg a bitort?

NIKLAY: Schönbrunnban négy emberem figyeli minden mozdulatát. Merényletet követünk el ellene.

MIKSA: Hogyan?

NIKLAY: Minden ki van számítva. Észrevétlenül irtjuk ki. Csak te kellesz hozzá. Ott kell lenned, hogy rögtön át tudd venni a hatalmat. Gyertek, siessünk, mert elkésünk!

MIKSA: Azt hiszem, mégis meg kellene gondolnunk, hogy álruhában kell-e innét kimenni. Aki Ausztriában császár akar lenni, nem menekülhet álruhában egy indián elől.

NIKLAY: *(kétségbeesve)* Holnap kivégeznek, ha nem megyünk! Érted? *(tagolva mondja)* Kivégeznek!

MIKSA: Meg kellene gondolnunk...

(Ebben a pillanatban nyílik az ajtó. Ötven év körüli férfi és egy húsz-húszonöt év körüli lány lép a síralomház-kriptába. Mindkettőjükön a köztársaságiak, Juárez hadseregének egyenruhája van. A férfi Pereghy Imre ezredes, a lány Pereghy lánya, Anna, hadnagy.)

Döbbsenten állnak a különös látvány előtt. Miksa az egyik emelvényen álló koporsó mögé lép, legszívesebben a föld alá süllyedne. Mária idegesen fogja meg ragasztott szakállát.

Egyedül Niklay nem jön zavarba, me-reven nézi a jövevényeket.

Pereghy elsőnek Niklayhoz fordul.)

PEREGHY: Hogy kerültök ide?

NIKLAY: Bejöttünk.

PEREGHY: És az örök?

NIKLAY: Lefizettük őket.

PEREGHY: Hm. Ők hívtak ide minket.

NIKLAY: Ha tudod, mi van velük, miért kérdezel engem?

PEREGHY: Megszoktam a kérdezést.

Az USA-ban kihallgató tiszt voltam.

NIKLAY: Értem.

PEREGHY: Délieket hallgattam ki.

NIKLAY: Gondoltam, hogy nem arabokat.

PEREGHY: *(Miksához fordul)* Habsburg úr, remélem sietve átöltözik.

MIKSA: *(előrelép)* Kicsoda ön?

PEREGHY: Valószínűleg hallott már rólam: Pereghy Imre ezredes vagyok, a köztársasági hadsereg különleges őrezredének a parancsnoka. *(a lányra mutat)* Ő a lányom, Pereghy Anna hadnagy.

MIKSA: *(meghajol)* Örvendek. *(megfogja Mária kezét, egy magas koporsó mögé húzza, és gyors mozdulatokkal vetkőzni, öltözni kezdenek mind a ketten. A szakáll se okoz problémát, Mária letépi az álláról, és felragasztja az excsászár arcára. Most már mind a ketten régi öltözetükben vannak. Miksa lassú léptekkel jön előre a koporsó mögül, zavart a hangja)* Niklay ezredes sokat beszélt nekem önről.

PEREGHY: Nem szeretném, ha meg kellene bilincseltetnem.

MIKSA: *(nagyot nyel)* Ha jól tudom, ön is magyar.

PEREGHY: Az vagyok.

MIKSA: Kedvelem a magyarokat.

PEREGHY: *(szárazon)* A magyarok viszont nem kedvelik a Habsburgokat.

NIKLAY: *(Miksára mutat)* Ő más, mint a többi.

PEREGHY: Kinek a számára?

NIKLAY: A mi számunkra.

PEREGHY: Ki az a mi?

NIKLAY: Te meg én, Anna meg Mária.

PEREGHY: Ha nem vetted volna észre, te más minőségben vagy jelenleg Querétaróban, mint én. Te fogoly vagy, én pedig őrvagyok.

NIKLAY: És az, hogy mind a ketten magyarok vagyunk, nem közös nevező?

PEREGHY: Múlt idejű közös nevező. Amikor együtt harcoltunk, amikor hősvoltál a szabadságharcban, együtt voltunk magyarok. Pákozdnál, Sukorónál, Erdélyben. Most külön vagyunk magyarok. Te Habsburg-magyar vagy, én Juárez-magyar vagyok. Tudod, mekkora különbség ez? Nagyobb, mint amekkora egy Juárez-indián és köztem valaha is lehetséges.

NIKLAY: Bolond vagy.

PEREGHY: Persze, hogy bolond vagyok. Kisírtam Juáreznél, hogy a magyar foglyok szabadon járkhassanak a városban. Itt az eredmény, meg akarjátok szoktatni a főbűnöst.

NIKLAY: Hidd el, Miksa legalább úgy gyűlöli Ferenc Józsefet, mint mi.

PEREGHY: Nem érdekelnek a családi viszályok.

NIKLAY: Akkor se, ha ezek a viszályok szabadságot hozhatnak Magyarországnak?

PEREGHY: *(gúnyosan)* Na ne mondd! És hogyan?

NIKLAY: Ha most elengednétek minket, együtt hazamennénk, Ferenc József pillanatok alatt merénylet áldozatává válna, és Miksa foglalná el a trónt.

PEREGHY: Na és aztán?

MIKSA: Kiengedném Magyarországot az osztrák birodalom kötelékéből.

PEREGHY: Niklay beszélt rá erre a nemes szándéokra?

MIKSA: Igen.

PEREGHY: *(Annához)* Látod, kislányom, ezek az igazán nagy politikusok.

ANNA: Csak figyelek, de nem merek hinni a fülemnek.

NIKLAY: Gúnyolódik, Annuska?

ANNA: Igen.

NIKLAY: Úgy látszik, az Egyesült Államokban érett és kész politikusok, filozófusok születnek. Hány éves maga?

ANNA: Huszonhárom. Egyébként én még Magyarországon születtem. De nem értem, miért kérdezi a koromat. Maga huszonhárom éves korában őrnagy volt a magyar forradalom hadseregében. Majd még egyszer annyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a forradalom árulójává váljék.

NIKLAY: *(sértődötten)* Elmondtam már maguknak, miért álltam be Miksához. *(Hirtelen megszólal Mária is.)*

MÁRIA: *(Annához)* Maga Amerikában nevelkedett, maga nem is magyar.

ANNA: *(gúnyosan)* Ragasztok majd magamnak egy Habsburg-szakállt, és akkor mindjárt az leszek, mi?

MÁRIA: Azt hiszi, mert csipkegallérja van, és apácáknál tanult, szemtelenkedhet is velem?

NIKLAY: *(Máriához)* Kérjél bocsánatot Annuska kisasszonytól!

MÁRIA: Miért, uram?

NIKLAY: Mert Ófelsége is így szeretné. *(Mária Miksára néz, az excsászár bólint.)*

MÁRIA: *(Annához fordul)* Bocsásson meg nekem kisasszony.

ANNA: Miért kér bocsánatot?

MÁRIA: Mert az urak *(Miksára és*

Niklayra mutat) nem szívesen térdelnek le a köre.

MIKSA: *(Annához)* Amerika is azt szeretné, ha a mexikói nép megbékélné velem.

PEREGHY: Minket most nem érdekel Amerika. Ahogy önt se érdekelte Juárez, amikor ezt írta önnek, nem is olyan régen. Emlékszik Habsburg úr? „Mihelyt valamely országban fellángol a gerillaháború, a hódító elveszettnek tekintheti magát, és legjobb, ha mindjárt feladja célját. A partizánrendszer azért olyan félelmetes, mert sohasem mutatja meg egészen az erejét; a végleges győzelmet mintegy az egyes vereségek jutalmaképpen szerzi meg. A hódító minden nap a győztes biztonságának illúziójába ringathatja magát mindaddig, amíg fokozatos kimerülése és végleges romlása rá nem ébreszti tévedésére. Mexikó tizenegy évi sorozatos veresége után vívta ki függetlenségét Spanyolországtól, és három évig küzdött a reformtörvény életbe léptetéséért. Nem kétséges, hogy most is kiharcolja függetlenségét, és helyreállítja annak vívmányait. A franciák annál biztosabban számolhatnak elszigetelt győzelmekkel, mert a köztársasági vezetés nem keresi a nyílt összeütközéseket. És mégsem férhet hozzá kétség, hogy önök sohasem lesznek az ország urai, és hogy a teljes összeomlást nem kerülhetik el.”

MIKSA: Ízléstelennek tartom ezt a levelet ebben a pillanatban emlékeztetembe idézni, Pereghy úr.

PEREGHY: Ön mit tett volna Juárezzel, Habsburg úr, fordított esetben?

MIKSA: Természetesen nem állítottam volna bíróság elé.

PEREGHY: Akkor miért küldte szó szerint a következő táviratot Zacatecasba Miramon tábornoknak, amikor annak győznie sikerült Juárez ellen: „Ha az ellenséget kézrekeríti, állítsa hadbíró-ság elé, és ítéltesse el! Csupán az ítélet végrehajtása előtt küldjön nekem jelentést!”

MIKSA: Ebben a táviratban nincsen szó halálról.

PEREGHY: Nem akarok szövegelemzésekbe bonyolódni. Az „ítéletvégrehajtás” ön szerint mit jelent?

MIKSA: Jelentheti a börtönbüntetés megkezdését is.

NIKLAY: (*Pereghyhez*) Imre, most ne szavakon nyargalj. Elég baj az nekünk, hogy Miksa nem lehet mexikói császár, és nem segítheti császárként a magyar szabadságmozgalmat. De ha már császár nem maradhat, legalább engedjétek el. Tudod, mi van otthon?

PEREGHY: Te tudod?

NIKLAY: Königrätz után mindenki Miksát akarja császárnak. Megöljük vagy lemondadjuk Ferenc Józsefet, Miksa lesz a császár, és szabadon engedí Magyarország. Itt van, megmondhatja, megígérte. (*Miksa felé fordul*) Igaz?

MIKSA: Igen, mindent megteszek. Már mondtam, kiengedem Magyarországot az osztrák birodalom kötelékéből.

ANNA: (*Miksához*) Iturbide királyt is száműzték, de visszajött, újra el akarta foglalni a trónt, végül nem maradt más hátra, ki kellett végezni.

MIKSA: Én nem akarok visszajönni.

PEREGHY: Az ön halála, Habsburg úr, siettetni a még mindig dúló háború befejezését.

MIKSA: Önök vadállatok, önök gyilkosok!

PEREGHY: (*nyugodtan folytatja*) Ön mindaddig veszélyes a mexikói nép számára, amíg él. Büntetése figyelmeztetés lesz azoknak az európaiaknak, akiknek még nem ment el a kedvük a gyarmatosítástól. És Washingtonnak se árt egy kis figyelmeztetés. Mexikó önálló ország, és az állam elöljárói iránti magatartásáról önmaga dönt.

NIKLAY: Neked fontosabb Mexikó, mint Magyarország? Meg vagy te örülve, Imre?

PEREGHY: Azon gondolkodom, hogy megbilincseltek, és úgy kísértetlek vissza a fogolytáborba. Nem sülsz le a pofádról a bőr? Beállsz a nép elleneségeihez zsoldosnak, harcolsz a nép ellen, a nép legyőz. Hadifogolytáborba kerülsz, de szabadon szaladgálhatsz össze-vissza, és te azzal hálálsz meg az emberséges bánásmódot, hogy meg akarod szöktetni a nép legfőbb elleneségét a büntetés elől...

NIKLAY: Ne folytasd! Bilincseltesd meg, de hallgass meg előbb! Ennek az embernek (*Miksára mutat*) el kell jutnia Ausztriába.

PEREGHY: Egy Habsburgtól várod Magyarország felszabadítását?

NIKLAY: Négy éve vagyok vele, ismerem.

PEREGHY: Én húsz éve harcolok a zsarnokság ellen a világ minden táján, ismerem.

NIKLAY: Azt akarod, hogy az a rohadt Deák-féle kiegyezés elpusztítsa az országot!

PEREGHY: Nem akartam és nem is akarom a kiegyezést, de nem lehet az egyik népet elárulva felszabadítani a másikat.

NIKLAY: Mi nem árultuk el a mexikóiakat.

PEREGHY: (*indulatosan*) Hát mit csináltak?

NIKLAY: Civilizációt hoztunk nekik.

ANNA: Főleg a franciák hoztak ide nagyon civilizált fegyvereket. A kivégzések tényleg csodálatosan civilizáltak voltak.

NIKLAY: Annuska, magát én szeretem és tisztetem.

ANNA: Tudom.

NIKLAY: (*sértődötten*) Honnét?

ANNA: Több ízben szerelmet vallott nekem.

NIKLAY: (*zavartan*) Nem emlékszem.

ANNA: (*gúnyosan*) Akkor talán álmában csinálta. Hétszer térdelt le elé, és kérte meg a kezemet. Nem emlékszik?

NIKLAY: Nem.

ANNA: (*apjához fordulva*) A barátod csak győztes csatákra emlékszik. Ez is sajátos magyar betegség.

PEREGHY: Nálad nem győzött?

ANNA: Nem szeretem a forradalom árulóit.

NIKLAY: (*önérzetesen*) Miért mondja mindig ezt nekem?

(*Közben Miksa zokogva fel-alá járkal a kriptában, aztán ledől az egyik koporsóra, rángatózva sír. Mária odamegy eléje, telemeli a fejét, vigyázva, nehogy lerántsa a ragasztott szakállt, megcsókolja az arcát, bohóckodó mozdulatokkal mutatványokat végez, hogy vigasztalja.*

Anna türelmetlen hangon válaszol Niklaynak.)

ANNA: Nem szeretem a zsarnokok zsoldosait.

NIKLAY: (*Miksára mutat*) Ő nem zsarnok, ő a mi egyetlen lehetőségünk, akit maguk most meg akarnak ölni.

Ahelyett, hogy azon gondolkodnának, maga is, az apja is, hogyan mentsük meg, hülyeségeken vitatkoznak velem. Számomra Magyarország szabadsága többet ér, mint egész Európa, Amerika, Ázsia, Afrika, Ausztrália szabadsága. Érti?

ANNA: Látja, ezért nevetséges, hogy időnként próbálkozik nálam.

NIKLAY: *(mint aki nem hallotta a gúnyos mondatot, Pereghyhez fordul)* Imre, engedd el Miksát, és gyere velünk! Otthon nagyobb szükség van most rád, mint itt. Juárez győzött, már nem kellesz neki.

PEREGHY: Nem érdekel, amit itt összevissza beszélsz. Majd hazamegyek, amikor úgy érzem, haza kell mennem. Most az a feladatom, hogy megghiúsítsam Habsburg Miksa szökését a felelősségrevonás elől. Odafönn elkészült már a cellája, felviszem. Te pedig sürgősen menj vissza a táborba, és próbáld elfelejteni ezt a mai délelőtöt. Jöjjön, Habsburg úr!

(Miksa zokogva feláll, megcsókolja Máriát, aztán Niklayt öleli át. A zokogástól nem tud beszélni, tápolyogva elindul kifelé, Pereghy előtt.)

Pereghy ránéz Niklayra, ő is elindul.

Mária Niklay után indulna, de a férfi erőlyesen rászól.)

NIKAY: Maradj, ne gyere!

MÁRIA: Szeretnék én is elmenni magával.

NIKLAY: Szedjél össze előbb ennivalót a többieknek.

(Mária nem válaszol, Niklay is kilép az ajtón Pereghy előtt. Csak a két nő marad a kriptában. Mária hosszan nézi Annát, aztán fojtott hangon szólal meg.)

MÁRIA: Maguk az árulók!

ANNA: *(derűsen nézi Máriát, fel-alá sétál előtte)* Miért?

MÁRIA: Mert ez az ember császár.

ANNA: Csak volt.

MÁRIA: Kétmillió aláírást vittek neki azon a kérvényen, amelyikkel megkérték, hogy legyen császár Mexikóban.

ANNA: Mexikóban összesen hatvanezer ember tud írni.

MÁRIA: Akkor honnét lett a kétmillió aláírás?

ANNA: Aki egy aláírást tud csinálni, az tizezret is tud.

MÁRIA: Miért bántja Istvánt?

ANNA: Niklay Istvánra, Habsburg Miksa zsoldosezredesére gondol?

MÁRIA: A gazdámra gondolok.

ANNA: Mióta van vele?

MÁRIA: Mit érdekli ez magát?

ANNA: *(gúnyosan)* Érdekel a hűség lélektana.

MÁRIA: Gúnyolódik?

ANNA: Maga szerelmes Niklayba, és ez nagy baj.

MÁRIA: Nemcsak én vagyok szerelmes bele, maga is.

ANNA: Azt hiszi, mert maga szereti, mindenkinek szeretnie kell? Téved.

MÁRIA: Ötéves korom óta szeretem.

ANNA: Odavaló, ahova ő?

MÁRIA: A birtokán születtem.

ANNA: Ő volt a földesúr, maga a cselédgyerek.

MÁRIA: Az nem számít.

ANNA: Hány éves maga?

MÁRIA: Huszonkilenc.

ANNA: Akkor a forradalom alatt tíz éves volt.

MÁRIA: Negyvenkilencben apám magával vitt, amikor Bem bácsival elment Törökországba. Aztán apám ötvennégyben meghalt, egy katona felesége lettem, elmentünk Belgiumba, ott találkoztam újra Istvánnal. Otthagytam a férjemet, együtt jöttünk ide.

ANNA: Szóval tizenhárom éve a szeretője. Magának adom. Nem kell.

MÁRIA: Nem is tudná elvenni tőlem. Csak engem szeret.

ANNA: Nem vettem észre.

MÁRIA: Magának csak azért hazudta, hogy szereti, mert meg akarja menteni Miksát.

ANNA: Biztosan így van. Maga is szereti ezt a Miksát?

MÁRIA: Igen.

ANNA: Miért?

MÁRIA: Mert István szereti.

ANNA: Értem. Holnap lesz a kivégzés. Agyonlövik.

MÁRIA: Maguk meg tudnák menteni.

ANNA: Nem akarjuk megmenteni.

MÁRIA: Gyilkos népség maguk, ezekkel az indiánokkal együtt!

ANNA: Tudja hány embert végeztetett ki a maga híres Miksája?

MÁRIA: Azok megérdemelték.

ANNA: Jó, hát akkor ne vitatkozzunk tovább. Maga is bent lakik a fogolytáborban.

MÁRIA: Igen.

ANNA: Jó az ellátás?
 MÁRIA: A magyarok kijárhatnak a városba.
 ANNA: Mit akarnak csinálni a magyarok, ha elengedik őket?
 MÁRIA: Van, aki haza akar menni, van, aki itt akar maradni. Aki itt talált magának asszonyt.
 ANNA: És maguk?
 MÁRIA: Miért kérdezi?
 ANNA: Kiváncsi vagyok rá, hova akarnak menni.
 MÁRIA: Oda biztos nem, ahova maga.
 ANNA: (mosolyog) Ne féljen, mi itt maradunk.
 MÁRIA: Meg is ölöm, ha utánunk jön, ha nem hagy békét neki.
 ANNA: (mosolyog) Tudja, hogyan lehet a legbiztonságosabban megtartani Niklayt?
 MÁRIA: (mohó érdeklődéssel) Hogyan?
 ANNA: Ha kiheréli.
 MÁRIA: Menjen innét a fenébe!
 (Elindul Anna felé, hogy torkon ragadja, de a lány ügyesen kicsúszik a fenyegető helyzetből, kinyitja az ajtót, kisseran rajta.
 Mária egyedül marad, aztán lassan ő is az ajtó felé indul.)

2. kép

Miksát és két császárpárti tábornokát, Miramont és Mejiát a kivégzés színhe-lyére, a Harangok dombjára kísérik.
 Miksán fekete civilruha, fején széles ka-rimájú mexikói kalap van, a két tábor-nokon nincs zubbony, fehér ingük vilá-gít. Négy fegyveres köztársasági katona kíséri őket a „domb” felé. Miksa hirte-len megáll, a szakállához nyúl, tétova mozdulattal meghúzza. A szakáll a ke-zében marad.
 Megáll a menet. Miksa az egyik katona túlbe súg valamit. A katona elszalad, kisvártatva visszatér, ragasztós üveg van a kezében.
 Az excsászár gondosan bekeni ragasztó-val a szakállát, majd visszaragasztja az állára.
 A menet folytatja útját.
 A fúvószenekar Habsburg-indulót fúj.
 Felérnek a „domb”-ra.
 A „dombon” várja őket a kivégzőosztag.
 Megelevenedik Eduard Manet híres, Miksa császár kivégzését ábrázoló fest-ménye.

A héttagú kivégzőosztag félkaréjban ve-szi körül a három halálraítéltet.
 A katonáknak fehér övük és fehér boka-szorítójuk van, a fehér holmik színe éle-sen elválnak a fekete egyenruhák színé-től. A vezénylő tiszt féloldalt áll, kezében szintén puskát tart.
 Eldördül a sortűz, a három halálraítélt a földre zuhan.

3. kép

A fúvószenekar ismét mexikói indulókat játszik.
 Pereghy és Anna szálláshelye. Egyszerű bútorzat, Pereghy egy karosszékekben ül, olvas.
 Nyílik az ajtó, Niklay és Mária lépnek a szobába. Mindkettőjük karján hatalmas, fekete gyászszalag mutatja, milyen mélyen gyászolják kivégzett „császár”-jukat.
 Pereghy feláll, kezettfog velük.
 Niklay is, a lány is nagyon zaklatottnak látszik, Pereghy részvétteljes tekintettel nézi őket.
 PEREGHY: Sajnálom, de meg kellett tör-ténnie.
 NIKLAY: Szörnyű csapás. Elvesztettük egyetlen reménységünket. Már telje-sen a kezemben volt, mindent meg-csinált volna nekem.
 PEREGHY: Naiv vagy. Szóba se állt volna veled otthon.
 NIKLAY: (Máriához fordul) Idézd föl az ezredes úrnak, mit mondott nekem a császár.
 MÁRIA: (finomkodva) Azt mondta: „Te vagy a leghűségesebb emberem, Nik-lay István. Előbb miniszterelnököt csi-nálok belőled Magyarországon, aztán te leszel az, aki kikiáltja az ország függetlenségét. Te leszel az új Kos-suth Lajos. Azzal a különbséggel, hogy a te Magyarországod valóban függet-len, szabad ország lesz.”
 PEREGHY: (Niklayhoz) És ezt te elhit-ted?
 NIKLAY: Megesküdött a feszületre.
 PEREGHY: Közben magában az ellen-kezőjét mondta.
 NIKLAY: (türelmetlenül, idegesen, időn-ként az ajtó felé lesve) Imre, ugye te befolyásos ember vagy itt?
 PEREGHY: Nem tudom, mit jelent szá-modra ez a fogalom, hogy befolyásos.

Szeretem Juárezt, és ő is szeret engem.

NIKLAY: Te vagy az örezred parancsnoka.

PEREGHY: Igen.

NIKLAY: Ez a legképzettebb és legfegyelmезettebb alakulat ma a köztársasági Mexikóban. Ezek az emberek vasból vannak.

PEREGHY: Azt hiszem, túlzol. Képzettek és fegyelmезettek, de hogy a legképzettebbek, legfegyelmезettebbek lennének? Nem tudom.

NIKLAY: Te tulajdonképpen Juárez helyettese vagy, nem?

PEREGHY: Nem vagyok a helyettese. Ha van egyáltalán helyettese, az Porfirio Diaz.

NIKLAY: Ha Juárez meghalna, ki lenne az új elnök?

PEREGHY: Nem tudom. Remélem ez a kérdés még nagyon sokáig nem lesz aktuális.

NIKLAY: Szerintem akkor neked kellené átvenned a hatalmat. Te vagy a legforradalmibb, a legképzettebb katoná, és az embereiddel hegyeket lehetne elmozdítani.

PEREGHY: *(elnézően)* Örülök, hogy ilyen jó véleménynel vagy rólam. Azt hittem, gyűlölsz Miksa miatt.

NIKLAY: Gyűlöltelek is, de most találtam egy megoldást, és ebben a megoldásban te lettél Miksa.

PEREGHY: *(felkapja a fejét)* Na ne mondd! Máris találtál megoldást? Mi az?

NIKLAY: Elő kellene készülni a hatalom átvételére, Imre. Láttam tegnap Juárezt, beteg.

PEREGHY: Semmi baja. Makkegészséges.

NIKLAY: Szerintem rövidesen meghal. Olyan sárga a bőre, mint a rossz arany.

PEREGHY: Nem láttál még indiánt?

NIKLAY: Juárez sárgább.

PEREGHY: Szeretnéd, ha beteg lenne, mi?

NIKLAY: *(Máriához fordul)* Mária, mondd el, mit hallottál.

MÁRIA: Hogy megmérgezték.

PEREGHY: Hol hallottad?

MÁRIA: Az asszonyoktól.

PEREGHY: Milyen asszonyoktól?

MÁRIA: A vágóhídon.

PEREGHY: A vágóhídon nincsenek asszonyok.

MÁRIA: Húsért álltak sorba.

PEREGHY: Azok apácák voltak.

NIKLAY: *(közbevág)* Vállalnod kell a vezérséget.

PEREGHY: Ne beszélj már marhaságot. Miféle vezérséget?

NIKLAY: Mondtam már, Juárez nem húzza sokáig. Te leszel Mexikó vezére, adsz nekem hadsereget, pénzt, önkénteseket, és visszavesszük Ferenc Józseftől Magyarországot.

PEREGHY: Nincs neked maláriád?

NIKLAY: Nincs. Miért?

PEREGHY: A maláriások szoktak ilyen baromságokat beszélni, amikor rohamuk van.

NIKLAY: *(mintha valóban lázálomban beszélne)* Megszöjünk a külpolitikai hálót Ausztria köré. Neked az USA-ban vannak kapcsolataid, nekem a legjobb barátom Bazaine tábornagy. Mikor itt élt, a bizalmába fogadott. Az ő segítségével Franciaországot is beszervezzük, Anglia Miksa felesége révén lesz a szövetségesünk, Oroszországot és Poroszországot Victoria királynő állítja az oldalunkra. Minden meglesz. Csak egy valami kell hozzá, hogy te legyél Mexikó elnöke.

PEREGHY: *(nevet)* És Juárez?

NIKLAY: Dobd ki, ülj a helyére!

PEREGHY: Most aztán elég volt! Mit képzelsz, meddig hallgatlak még ezzel a romlott szövegeddel? Forradalmár vagyok, nem pedig kalandor! Ezt vedd tudomásul, és kímélj meg az ötleteid-től! Juárez Mexikó elnöke, és az is marad, te pedig máttól kezdve az osztály-belga hadifogolytábor bentlakója leszel! Megtiltom, hogy egyetlen magyar is elhagyja a tábor területét! Kivizsgáljuk az ügyeteket, és hazavarunk benneteket! Végeztem veletek, mehettek! Takarodjatok innét!

(Niklay sértődötten áll egy pillanatig, aztán megfogja Mária kezét, és mind a ketten sietve kimennek az ajtón. Pereghy idegesen sétál fel-alá a szobában. Kint mexikói indulókat játszik a fúvószenekar. Hirtelen kivágódik az ajtó, és elsőnek Anna, utána egy civilruhás férfi, majd két-három magas rangú köztársasági tiszt lép a szobába. A civilruhás férfi, Benito Juárez karja

fel van kötve, dühtől tajtékozó arccal áll meg Pereghy előtt.)

JUÁREZ: Fél órája a kapucinus kolostor előtt rámlott egy magyar hadifogoly főhadnagy. A fejem helyett a karomat találta el. *(rámutat a kötésre)* Tessék! Bevallotta, hogy Niklay szervezte az egészet, meg akart ölni, hogy te lehessél az új elnök. Mit hozol felmentségedre?

PEREGHY: Nem értek, Benito.

JUÁREZ: Én viszont értek. Azért sírtad ki nálam ezeknek a magyar gazembereknek a szabad mozgást, hogy nyugodtan szervezkedhessek.

PEREGHY: Te megörültél, Benito.

JUÁREZ: Az őrezred parancsnokságát átadtam Lopez őrnagynak. Ettől a pillanattól kezdve nem vagy az ezredesem. Legszívesebben börtönbe záratnák, hogy ott élvezd kedves magyar barátaid társaságát. A rögtönítélő bíróság hatot halálra ítelt közülük a merényletért. Niklay megszökött a kurvájával. Hova bújattad őket?

PEREGHY: *(alig tud beszélni a felháborodástól, de erőt vesz magán, lassan, artikulálva beszél)* Juárez úr, ön a legjobb barátom volt eddig a pillanattig. Követelem, állítson bíróság elé!

JUÁREZ: Nem állítlak bíróság elé. *(Anna lép Juárez elé, éles hangon kezd el beszélni.)*

ANNA: Elnök úr, ön nem tudja, mit beszél. Apám harcolt a magyar szabadságharcban, harcolt az USA-ban a rabszolgafelszabadító háborúban, egyik legelszántabb, leghősebb katonája volt a mexikói felszabadító háborúnak az ön vezetése alatt. És ön most azt állítja, hogy hiúságból, hatalomvágyból kalandorokkal, gazemberekkel szövetekezett, esküdött össze az ön élete ellen. Ön tényleg nem tudja, mit beszél.

JUÁREZ: Maga, kislányom túl fiatal és túl elfogult ahhoz, hogy ebbe az ügybe beleszólhasson.

ANNA: Én az önök felszabadító háborújában vívtam ki magamnak a beleszólás jogát. Niklay gazember, de apámnak semmi köze hozzá.

JUÁREZ: A legjobb barátok voltak Magyarországon.

ANNA: Magyarország nagyon messze van ide. Időben is, térben is.

JUÁREZ: Niklay meg akarta szöktetni Miksát a siralomházból.

ANNA: Apám hiúsította meg a szökést.

JUÁREZ: De nem tett jelentést a szökési kísérletről, és Niklayékat továbbra is szabadlábon hagyta, ahelyett hogy hadbírótság elé állította volna őket.

PEREGHY: *(Juárezhez)* Te is hittél kezdetben Miramonnak.

JUÁREZ: De tegnap agyonlövettem.

PEREGHY: Ha tudtam volna, hogy Niklay merényletet szervez ellened, agyonlövettem volna.

JUÁREZ: Állandóan bejárt hozzád, órákig beszélgettetek.

PEREGHY: Az ember nem tudhatja pontosan, mennyit változik a másik tizen-nyolc év alatt.

JUÁREZ: Az nem volt elég neked, hogy Habsburg Miksa oldalán harcolt?

PEREGHY: Magyarországért harcolt a szerencsétlen. Azt ígerte neki Miksa, ha győz, elmegy Ausztriába, ott is császár lesz, és majd szabadon engedi Magyarországot.

JUÁREZ: Azt akarod bemagyarázni nekem, hogy Niklay ezt elhitte?

PEREGHY: Én is elhittem az északiaknak, hogy valóban felszabadítják a rabszolgákat.

JUÁREZ: Annyi eszed azért volt, hogy ehhez nem a búrokkal szövetkeztél.

PEREGHY: Hiába gúnyolódsz, egyszerűen nem érted, amit mondok.

JUÁREZ: Lehet, hogy nem értem, de egyet tudok. Olyan katona és politikus nem kell nekem, akiben az érzelem rátelepszik az óvatosságra, és megfojtja azt. Nem állítalak bíróság elé, mert lehetséges, és ennyi évi barátság után talán el is hiszem neked, hogy nem készakarva lettél vétkes. De nem akarlak látni többet! Menjete el eből az országból, felejtsetek el, hogy a barátaim voltatok!

PEREGHY: Rendben van, Juárez, elmegyünk innét. De ne hidd, hogy ki tudtál ábrándítani bennünket. Tovább megyünk oda, ahol szükség lesz ránk. Pest, New York, Mexikó-Város után oda, ahol a szabadságért folytatott küzdelemben és a győzelem után nem eszik meg egymást a forradalom testvérei. Oda, ahol a szegények, a kisemizettek és a vezérek akkor is jobbot

nyújtanak, amikor akaratunk ellenére hibát követünk el néha.
(Juárez mozdulatlanul áll, Pereghy elindul. Egy pillanatra megáll Juárez előtt, mintha kezét akarna neki nyújtani, de aztán megtordul, kifelé indul. Anna követi. A tisztiek utat engednek neki.)

4. kép

Niklay és Mária mexikói öltözékben lépnek a színpadra, menekülnek Querétárból Juárez elől.

Fáradtak, leülnek egy félreeső fa alá, pihenni próbálnak.

A fúvószenekar mexikói indulókat játszik.

Mária szólal meg elsőnek.

MÁRIA: Nem érünk el Veracruzig.

NIKLAY: Miért?

MÁRIA: Utánunk jönnek, elfognak.

NIKLAY: Juáreznek más dolga van.

MÁRIA: Nem kellett volna idejönni, gazdám.

NIKLAY: Hová?

MÁRIA: Ide, Mexikóba.

NIKLAY: Megbolondultál? És Miksa?

MÁRIA: Miksának vége.

NIKLAY: Ki tudhatta ezt előre.

MÁRIA: Mindenki tudta.

NIKLAY: Te is tudtad, mi?

MÁRIA: Mondtam is, csak nem figyelt rám. Sohase figyel rám.

NIKLAY: Majd Párizsban figyelek.

MÁRIA: Odamegyünk?

NIKLAY: Bazaine megígérte, hogy bármikor odavesz maga mellé.

MÁRIA: Ott sok a szép lány.

NIKLAY: Itt is sok volt.

MÁRIA: De itt mindig maga mellett lehettem.

NIKLAY: Párizsban méginkább ott lehetsz mellettem, ha akarsz.

MÁRIA: Mit akar csinálni Párizsban?

NIKLAY: Majd meglátod.

MÁRIA: Oda nem megy el Ferenc Jóska.

NIKLAY: Majd Párizs megy el Ferenc Jóskaéhoz.

MÁRIA: Olyan maga, gazdám, mint a beteg postagalamb.

NIKLAY: Mondd csak a litániádat, bölcs asszony.

MÁRIA: Elfele repül az otthonától, mégis azt hiszi, hazarepül.

NIKLAY: Te meg buta liba vagy.

MÁRIA: Miért, gazdám?

NIKLAY: Nem érted a politikát. Miksa helyére most III. Napoleon rukkol, bevonul velünk Pestre, kidobjuk onnét az osztrákokat, és kész.

MÁRIA: Megöregszünk addig. A végén nemhogy bevonulni, mozdulni se tudunk.

NIKLAY: Nem értem, miért vitatkozom mindig veled.

MÁRIA: Mert tudja, hogy igazam van.

NIKLAY: Eddig még sohase volt igazad.

MÁRIA: Megmondtam, hogy ne bántssuk az indiánokat, többen vannak, itt-hon vannak, nem kellünk nekik, lefognak verni bennünket. Igazam lett.

NIKLAY: Napoleon cserbenhagyott bennünket, csak azért tudtak legyőzni.

MÁRIA: Teljesen mindegy, gazdám, miért győztek. Győztek. Igazam volt.

NIKLAY: (gúnyosan) És most mit tanácsolsz?

MÁRIA: Menjünk haza.

NIKLAY: Hova haza? Belgiumba?

MÁRIA: Nem, Magyarországra.

NIKLAY: És mit csináljunk ott?

MÁRIA: Éljük.

NIKLAY: Ott most nem lehet élni.

MÁRIA: Itt lehet?

NIKLAY: Itt se lehet.

MÁRIA: Akkor hol lehet?

NIKLAY: Majd az én Magyarországon. Addig pedig a magyar szabadság országútján. Útközben.

MÁRIA: Párizsban majd pucolhatjuk Napoleon csizmáját.

NIKLAY: Szemtelen vagy.

MÁRIA: Gazdám, magának nincsen szemem.

NIKLAY: Hogy-hogy?

MÁRIA: Magyarországot nézi, de csak a saját elveszett lábnyomát látja mindig.

NIKLAY: (dühösen) Mit akarsz te tőlem?

MÁRIA: Semmit. Semmit se akarok. Ez a Pereghy igazán jó barátja volt magának?

NIKLAY: Régen, még negyvennyolcban. Együtt harcoltunk.

MÁRIA: És most?

NIKLAY: Bolond. Teljesen elmebeteg.

MÁRIA: És a lánya?

NIKLAY: Helyes lány. De az is bolond.

MÁRIA: Szereti?

NIKLAY: Kicsoda?

MÁRIA: Maga.

NIKLAY: *(zavartan)* Csak hülyéskedtem vele, hogy az apjánál kijárjon nekünk egy csomó dolgot.

MÁRIA: Nem lesz most bajuk?

NIKLAY: Miért lenne?

MÁRIA: Hát a merénylet miatt. Mindenki tudja: nekik köszönhatték a magyarok, hogy szabadon járkálhattak a városban.

NIKLAY: Juárez szereti őket, meg fog nekik bocsátani. Jó lett volna, ha sikerül ez a lövés. Pereghy megszerezhetette volna az elnökséget.

MÁRIA: Nem hiszem.

NIKLAY: Miért?

MÁRIA: A mexikóiak nem engedték volna. Porfirio Diaz lenne most az elnök, az meg még rosszabb lenne nekünk, mint Juárez.

(Hirtelen két mexikói köztársasági katonát tűnik fel mellettük. Az egyik őrmester, a másik közlegény.)

Az őrmester megáll előttük, nem köszön, hetykén kérdezi.)

ŐRMESTER: Kik vagytok, honnét jöttök, hova mentek?

(Niklay rémülten ül a helyén, Mária feltalálja magát.)

MÁRIA: Vándorkomédiások vagyunk őrmester úr, járjuk a falukat, egy kis vidámságot viszünk az embereknek ezekben a nehéz időkben.

ŐRMESTER: Miért lennének ezek az idők nehezek? Győztünk, tehát könnyűek és szépek az idők. Így van?

MÁRIA: Így van, gyönyörű időket élünk. Maguk merre mennek, őrmester úr?

ŐRMESTER: Querétaróba. Ott fogták el a Habsburgot.

NIKLAY: *(tettetett örömmel)* Már ki is végezték, hála istennek.

KÖZLEGÉNY: Szét kellett volna vágni vékony szeletekre. A máját, a veséjét, a talpát. Szépen lassan, ahogyan a kolbászt szokták a parasztok. Gyertek velünk Querétaróba, legalább nem unatkozunk az úton.

NIKLAY: *(rémülten)* Veracruzba kell mennünk, ott már megbeszéltük, és el is adtuk az összes mutatóványokat.

ŐRMESTER: Megvárnak ott benneteket, legyél nyugodt. Gyertek csak.

MÁRIA: Nem lehet. Teljesen lehetetlen.

ŐRMESTER: Semmi se lehetetlen, húgom. Eljöttök velünk, és kész.

MÁRIA: Inkább megmutatjuk maguknak, hogy mit szoktunk csinálni.

ŐRMESTER: Jól van, mutassátok meg, aztán majd meglátjuk.

(A két katonát letelepszik a fa alá, Niklay és Mária felállnak, tanácstalanul egymásra néznek, aztán Mária lassan vetközni kezd. Félig meztelenül elkezd táncolni.)

Niklay megérti, mit kell tennie, vele táncol ő is.

A két katonának nagyon tetszik a „műsor”, bele-bele tapsolnak. Mária táncol, bohócmutatóványokat végez, ugrál, tornázik, Niklay izzadva követi.

Hirtelen megáll a lány, s mint akinek jó ötlete támadt, az őrmesterhez fordul.)

MÁRIA: Tetszik?

ŐRMESTER: Annyira tetszik, hogy most már biztos vagyok benne: velünk jöttök.

MÁRIA: Van egy ötletem.

KÖZLEGÉNY: Halljuk!

MÁRIA: *(Niklayra mutat)* Az uram elmegy Veracruzba, nehogy azt higgyék ott, hogy be akarjuk őket csapni. Én meg elmegyek magukkal Querétaróba, elszorakoztatom magukat az úton, aztán majd visszafordulok, és akkor majd maguk kísérnek engem Veracruzba. *(Niklayhoz)* A kikötőben találkozunk.

(A katonák nagyon megöriülnek a váratlan ajándéknak, boldogan beleegyeznek, hogy Niklay egyedül menjen el, és haggja ott nekik a „feleségét”. Niklay rögtön megérti Máriát, biccent neki.)

NIKLAY: Rendben van, a kikötőben megvárlak benneteket. *(az őrmesterhez)* Nagyon fontos maguknak, hogy Querétaróba menjenek?

ŐRMESTER: Agyon is lőnek, ha nem érünk oda péntekre.

NIKLAY: Akkor sajnos nem tehetek semmit.

KÖZLEGÉNY: Nem bizony. De azért ne félj, nem bántjuk a feleségedet.

MÁRIA: *(mosolyogva)* Még csak az kéne, hogy ne bántsanak!

(A katonák boldogan vigyorognak.)

NIKLAY: *(szomorúan)* Legalább egy kis pénzt adjanak fájdalomdíjul.

ŐRMESTER: Most nincs nálunk, de az asszonnyal majd küldünk.

NIKLAY: Köszönöm, őrmester úr.

MÁRIA: Hát akkor talán mehetünk is. *(Odalép Niklayhoz, megöleli, szájon csókolja, egészen közel hajol hozzá, súg*

valamit a fülébe, aztán a katonák mellé lép. A katonák is kezét fogják Niklay-val. Az őrmester lekezelően mondja.)

ŐRMESTER: Ne búsulj pajtás, mással is megtörtént már ilyesmi.

NIKLAY: Dicsértessék a Jézus Krisztus. (A két katona és Mária egyszerre válszolnak.)

KÉT KATONA, MÁRIA: Mindörökké, ámen.

(A két katona közretogja Máriát, mindhárman elindulnak „Querétaro” felé. Niklay az ellenkező irányba, „Veracruz” felé indul. A zenekar vidám mexikói indulót játszik.)

(Befejező részét következő számunkban közöljük)

Vasárnapi határnézőben

*Virágzik az akác.
Orvosság-illatát
ki győzné mind beszívni!
Ennyi nagy csokorban,
egy akácfa-sorban
ki győzne gyönyörködni...?*

*Ha mégennyen volnánk,
tízszor ennyen volnánk,
szépség itt bőven jutna.
A kenyér is terem,
az ázott földeken
szemesedik a búza.*

*Szorgos munkánk nyomán
színesedik a táj,
szebb lesz, mindegyre szebb lesz.
Tiszta répasoron
fogy az aggodalom –
jövőre sok cukor lesz.*

*A gazda a mezőn,
szántón és legelőn,
kapára váró gazban
egyedül járogat –
az ökrök és lovak
pihennek, vasárnap van.*

*Az akác a zöldben
a virág-ökölrel
készül, hogy lombosodjon.
Vagy: csüngő fürtjei
csilingelnek neki,
hogy el ne szomorodjon.*

*Mint a gazdák, megyek –
csak otthon ne legyek –
a termést nézegetni.
A fényben üdülök,
majd egy hídra ülök –
e verssel tisztelőgni.*

Hajónapló

*Óriási játékszer, fehér hajó.
Dugattyúit a gőz lökdösi,
lapátjaival araszolgat.
Anyai ringása közt a remegés...
Karistolja a vizet, mint egy fakés.*

*

*Ujjaim a hatalmas asszony testén –
hófehér asszony-hajó, sárga vizen.
Fogaim a sárgadinnye husában –
asszony-hajó – fehér – a sárga vizen.*

*

*Megilletődöm Erzsikétől.
A kamaszkor vibrál szívemben,
aranyló paráznság.
A kívánság melegszik
testemben, csontjaimban;
boldogságosan érzem, hogy szívem van.*

*

*Éjszaka a szemedet látom, a szemedet;
rejtélyes lustaságod, csíra-melled,
hosszú lábad, derekad, barna hajad...*

*

*A borús ég Újvidék fölött,
nézd, kihaladt!*

Nyár — Bodakajtor

*Lebarnult lányok fölött
galambot vendégelő
diófa hallgatózik
a nyári reszketésben.*

*A kosarak barackot
kinálnak lent a földön;
bolyhos, édes, aranyló,
zamatos gyümölcsöket.*

*A hűvös levelek közt
leszülnek csontos diók...
Árnyékban lent a lányok,
és fényben főtt a madár.*

Egy délelőtt

*„Megint elment egy délelőtt,
mert valakivel együtt jártam
a bizonyos bizonytalanságban,
az életnek álcázott halálban.
Pedig a tennivaló mennyi:
levelezni, sűrögni, jönni-menni . . .
S most bosszankodva érem magam tetten,
hogy valakit
mégegy napig
megmentettem.”*

Mosolygás

*A mosolygásod ragyogás.
Mosolygó arcod drágakő.*

*A mosolygásom zokogás.
Beomlott égből tör elő.*

Tien San

*Szikrázó patájú paripán ülök.
Alattam félelmetes föld dobog.
Akik a Tien San hegyhez elérnek,
Azok a boldogok.*

*Ruhám rongyos, társaim elveszítettem,
Az ismeretlenbe sajogva megyek,
Diszeim veszítve, görnyedetten.
De elérem a Tien San hegyet.*

A fűzfán fűtyülő rézangyalát

Berzsián költő belebetegedett. Bele bizony. Állig húzta a takaróját, nyomta az ágyat. Fájdalmas arcát még fájdalmasabbra igazította, mert hallotta, hogy látogatója érkezik. Zörömbölt valaki odakint a kilinccsel. Biztosan Zsebenci Klopédia – reménykedett Berzsián. Kipp-kopp, léptek az előszobában, és valóban, belibbent az ajtón Zsebenci Klopédia. Gondolhattam volna – mormogta magában Berzsián. – Ki más látogat meg engem, mint ez a locskafecske Klopédia! – Mintha az előbb még nem ebben reménykedett volna!

Klopédia kövé meredt a fájdalmas arc láttán.

– Beteg vagy? – kérdezte.

Berzsián arca megrándult.

– Klopédia, nagyon kérlek – mondta síri hangon –, ne mérgesíts föl.

– Isten ments – mondta Klopédia –, de látom, hogy beteg vagy.

– Na ugye! Akkor meg minek kérdezed.

– Jó-jó – mondta csitítón Klopédia. – Talán lázad is van?

Berzsiánnak mostmár nem is megrándult, rángatózott az arca. Fölordított.

– Láz! Láz! Mit lázazol itt! Mi vagy te, körzeti orvos!? Az embernek lőtt seb van a mellén és akkor azt kérdezi, lázas-e! Mindig csak a rohadt tünetek, sohasem a lényeg.

Mostmár Zsebenci Klopédia is fölemelte a hangját.

– Hol van lőtt seb a te melleden? Kutvagumi van, nem lőtt seb! És vedd tudomásul, hogy a lényeg a tünetekből áll össze.

– Megörjít! Megbolondít – üvöltözte Berzsián, rázta az öklét az ég felé.

– Te nagyképű fajankó! – mondta dühösen Klopédia. – Egy percig sem maradok tovább.

Elindult az ajtó felé.

Berzsián szeme szikrát hányt a dühtől. Klopédia után ordított:

– Csapjon beléd a...

De itt elakadt.

– Jaj – suttogta és a szájára szorította tenyerét.

Klopédia visszafordult az ajtóból, nézte a szájára szorított tenyerű Berzsiánt. Elpárolgott Berzsián mérge, sápadt volt, szomorú és, ajaj, egy nagy könnycsepp szánkázott végig az arcán.

– Na – mondta ijedten Klopédia.

Odament Berzsiánhoz, megsimogatta.

– Nem lehet így élni – suttogta Berzsián.

Piff – még egy könnycsepp.

Mostmár kapizsgálta Klopédia.

– Ó – mondta –, hát emiatt! Hogy amit mérgebben kimondasz, teljesül. Bólogatott Berzsián. Tízet is gyors egymásutánban.

Klopédia arca megnyúlt, az ő szemében is megjelent egy könnycsepp. Sírdogáltak.

– Látod – zokogta Berzsián –, különben milyen gyönyörűt veszekedhettünk volna. Én azt ordítottam volna neked, hogy te locskafejű, tyúkeszű, szófacsaró, mire te hozzámvágtad volna, mondjuk a tintásüveget...

– Bizony – csillant fel Klopédia szeme.

– Én erre azt mondtam volna, hogy törjön el a kezedszára, mire te azt mondtad volna, hogy...

– Hogy te nagyképű fajankó.

– Mondtad is. Neked lehet – legyintett Berzsián. – De én erre azt ordítottam volna, hogy csapjon beléd a villám, te meg azt, hogy csapjon énbelém, aztán szépen kibékültünk volna és boldogan ülnénk egymás mellett, hogy olyan jól kiordítottuk magunkat. Most meg látod, sírdogálunk.

– Tényleg – mondta Klopédia. – Hagyjuk is abba.

Kitörölte a szeméből a könnyeket. Kitörölte Berzsián is.

– Beláthatod, hogy így nem lehet élni.

Zsebenci Klopédia mélyen elgondolkozott. Ráncolta a homlokát.

– Láttad a házam tetejét? – folytatta Berzsián.

– Nem. Mi van vele?

– Nézd csak meg.

Klopédia kiszaladt.

– Egy óriási luk van a házad tetején – mondta ámulva befele jövet.

– Na ugye – mondta keserű arccal Berzsián. – Mert dühös lettem erre az ócska házra és azt ordítottam az udvaron, hogy...

– Csapjon bele a villám?

– Bizony.

– És belecsapott.

– Bizony.

– És az előbb engem is egy hajsza! mentett meg a villámcsapástól.

– Bizony.

Egy villanás Klopédia szemében, elszörnyülködött, rámeredt Berzsiánra.

– Te jó ég! – mondta. – Akkor a tűzoltó parancsnok is... kitörött a lába!

Berzsián behúzta a nyakát.

– Rátaposott a virágomra – mondta.

– Szegény, és fogalma sincs róla, hogy miattad. Azt hiszi, rosszul lépett... És a városi tanács! Berzsián! A városi tanács tornyába belecsapott a villám.

Berzsián még jobban behúzta a nyakát.

– És Sróf mester! – kapott a fejéhez Klopédia. – Sróf mester a sima aszfalton úgy hasraesett, hogy máig is nyög. Berzsián!

– Állandóan az önuralomról prédikál... mit papol annyit.

– Nahát – csapta össze a kezét Klopédia. – És szegény Violin trombitája! Hát ezért robbant föl!

– Két óra hosszat ugyanazt a dallamot fújta – mormogta szégyenkezve Berzsián.

– És az én nyelvem... no nézd csak! Hát ezért bénult meg egy napra a nyelvem. Egy árva kukkot sem tudtam szólni egy álló napig.

– A lábtörést meg Sróf mester hasraesését szívből sajnálom – mondta Berzsián. – És szívből sajnálom Violin trombitáját is. De hogy te egy álló

napig nem tudtál beszélni, abban igazam volt. Egész délelőtt locsogtál-fe-csegtél. Ami még hagyján. De lélegzetet sem vettél közben.

- Igen?! Szóval akkor te vagy az! Ez a sok lábtörés meg villámcsapás, meg hasraesés, meg robbanás, meg nyelvbénulás... Berzsián, te rosszabb vagy, mint egy elemi csapás – szörnyülködött Zsebenci Klopédia.

Berzsiánnak nagyon nem tetszett ez a mondat. Pirulni kezdett a nyaka. Ami annak a jele, hogy rögtön dühbe gurul. Fölemelte a hangját is.

- Hogyhogy elemi csapás – ordította –, amikor...

- Nono – mondta ijedten Klopédia –, türtőztess magad!

- Igaz is – szontyolodott el Berzsián, a hangja a padlásról a pincébe.

- Csak azt akartam mondani, hogy nem én vagyok az elemi csapás, hanem ez az észveszejtő képesség vagyis hogy átok, hogy amit mérgemben ki-mondok, megvalósul.

- Nagyobb önuralomra van szükséged – mondta Klopédia.

- Na látod, ezért esett hasra Sróf mester a sima aszfalton.

- Pedig hiába, Berzsián, nincs más megoldás.

Berzsián kiugrott a betegágyból, föl-alá sétált a szobában.

- Az lehetetlen, hogy nincs más megoldás. Láthatod, itt nyomom az ágyat már három napja, nem merek kimenni az utcára, nem merek emberek közé menni, mert dühbe gurulok és vége. Pedig én nem akarok senkinek se rosszat. Ordítok valamit és kész, az ordítással a méreg is kiszáll belőlem. Dehogy is akarom, hogy akárkinek kitörjön a lába, vagy belecsapjon a vil-lám. Úgy vagyok vele, mint akárki más. Képzeld el, Klopédia, hogy amit mérgükben ordítanak az emberek, az mind megvalósul.

- Ajaj – mondta Klopédia –, akkor ma reggel például már rászakadt volna az ég Vinkóci Lőrincre. Mert azt ordította neki Szörénször Tejbajszán.

- Aki azt állítja magáról, hogy egy mongol herceg unokája?

- Az.

- Na látod – mondta Berzsián. – És ez csak egy a sok közül. Itt vagy például te – csillant föl Berzsián szeme.

- Én?

- Te bizony. Légy szíves mondd el, miket kívántál ma mérgedben.

- Hát... – hápogott Klopédia. – Tulajdonképpen... Annak az ember-nek, aki sohasem veszi le a könyvtárban a kalapját, annak azt kívántam, hogy...

- Hogy?

- Nőjön a fejéhez a kalapja.

- Nagyszerű – mondta Berzsián. – És?

- Mit és? Ennyi volt az egész... azazhogy... annak a néembernek, nem tehetek róla, Berzsián, annyira utálok, annak a néembernek azt mondtam, hogy fulladjon meg.

- Ez az! – mondta diadalittasan Berzsián. – Egy fejhez nőtt kalap és egy fulladásos halál! A szelíd Zsebenci Klopédia mai termése. Na és hol vannak akkor a többiek! Vedd tudomásul, hogy kő kövön nem maradna, ha csak úgy szíre-szóra mindenki dühös kifakadása valóra válna. Lecsapna ránk a kólika, dögvész, lepra, kolera, rosseb és franc. Törött végtagok röpköd-nének a rommezőn botorkáló süketek, kukák és vakok fölött, akikbe rá-adásul egytől egyig belecsapna a mennydörgős ménkü. Na.

- Jó, tényleg – szontyolodott el Zsebenci Klopédia –, mi emberek mennyi rosszat kívánunk egymásnak.

- Most ne az emberiségen morfondírozz – förmedt rá Berzsián. – Min-

denki azt ordítozhat, amit akar, a többiek csak egészségesebbek lesznek tőle... Rajtam morfondírozz! Mert én aztán meg vagyok áldva!

Klopédia lehajtotta a fejét, magábaroskadt. Hallgatott, hallgatott.

– Mi van veled? – kérdezte ijedten Berzsián.

– Rajtad morfondírozok – mondta Klopédia.

– Kisütöttél valamit?

– El kell mennünk a Hörpentőbe – jelentette ki Klopédia. – Ott ül Sróf mester meg Violin.

Berzsián már éppen biggyeszteni akart, mert hát hogyan segítene rajta Sróf mester meg Violin, de szerencsére még a biggyesztés előtt fölébredt benne a vak bizalom: miért ne segíthetne rajta Sróf mester meg Violin.

– Gyerünk – mondta lelkesen és megragadta a kilincset.

De csak a kilincsig jutott. Ott aztán elszállt a lelkesedése. Fogta, fogta a kilincset Berzsián és nem mozdult. Csak éppen bikavállá leereszkedett, bikamelle behorpadt, bikatérde megroggyant, bikafeje lehorgadt.

– Hej, Berzsián, össze ne ess! – kiáltott rá Zsebenci Klopédia.

– Pedig az lenne jó – motyogta Berzsián. – Elnyúlni itt és föl se kelni többet.

– Most meg mi a baj?

– Mi a baj, mi a baj! Képzeld el: kimegyünk az utcára.

– Már rég elképzelttem, van nekem képzelőerőm – hadonászott Klopédia. – Vedd tudomásul, már azt is elképzelttem, hogy ott ülünk a Hörpentőben Sróf mesterék asztalánál.

– Ebből látszik, hogy egy fikarcnyi képzelőerőd sincs – bólogatott lemondóan Berzsián. – Már ott vagy az asztalnál képzeletben. Haha. Én meg még csak az utcán tartok, nem is messzire innen, csak itt a saroknál.

– Akkor siettesd a képzeleted – sürgette Klopédia.

– Nem ártana, ha te is siettetnéd. Akkor nem kellene annyit magyaráznom. Mert képzeld csak el azzal a teknősbéka képzeleteddel, hogy itt a sarokon jön velünk szembe egy ember és...

– Jézusmária – kapott a szívéhez Klopédia. – És az az ember valami rosszat mondana neked... vagy... vagy csak egyszerűen nem tetszene...

– Vagy netán rálépne a virágomra – vette át a szót Berzsián.

– És máris ott heverne kitört lábbal.

– Vagy villámcsapottan.

– Vagy nyakaszegetten.

– A nyakaszegett, az szemenszedett hazugság! Ezt én még nem mondtam senkinek.

– Jó, jó – bólogatott Klopédia –, de most nem erről van szó, Berzsián. Csupán arról, hogy amíg odaérnénk a Hörpentőbe, utunkat lábatöröttek és villámcsapottak szegélyeznék. Még rágondolni is rossz.

– Na látod, ezért nem tehetem ki én innen a lábom – szomorkodott Berzsián. – Várhatnak engem a Hörpentőben.

No de nem olyan fából faragták a locskafecske Zsebenci Klopédiát, hogy egykettőre föladja a harcot. Nem bizony! Betömte Berzsián fülét viasszal, hogy ne halljon semmit, a szemét meg bekötötte, hogy ne lásson is semmit.

Így ballagtak a Hörpentő felé. Klopédia belekarolt Berzsiánba, úgy vezette. És amikor egy elhagyott, csupa virág parkon mentek át, Klopédia hirtelen megállt, Berzsián elé penderült és így szólt:

– Berzsián, már régen akartam neked valamit mondani. Szeretlek!

És hirtelen olyan szép lett Zsebenci Klopédia, mint egy virágzó galagonyabokor.

– Mi az, miért álltunk meg? – kérdezte Berzsián, mert persze se látott se hallott a szerencsétlen, pedig valljuk be, úgy lett volna szép, ha ezt a szót viasszal betömött füllel is meghallja, s a fekete kendőn keresztül is meglátja Klopédia virágzó galagonyabokorságát.

De miért éppen most, amikor különben nyitott szemmel s nyitott füllel sem volt képes rá.

– Semmi, semmi – motyogta Klopédia, nagyhirtelen elhullajtotta virágait és már mentek is tovább a Hörpentő felé.

Oda is értek volna baj nélkül, csak az a fránya járdaszegély ne lett volna. De ahol járda, ott járdaszegély! Persze, hogy belebotlott Berzsián. No mondta is! Amit szokott, a mendergetős ménkűt. Le is csapott. Klopédia alig győzte elrángatni előle a hirtelenharagú költőt.

Nagy hibát követtem el – gondolta magában. – A száját is be kellett volna kötnöm... Meg a magamét is – tette hozzá magában, és elpirult.

Na de odaértek végre. Volt ám hejehuja! Megjött Berzsián! Örvendeztek a kedves kocsmatöltelékek, a csivirgók és csavargók, a jobb meg a balfácánok. S persze legjobban örvendezett Sróf mester meg Violin.

Nosza lekapták Berzsián szeméről a kendőt, ki a füléből a viaszt.

– Ehhez a jókedvhez, leginkább a szivárványszörp illik – mondta Vin-kóci Lőrenc korcsmáros, aki mint tudjuk, kilencvenkilenc féle szörpöt mért a Hörpentő nevű szörpentőben.

Mindenki szivárványszörpöt kért. Kiccentek-koccantak a poharak. Koc-cintgatott boldog és boldogtalan. Addig, amíg Berzsián el nem bődült.

– Virulunk itt, vidulunk itt. Eregetjük lefele a szivárványszörpöt. Holott velem... holott nekem...

No nézd csak, már pirul is a nyaka.

– Csak lassan a testtel Berzsián – mondta neki gyorsan Klopédia. Azért jöttünk itt össze, hogy kitaláljunk valamit.

– Ki is találunk, ne félj! – rikoltoztak a többiek.

Mély csend borult a Hörpentőre. Mindenki ki akart találni valamit. Végül még a csendet is elűzték, annyira zúgott-búgott az eszük kereke.

Legelsőnek Sróf mester emelte fel az ujját.

– Én amondó vagyok – mondta...

Mindenki feszülten figyelt, hogy mimondó, végig is hallgatták volna, ha Zsebenci Klopédia nem érzi meg a vészt és közbe nem vág:

– Kedves Sróf mester – mondta gyorsan –, egyre nagyon kérlek. – Azt a szót ki ne mondd, hogy „önuralom”.

– Bizony, bizony – bólogatott Berzsián.

– Miért ne mondanám – háborgott Sróf mester –, amikor ez az egyetlen megoldás.

– Ha ez az egyetlen megoldás – ordított Berzsián –, akkor most...

Nem tudta tovább ordítani, mert Zsebenci Klopédia rávetette magát és befogta a száját. Nem is engedte el addig, amíg Berzsián már majd megfulladt. Mély lélegzetet vett Berzsián, Klopédia meg ugrásra készen állt mellette. De nem kellett ugrania, mert a mély lélegzet után azt mondta Berzsián:

– Köszönöm, Klopédia.

– Villám? – kérdezte suttogva Klopédia.

Berzsián bűnbánóan bólintott.

– Önuralomról szó se esik Berzsián – ugrott elő ekkor Vinkóci Lőréc. – Csak nyugodtan gurulj méregbe, szikrázzon a szemed, ne törődj semmivel, csak ordíts!

– Jó, de mi változik akkor? – kérdezte Sróf mester.

– Egy a fontos – folytatta Vinkóci Lőréc –, hogy mérgedben mindig azt kiabáld: Teljenek meg szörppel Vinkóci Lőréc üres hordói.

Na lett ám erre zenebona. „Átkozott kapitalista, harácsoló nyerész, nyerészkedő harács” meg ilyesmiket kiabáltak a Hörpentőben. Még hogy a Vinkóci Lőréc hordói!

De Violinnak felcsillant a szeme.

– Mond valamit ez a Vinkóci Lőréc – kiáltott. – Idefigyelj, Berzsián, csak annyi az egész, hogy akire dühös leszel, annak mérgedben ne rosszat, hanem jót kívánj! Egyszerű, nem?

Tényleg, egyszerű ez? Vagy mégsem egyszerű? Mindenki mélyen elgondolkozott. Egy pillanatra Berzsiánba is belevillant! Van még remény. De a másik pillanatban már azt érezte: még sincs remény. Violinhoz fordult.

– Mégis, Violin, hogy képzeled? Mondd el részletesebben.

Violin virult, mert azt hitte, nyert ügye van.

– Mondjuk – magyarázta – egy kopasz ember rálép a lábodra. Te dühbe gurulsz és azt mondd neki: Nőjön ki a hajad!

– Ez az, egyszerű! – rikoltozta a Hörpentő.

Megdobbant boldogan a kopaszok szíve. Na, mindjárt kinő a hajuk. Berzsián elszomorodott.

– Mondd, Violin, ha neked egy kopasz ember rálép a lábodra, mit mondasz neki?

– Hát... hát – hápogott Violin –, azt mondom neki, hogy...

– Hogy? – kérdezték tőle kórusban.

– Hát azt, hogy – vallotta be szégyenkezve Violin – verje ki a ragya azt a kugligolyó koponyádat.

Na, igen. Bólogatott mindenki. Mert épp annak kívánunk valami jó, aki a lábunkra lép. Hogyisne! Ki várhatja ezt Berzsiántól? Senki. Bólogattak a kopaszok is.

Hát ez kútba esett. Gondolkodtak megint, zimm-zümm az eszük kereke. Zimm-zümm Tejbajszán esze kereke is. Mind az öt. Vagy mind a három. Mert vagy eggyel kevesebb vagy eggyel több volt neki. Különben nem mondták volna Berzsiánnak:

– Berzsián, mielőtt kitalálunk valamit, kérlek, gurulj méregbe.

– Már miért gurulnék? – kérdezte Berzsián és már gurult is.

– És mondd azt – folytatta Tejbajszán –, hogy vigyen el az íz. Vagy egyen meg a súly. Nagyon szeretném megtudni, mi az az íz. Meg mi az a súly.

De most kivételesen Zsebenci Klopédia gurult igazán méregbe.

– Ördög bújjék a tudományos érdeklődésedbe! – kiabált. – Ki ne mondd, Berzsián! Mert az íz az rossz szellemet, kísértetet jelent, a súly meg kelést, sebet. Ki nem mondd Berzsián!

– Dehogy mondom – legyintett Berzsián –, hiszen egyik se a szavam járása.

– És honnan tudod te, hogy mi az az íz, meg súly? – akadékoskodott Tejbajszán és szúrósan nézte Klopédiát.

– Mit gondolsz, miért tanulok én annyit? Miért járok olyan sokat könyvtárba? – replikázott Klopédia, ám ekkor Sróf mester fölkiáltott.

– Megvan!

Feléje fordultak valamennyien.

– Mit mondtál az előbb, Berzsián? – kérdezte diadallal Sróf mester.

– Mit? – tekergette a nyakát Berzsián.

– Azt, hogy nem a szavad járása.

– Na és?

– Hát mi a szavad járása?

Berzsián szégyellősen lehajtotta a fejét.

– Hát sajnos... hogy csapjon belé a mennydörgős ménkü... meg hogy törjön ki a lábaszára...

– Na látod – örvendett Sróf mester –, csak a szavad járását kell megváltoztatni.

Zsebenci Klopédia elszontyolodott.

– Mire megyünk, ha a csapjon beléd a villám helyett azt mondja, hogy egyen meg a süly?

– Valami olyan szavarjárást kell neki kitalálni, ami nem árt senkinek – mondta Sróf mester.

Csak hogy van-e olyan? Nosza nekiállt az egész Hörpentő ártatlan szavarjárást keresni Berzsiánnak. Röpködtek ott a szavajárások, mint a denevérek. Egyik kacifántosabb, mint a másik. Aki hallotta, bizonyára sohasem felejtje el azt a szavajárásos délutánt. De bizony egyik szavajárás is ártott meg a másik is. Már már föladták a harcot, amikor újra kivirult Violin, a fülrepsző zenész arca.

– Azt a fűzfán fütyülő rézangyalát! – kiáltotta.

És boldogan felrivalt a kocsmá, boldogan felrivalt Berzsián is. Ez az! Ezt aztán mondhatja!

Neki is láttak mulatni. Csapra vertek még egy hordó szivárványszörpöt. Aztán meg a többi kilencvenkilencet.

Aztán persze hazamentek. Aludni tértek. De hiába tértek, aludni egy se tudott. Mert fütyült valami kegyetlenül. Mi az, hogy fütyült?! Vonyított, zengett, fütyörészett. Nyitják az ablakokat, kinéznek, ej a fűzfánfütyülő rézangyalát, minden fűzfa tele van fütyörésző rézangyalokkal.

– Ej, Berzsián, Berzsián! – kiabálták, de mindhiába.

Egy perc nyugta sem volt senkinek a fütyörésző rézangyaloktól. Pár nap múlva meg már majd megöszült az egész város. Mert a fütyörésző rézangyalok áterjedtek az akácokra, át a hársakra, át a juharokra, át a platanokra.

De akkor szerencsére az összes rézangyalba belecsapott a villám. Zengett-zúgott az orkán, csavarta a fákat, röpültek a háztetők, hullott a jégeső, az ég meg úgy zengett, majd kihasadt.

Ajaj, Berzsián.

Tangentor

3.

Néhány perccel éjjél előtt Elek, a villanymérnök és Schmütz, a vállalkozó benyitott a fogadó helyiségbe. Elfogódottak voltak, Elek időnként szipáskolt egyet. Bajusza ettől furcsa táncba forgott. Schmütz is érzett valamit, ami veszedelmesen hasonlított a libidóra. Elek egy bonthatatlan üveg pezsgőt szorongatott a kezében – készültek az avatásra.

A többiek – Dezső, Béla, a két masször, és Eleonóra Elek lakásán ünnepelték az esztendő fordulóját. Aprósütemény volt, rengeteg innivaló, a hűtőben még innivaló és hajnalra Eleonóra korhelylevelet ígért.

Schmütz igazgató úr két óra pihenést engedélyezett hármuknak. Eleonóra a fogadó helyiség királynője lett, nála lehetett befizetni egy menetre, s odabent, a két tangentorozó helyiségben Dezső és Béla, a két szakember várja a vendégeket.

Minden készen volt, hála Schmütznek.

– Elintézzük – ez volt a jelszava. És el is intézte. Még november közepén megszerezte az ingatlant, négyes lakáscserét bonyolított le bámulatos gyorsasággal. A bér-lők azzal a lelkesedéssel tették magukévá a Tangentor ügyét, amelyet tízezer kemény forint elosztogatása szokott előidézni. Megvolt hát a hely, tervek, engedélyek és kivitelező kellett. Schmütz mindezt egyidőben intézte el.

Két napig gondolkodott.

– Ebből nem lesz semmi – sóhajtott Elek, amikor látta, hogy Schmütz ki sem mozdul a lakásból. – Te akarod megnyitni a boltot újévkor? Tudod te, hogy micsoda szaladgálást jelent elintézni ezeket az adminisztratív dolgokat?

Elek ideges volt. Hetek alatt alakult át, egészen soha sem lett Schmütz híve, de már szeretett volna túl lenni a kezdeten. Nem bánta, hogy belement, nem voltak lelki-furdalásai, nem riadt fel éjszakánként, mert arról álmodott, hogy vöröskatonák kergetik. És, mivel Schmütz gondolkodott, aggódni kezdett.

– Legalább menj el Kieberhez – tanácsolta.

Schmütz legyintett.

– Nem ő a mi emberünk – nézett a mennyezetre. – Még nem tudom, ki, de nem ő, az biztos.

A harmadik napon Schmütz elindult, hullámos, nagy, hegyes orrát a földre szegezve, biztos szimattal találta meg emberét.

Úgy hívták: Teuer Lajos.

A tanácson akadt rá. Végül is úgy döntött, hogy első lépésben megszerzi az engedélyezési eljáráshoz szükséges űrlapokat. Egy alagsori, de világos helyiségbe irányították. Bekopogott és benyitott.

Egy Nagy Viking Kék Tekintet nézett rá az asztal mögül. Schmütz szíve megdobbant.

– Azt mondták, hogy ezt csak maga tudja elintézni – lépett közelebb kezét nyújtva. – Schmütz.

– Teuer Lajos – mondta Teuer Lajos és válasz helyett széttárta a kezét. Ez egy szent ember, gondolta Schmütz, ha itt nem tudom elintézni a dolgomat, hát sehol.

– Hát miben segíthetek? – kérdezte jószágosan Teuer Lajos. – Előjáróban csak annyit szabadjon elsuttognom, hogy tervezői, kivitelezői kapacitást nem tudok szerezni, engedélyt pedig nem adunk ki, amíg nem lép hatályba az új miniszteri rendelet.

– Értem – mondta Schmütz. – Nem is azért jöttem.
Mosolyogva néztek egymásra.
– Hát akkor miben segíthetek – könyökölt az asztalra érdeklődve Teuer Lajos.
– Bagatell – biggyesztett Schmütz. – Építési átalakítási engedély kell, az átalakítást meg kell tervezni és kőművest kell találni, aki megcsinálja.

Teuer Lajos eltőprengett.

Hosszú csönd támadt.

– Tervek? – kérdezte végül Schmütztől.

– Még nincs semmi – mondta Schmütz és előre hajolt a széken – Ööö...
Nem tudna ajánlani valakit? A munka rendkívül sürgős, éppen azért mi tudjuk, mi az ára. És ügyes, precíz, elegáns megoldásokat kérünk.

– Nehéz lesz – emelte égne a tekintetét Teuer Lajos –, nehéz lesz. Ismer olyan mérnököt, vagy technikust, aki szerepel az Országos Tervezői Névjegyzéken?

– Nem – mondta Schmütz –, de ez számomra nem is olyan fontos. Számomra az a fontos, hogy gyors munkát végezzen.

Hallgattak. Schmütz a zsebébe nyúlt. Teuer Lajos arca megelevenedett. Tekintete érdeklődővé vált, szemöldöke és adrenalin-szintje megemelkedett. Két oldalt hosszúra hagyott, hullámos, őszes haja kissé mintha elemelkedett volna a fejétől. Füle kétszer megmozdult.

Schmütz zsebéből összehajtogatott zsebkendőt vett elő és megtörölte az arcát. Egész idő alatt Teuer Lajos arcát figyelte. A zsebkendőt visszatette – Teuer pillantása Schmütz kezét követte –, aztán nyílt, becsületes félmosollyal egymásra néztek.

– Ha esetleg tudna valakit, aki megtervezné holnapra az átalakítást – mondta Schmütz –, megbeszélhetnénk vele a dolgokat.

És másik kezében hirtelen megjelent egy köteg ötszáz forintos. Schmütz ártatlanul nézett. Teuer ellágyult.

– Azt hiszem, bemutathatok egy tervezőt – mondta egyszerűen vontatottan. – Azt hiszem, meg fog felelni.

Ezzel felállt és a kezét nyújtotta.

– Teuer Lajos – mondta.

– Schmütz – hajtotta meg magát udvariasan az egér –, Schmütz Alfonz. Hát akkor a tervező megvolna...

Háromszor mutatkoztak be egymásnak. Minden alkalommal ezer forint vándorolt át Teuer Lajos zsebébe. De egy órai tárgyalás után megalkudott a tervek elkészítésére, megtalálták az egyetlen kivitelezőt Teuer Lajos személyében, aki egyetlen hétvégére vállalta a dolgokat, és egy újabb ezresért garantálta, hogy engedélyezni fogja mindazt, amit csinál.

Schmütz olyan boldog volt, mint egy olimpiai bajnok. Fürgén lépdelt fel az alagsorból, gondolatai rohantak. Ha háromszor annyi időbe is kerül, mint ahogy megegyeztünk, gondolta, akkor is meglesz minden.

Másnap utazott a fürdőkórházba.

– Dezső – suttogta délután a kocsában, ahová meghívta a masszörzt –, nem akarja kiegészíteni a fizetését? Mennyit keres maga? Na, úgy őszintén, a jattal együtt.

Dezső megmarkolta a korszót.

– Egy nagy szart – mondta elkeseredve. – De azért nem panaszkodom.

– Mégis, mennyit?

– Négyezret – mondta Dezső és Schmützre nézett. – A jattal együtt.

– Megduplázhatja, ha akarja.

– Lehet róla szó – mondta Dezső. – Mit kell csinálni?

Megegyeztek. Dezső azt ajánlotta, hogy társak legyenek. Schmütz örömmel kapott ezen az ajánlaton, hiszen az első időkben úgy számította, nem dől a pénz hozzájuk.

– Rá kell, hogy kapjanak – mondta nyomatékkal. – Ezt bízzák csak énram. Rá fognak kapni.

Béla Dezső kollégája volt. Még aznap összejöttek, Bélával is hamar megegyeztek, bár sokkalta gyanakvóbb volt, mint Dezső.

– Hogyhogy tangentor?

– Tangentor – mondta idegesen Schmütz és Dezsőre nézett. – Nem tudja, mi az? Béla bólintott.

– És idehozná a kuncsaftokat, hozzánk?

– Nem érti, hogy maszek csináljuk?

Maszekben? Hát ebbe az igazgató nemigen megy bele...

Végül megértették vele, hogy a közeli városban megépítettek egy kétmunkahelyes, maszek tangentort. Engedély is van, újévkor meg kell kezdeni.

– És hogyan fogunk ott dolgozni? – kérdezte Béla. – A szabadnapunkon?

Schmütz felállt.

– Megyek – mondta röviden. – Dezső, magára bízom ezt a fatölkűt. Ha kell neki is a havi négyes, győzze meg. Ha nem kell, hát van ám jelentkező bőven. Csak azért gondoltam rá, mert maga ajánlotta. Na, isten velük.

Béla is felállt.

– Akkor rendben van a dolog – mondta. – Itt a parola. Havi négyes. Rendben. Az önöké vagyok.

Egyetlen gond akadt később, amikor meglátták a tangentort. Veszekedni kezdtek, melyikük dolgozzon a hosszúmerényei készüléken, az ugyanis szebb dobozban volt. Schmütz igazságot tett: heti váltást ígért, így aztán megnyugodtak.

Csodaszép lett minden. A földszinti, belvárosi lakás bejárati ajtaja hófehér lakkfestéssel borított, a betétekre öntapadós, hollandi tapéta került, nagy szecessziós virágokkal. Elek, mikor meglátta, felkiáltott.

– Mint a kupleráj!

Schmütz örvendve dörzsölte a kezét.

– Ez az – mondta –, épp erről van szó. Kupleráj, jól mondod. Kerülj beljebb, nézd meg, csodaszép.

Teuer Lajos még aznap felkereste Schmützt Elek lakásán. Elek nyitott ajtót, gyanakodva méregette a betüremkedő Teuert.

– Még egy társ? – kérdezte rezignáltan a kutyaólból ücsörgő Schmütztől.

Gyorsan tisztázódtak a dolgok. Teuer, Elek és Schmütz elmentek, megnézték a már üres lakást.

– Ebből a két szobából kell kialakítani a munkahelyeket, ebből meg a fogadót, várót – mutatott körbe az egér. – Egy biztos, hogy ilyen modern, hangulatos és elegáns váró nem lehet még egy ebben a vármegyében.

– Ebbe bizhatsz – tette hozzá Elek, aki egy kissé be volt rúgva, mint rendesen.

– És mi a fenének két sülyesztett csempékád? – kérdezte ámultan Teuer. – Mi lesz ebből? Valami fürdő?

Schmütz elmagyarázta.

– Vízalatti masszázs, magyarul tangentor. A munkások munkaerejének újrateléséhez szükséges.

– Meg úri nyanyák kielégítéséhez – utánozta Elek Schmütz hangját. Teuer azonnal megértette.

– A szentségít – mondta halkán. – Ebből kimaradtam. De nagy ötlet, az szent. Gratulálok.

És rögtön hozzátette:

– A honoráriumom magas lesz. Számítok a jóindulatukra.

Elek bajusza szétszaladt.

– Nem számít – nyugtatta meg Teuert –, csak Wunderbahr legyen. Világos?

– Ja – mondta Teuer Lajos. – Wunderbahr lesz. De, ha akarja, wunderschön.

– Mit nockerln.

– Bitte.

És Teuer dolgába kezdett. Kikötötte, hogy amíg nem jelenti készre a munkát, a megbízók békén hagyják. Schmütz hét kemény órán át magyarázott neki, mit és hogyan, akkor bólintott és ezt mondta:

– Rendben van. De a bútorokat, belső berendezést maguknak kell megcsinálni. Három hét múlva Teuer megjelent. Hétfő volt, december tizenkettedike. Reggel

már havazott. A házak előtti vékony füves területen meg is maradt egy kevés fehérség. Schmütz aggódva tekintett ki az ablakon.

– Tél van – morogta.

Teuer délelőtt tízkor cseppetett. Aktatáska volt nála és komoly volt.

– Kész?

– Kész.

Schmütz beljebb invitálta.

– Felöltözöm és elmegyünk – közölte vidáman.

– Ahogy gondolja – tárta szét a kezét Teuer. – Bár azt hiszem, látatlanban is elintézhjük a dolgokat.

Schmütz elgondolkodott.

– Miből gondolja?

Teuer vonogatta a vállát.

– Gondolom, rokonszakmában dolgozunk...

Így hát leültek, és hosszas beszélgetésbe fogtak.

– A tervezői munkáért a sürgősségi felárral együtt hatezernégyszázhusz forintot számolok, ebben benne vannak a járulékos költségek is, illetékbélyegek, a zsüri lepenyelése, miegyéb.

– Rendben – mondta Schmütz.

Kipipálták.

– A kivitelezés valamivel rázósabb ügy volt, két alvállalkozót kellett találnom, a vizezt és a villanyost. Ők fejenként négyezerbe kerültek. Én a kőműves és diszító munkákat vittem, nyolcezer. Takarítás ezernégyszáz, műszaki átvétel hatszáz...

– Ezt a hatszázat nem fizetem ki – jelentette ki Schmütz határozottan, és aprókat bólogatott hozzá.

– Miért? – képedt el Teuer Lajos.

– Mester. A vizes alvállalkozót Teuer Lajosnak hívták, a villanyost a változatosság kedvéért szintén. Ezek effektív munkát takarnak, úgy mint a kőműves és diszító munkák is. A takarítás, amit szintén maga csinált meg a feleségével, ugyancsak lemérhető... De azt nem eteti meg velem, hogy hatszáz forintot azért fizessenek ki magának, mert elégedetten végigszemlélte művét... Igazam van?

Teuer elmosolyodott.

– Nincs. Ugyanis nem a feleségem volt... Egyébként ügyes munka, ügyes. Marad akkor tizenhétézernégyszáz.

– Összesen tehát huszonháromezer-nyolcszázhusz forint.

Teuer felemelte a kezét.

– Hoppá. Egy tizes az engedély. Itt van a táskámban, az is fel van illetékezve. Azt lojalitásból nem is számolom külön.

– Az anyádat – mondta Schmütz elismerően. – Ez is ügyes munka. Ügyes. Hát akkor erre iszunk, bruder.

Teuer Lajos aktatáskája megtelt pénzzel. Ittak is, harsány „bruderschaft” felkiáltásokkal, sokat.

Megvolt hát minden. Schmütz, Eleonóra és Elek még aznap elmentek, megtekintés végett. Elek a kapuban megtorpant.

– Hozok egy-két homályost.

Schmützek előrementek. Elek húsz perc múlva megjelent és óvatosan bezörgött a földszinti lakás ajtaján. Vakító féhéren ragyogott a máz, sokat sejtetőn virítottak a tapéta cakkosszirmú virágai. Az ajtó kinyílt, nesztelenül, ott állt a boldogan mosolygó Schmütz és nyájasan Elekre nézett. Elek felkiáltott.

– Mint a kupleráj!

A kis Schmütz összedörzsölte a kezét.

– Ez az – dűnnyögte –, jól mondd. Kupleráj. Kerülj beljebb a kuplerájba, érezd magad otthon. Csodaszép.

Teuer szép munkát végzett. A fogadó helyiség falait – Schmütz instrukciója szerint – rózsaszínű tapéta borította. Úgy álltak ott hárman megkövülve, mint egy nagyoperett fináléjában a baronesszek. Schmütz elégedetten csettintett. Négy ajtó nyílt a

fogadóból, sorra nyitogatták ki. Kettő a tangentor kezelőibe nyílt. Ott a falakat mennyezetig lila színű csempe borította, a mennyezet pedig egyetlen nagy tükör volt. A sülyesztett káddal szembeni falon szintén csupatükör tágitotta végtelenné a helyiséget. Ez Eleonóra ötlete volt, aki ki tudja, mire gondolt közben, mindenesetre sóváran mosolygott, mikor előadta. A sülyesztett kádak mögött, parányi beugróban, ott álltak a készülékek, mozdulatlan manométerrel, nyugalomban heverő csőkipróbák. Csillogó, olasz csaptelep ontotta a vizet, Elek kipróbálta, nagyszerűen működött.

A fogadóból egy ajtó a mellékhelyiségekbe nyílt. A fülkék egymástól kőfallal voltak elrekesztve, ajtajukon ugyanolyan tapéta volt, amilyen a bejáraton. A mellékhelyiségek előterében csempe, s egy talpas mosdókagyló, szintén olasz csapteleppel. És itt helyezkedett el a hatalmas villanyboyler, pici piros szeme jelentette, hogy most is hevíti a vizet...

Schmütz úgy loholt ide-oda, mint egy pudli.

– Ide kerül a filodendron – parancsolta –, emide pedig Eleonóra rezidenciája. Ide tesszük a rokokó ülogarnitúrát, ebbe a sarokba pedig a tevenyergeket. Hangszóró lesz ebben a sarokban, meg itt, esetleg még egy ott. A klozettra is teszünk egy muzsikaszt. Úgy otthonosabb. Bidé nincs? Ette fene.

Elek egymás után itta a homályos söröket. Eleonóra mellette állt, elismerően nézte a termeket, a sörissza Eleket és Schmützt, aki, mint egy igazi parancsnok, kimagasdott közülük. Arca ragyogott, egérszeme különös tüsszel tekintett széjjel.

Elemében volt.

– A szentestét itt kellene tartanunk – mondta egyszercsak Eleonóra. Elek levette a szájáról a sörösüveget. Schmütz Eleonórára meredt.

– Ragyogó ötlet, pártolom – jelentette ki.

A fenyőfát Elek vásároltatta meg. A karácsonyfadíszeket Eleonóra vette meg, az apró villanykörtékkel együtt. Ezüstszínű szaloncukor volt, Schmütz vette, meg csokoládé-öntetű kis figurák, ezt is Schmütz vette.

Szeretett nyalakodni.

Hétkor jött a Jézus. Megilletődve álltak körül a fát. Mindnyájan gondoltak valakire, de persze, egymásra is. A fa alatt kisebb-nagyobb csomagocskák heverték, titokban ajándékokat vásároltak egymásnak.

Schmütz Elektől kért tanácsot, hogy Eleonórát mivel lepje meg, s Eleonórától, hogy mit vegyen Eleknek? Mindhárman ugyanezt tették, így hát mindenről tudtak.

A fa gyönyörű volt. Több, mint három méter magas, ezüst lametták lógtak az ágairól, itt-ott vattahó fehérlett rajta. Szerényen, mértékkel díszítette föl Eleonóra délután, ügyesen bújtatta végig a szűrős levelek között a pici színes villanykörtéket. A tetején tompa fényben, ikonszerű szentcsalád csillogott.

– Pááááasztorok, pááááasztorok, örvendezve...

Schmütz zendített rá vékony egérhangon szakítva meg a csöndet. De a második strófát már nem énekelte végig. A magas fekvésben elbicsaklott a hangja, s mivel nem énekelt vele egyőjük sem, elbizonytalanodott. Aztán abbahagyta.

– Gut – mondta Elek bólintva. – Sose halunk meg, cimborá. De ne énekelj, mert búskomor leszek tőle.

– Also – vágta vigyázzállásba magát Schmütz –, igaz, igaz. És ide ne pásztorok jöjjenek, hanem finom dámák, és elegáns urak. Hát igyunk az eljövendő időkre. Nagy idők lesznek.

Eleonóra körbeadta az üveget. Ittak.

Ezek után megnézték az ajándékokat. Schmütz csokornyakkendőt kapott Elektől, s övrealó kis fityegőt Eleonórától. A fityegő egy kis mikiegeret ábrázolt. Schmütz örült. Elek férfiasan kezet szorított vele, Eleonóra pedig gyengéd pusztit lehelt pergamén arcboréire. Ezek után feltette a fityegőt és végigvágatott a helyiségekben. A klozettről kiabált valamit, Elek és Eleonóra nem hallották, mert egymással voltak elfoglalva. Vadul csókolóztak. Elek arra gondolt, hogy ma megint...

– Ma éjjel énnálam – bontakozott ki egy pillanatra Eleonóra Elek karjaiból. Elek bólintott.

Folytatták.

Este tízre magasra hágott a hangulat. Schmütz, a parancsnok, tíz után néhány perccel bizonytalanul felállt a törökülésből és szónoklatot vágott ki.

– Kedves elvtársnők, elvtársak, tisztelt barátaim!

Torkát köszörülte, a két másik fuldokolt a röhögéstől.

– Gemüse kongressz – bugyogott ki Elek száján a szó. Schmütz azonnal vette a lapot.

– Mit nockerln – hajtotta meg magát Elek felé. – Voltaképpen azt akartam mondani, hogy takarodó. Holnaptól kezdve serény munka vár ránk, be kell rendezkednünk. Már csak néhány napunk van ám!

De ittak még egy keveset, Schmütz villámgyorsan rúgott be, észre sem vették, hová tűnt. Egyszer valami egérharakolást hallottak, Elek keresgélte egy ideig, aztán ráakadt. Az egyik fürdőkádban feküdt és hortyogott.

Ott álltak és nézték, mint egy romhalmazt.

– Hagyjuk itt – vont vállat Elek –, és menjünk hozzád. Nem lesz ennek semmi baja sem. Eddig sem történt semmi baja, sem a munkaszolgálatban, sem a hadifogságban. Túlélte vidáman mindkettőt.

– Hogyan – kerekedett el Eleonóra szeme –, hogyan?

A bajusz elismerően konyult lefelé.

– Úgy, hogy ott sem volt.

A fogadóterem közepére kitétték az egyik bejárati kulcsot, aztán elmentek.

Elek és Eleonóra a két ünnepen ki sem mozdultak Eleonóra lakásából. Schmütz egyszer telefonált, izgatót hangon, de Elek belegurgulyázott a kagylóba.

– Edzőtáborban vagyunk – mondta. – Rejtekhelyen. Hagyj békén, csinálj, amit jónak látsz, az ünnep utáni reggelen találkozunk.

Schmütz az ünnepek alatt sem télenkedett. Felkereste a fuvarost, megállapodtak. Kirakatokat bámult naphosszat, címekre rohangászott. Egy hete apróhirdetést adott fel a helyi újságban: „Közület vásárolna óriási filodendront, színes magazinokat, áruházi prospektusokat, magas áron. Ajánlatokat a cím megjelölésével TANGENTOR jelígre kérjük a Hírdetőbe.”

Százhárom levél jött. Az elsőnél Schmütz mindjárt meg is hökkent: „Tisztelt Közület Úr! Van igen óriási filodendronom, nem rég ültettem át, mert csak két szobába fért volna. És vannak prospektusaim is, igaz, nyugatiak. Meg pornók is. Cím: Levendula utca három, Altorjai.”

Pornó.

Schmütz felnézett valahová. Pornó. Nem is olyan hülye ez az Altorjai. Eleonóra nagy, formás teste villant fel a képzeletében egy pillanatra, aztán Elek szőrös háta.

Pornó.

Na, hagyjuk egyelőre.

Tizenhét levelet tett félre. A két ünnep alatt mindent összeszedett, ami a hangulat emeléséhez kellett. Egy müncheni nagyáruház vaskos, színes prospektusait. Megvásárolta a pornó lapokat is, száz darab volt, elég hosszadalmasan alkudott. S azt sem tudta egyelőre, hogy mi a fenét kezdjen velük. Csak volt egy érzése, hogy okvetlenül meg kell vennie ezeket is. És úgy döntött, hogy mivel érzései sosem hagyták cserben, hallgat rájuk most is.

Az ünnepek utáni első hétköznapon üzletekbe szaladgált. Telefonálgatott, Intézkedett, szakadatlanul. Elek, amikor nagynéha hazanézett, kutyafuttában látta Schmützt, s akaratlanul is elismerte teljesítményét. Elek és Eleonóra dolgoztak még a két ünnep közötti héten, így az érdemi ügyintézés Schmützre maradt. A kisegér csodát művelt: négy nap alatt elintézt mindent.

– Addig ne is gyertek oda – hajtogatta –, míg el nem készülök. Csak bizzatok ide. Schmütz mindent megold.

– Ebbe bízhat – jelentette ki Elek, és ezzel rátestálták a tennivalókat.

Harmadikán Schmütz ünnepélyes arcot vágott.

– Kész.

Eleonóra felállt. Két melle meglöttyent.

– Nézzük – mondta röviden.

Felkerekedtek délután Elek lakásáról, s elindultak. Útközben Schmütz egyszerűen csak megállt.

– Már az első kuncaft is megvan – mondta szigorúan. – Jó ember. Újságíró. Rettentően be volt rúgva. És be is lesz, megbeszéltem vele, hogy barátaival együtt szívesen látjuk hajnalban, kilenc órakor a Merczel utcai ambulancián.

– Újságíró? – fitymált Eleonóra. – Miért éppen egy ilyesmit talált? Komolyabb emberekre van szükségünk. Azoknak soha nincs egy vasuk sem.

– Nem is kell – élénkült meg a kis Schmütz –, nem is kell. Legalábbis most még nem. Most még fontosabb a hírverés, ahhoz pedig ezek értenek.

– Cikket íratasz? – kérdezte jámborul Elek.

Schmütz idegesen legyintett.

– Dehogyan. Lelkükre kötöm, hogy senkinek egy szót sem, mert egyelőre nincs meg az engedély. Konspirálunk. Nem adok két napot, az egész város idetódul.

Elek bólogatott. Okos kis cickány ez a Schmütz. Esze, az van. Nem túl sok, de pont annyi, amennyi kell. És hogy dolgozik! Nem ismer lehetetlent.

Közben odaértek. Bementek a kapun, a már ismert útvonalon komótosan lépkedtek a bejárati ajtóhoz. Elek az ajtóra nézett és visszahőkölt.

Az ajtón egy tábla diszelgett. Zománcozott kivitelben, fehér alapon hollófekete betűk, vékony, piros vonalkával aláhúzva. Szép tábla volt, Elek elhűlve olvasta.

TANGENTOR

Üdít, frissít, mintha újjászületett volna!

Reggel 6-tól 22-ig.

Kezelés idején alkoholt fogyasztani szigorúan tilos!

– Ezt – biggyesztett az utolsó mondatra – miért kellett ideírni?

– Ja, kis barátom – mondta felsőbbbbségesen Schmütz a kulccsal a kezében –, mert azt is csak titokban íhat. Van.

És benyitott.

Eleknek és Eleonórának az első pillanatban az volt az érzése, hogy valami dzsungelbe került. Vagy minisztériumba. Mindenesetre előkelő helyre.

– Az anyádat – morogta Elek halkán.

A sarokból kúszott elő a nagy, közületi filodendron. Egy levelén tizenkilenc lyukat talált később Elek. Schmütz szerényen mosolygott.

– Kétszázért vettem – mondta szemlesütve. – A pasas ötezret kért. Aztán mondtam neki, hogy tetves a kultúra, így mondtam, kultúra, ettől annyira megszeppent, hogy lement háromezerre. Erre jöttem újra, hogy majd visszajövök a barátommal, aki a KÖJÁL-ban dolgozik és felbecsültetem a kultúrát. Erre ő azt mondta, ötszáz. Én erre, hogy kettő. Ebben maradtunk.

– És a tetvek?

Schmütz legyintett.

– Egy nap alatt eltűntek róla. Egyetlen helyen nyüzsögtek csak, igen nagy mennyiségben, ott, ahol szabadjára engedtem őket a gyufaskatulyából. Tudod, olyan rózsatetűket szedtem.

– Zseni!

A bejáratnál balra asztal állt. Üvegfala is volt, benyitható ajtaja, rajta írómappák, naptárak. Egy dosszié, nagy betűvel ráírva: ELŐJEGYZÉSEK. Zsebszámológép. Az asztal előtt, a terem közepe táján ülogarnitúra. Kecses, barokk-forma székek, kanapé. Apró asztal tartozott a garnitúrához, rajta hanyagul szétdobálva a prospektusok, színes magazinok. Jobb felé keleti mintás szőnyeg pompázott, négy egyiptomi tevenyereggel. Színes, szattanybőr puffok tarkították a képet. Schmütz dagadt.

– Ezt figyeljétek – vett nagy levegőt.

Az asztalhoz hajolt, valamit babrált. Muzsika csendült fel, halk, diszkrét muzsika. Andalító dallam volt, Elek nem tudta, micsoda, de áhitat fogta el.

Egy darabig a muzsikát hallgatták.

– Korda? – kérdezte Eleonóra egyszerűen.

Schmütz megsemmisítő pillantást vetett oda.

– Bach – mondta keményen, aztán megenyhült. – De Korda is van.

Volt ott az égvilágon minden. Magnó, számlatömb, lepedők halmaza egy faliszekrényben, vécépapír, mosószer, porszívó, habfürdő, szakramentum. Schmütz sok emberrel konzultált, s végül beszerzett mindent, ami sokak szerint egy ilyenféle üzemi sikeres működtetéséhez kellett.

– Még óvszer is van – húzta ki magát a végén.

– Minek? – kérdezte egy kis csend után Elek.

– Jó, ha van – magyarázta Schmütz. – Az mindig jó, ha kéznél van.

Ezen jót nevettek. Kéznél! Még hogy kéznél! Egy órát tartózkodtak a helyiségekben. Végigtapogattak mindent, a faliszőnyegektől a klozettláncig. Újra és újra meggyőződtek róla, hogy Schmütz igazán gondos papája a tangentornak, és hűséges társuk nekik. Megállapodtak, hogy a szilvesztert együtt ünneplik meg, s újévkor, reggel kilenc-kor megkezdik a munkát. Egyelőre csak Dezső fog dolgozni, de Béla is csak jöjjön be, nézzen körül, hátha szükség lesz rá. És Eleonóra beül majd az asztal mögé.

Indulhat a brázli.

És minden a tervezettek szerint zajlott. Szilveszterkor Schmütz és Elek átmentek egy üveg pezsgővel „avatni”. Eleonóra és a két masször Elek lakásában maradt. Ittak, de akármennyit döntöttek is magukba, az újévi nyitás olyan izgalomba hozta őket, hogy egyszerűen nem hatott rájuk az alkohol. Valami kellemes bódulatban tartotta őket a rengeteg szesz, az állandó feldobottság szintjén.

Csendben és elfogultan itták meg ketten a vörös pezsgőt. Akkor felálltak és szó nélkül elindultak Elekhez, haza.

– Pihenni kell – mondta Schmütz. Elek bólintott.

Eleonóra vidám volt. A másfél óra, míg Elek és Schmütz távol volt, elegendő idő volt számára, hogy előbb Dezsővel, s rövest utána Bélával tegyen egy-egy kört a szerelem pályáján. A két masször alázattal és tisztelettel tett eleget Eleonóra követeléseinek, s azzal a titkos gondolattal fejezték be a viharos aktust, hogy bármikor Eleonóra rendelkezésére állnak.

Schmütz azonnal átlátta a helyzetet. Elfintorodott.

– Piha – mondta orrhagyon –, válasszuk el az üzleti ügyektől ezeket...

Eleonóra csillogó szemét ráemelve, komolyan bólintott és csábos pillantást vetett Elekre.

Reggel nyolckor mindnyájan ott voltak. Eleonóra beült az asztal mögé. Munkaruhában volt: mélyen kivágott, zsugorított-nylon pulóvert vett magára, melltartó nélkül. Még a szikár Schmütz ádámcsutkája is fel-alá járt, amikor ránézett.

Kilenc óra után két perccel megszólalt a bimbamcsengő. Rezzgett az elektromos ajtózárra, s az ajtó hirtelen sarkig tárult. Vidám, bár fáradtnak tűnő társaság óvakodott befelé.

– Vivát – mondta halkan egyikük –, ez igen. Ez a boldog újév.

– Wunderschön – jelentette ki egy másik.

– Nofene – ámult el Schmütz. – Remek munkát végzett cimbora. Komm – fordult a némethez és befelé cibálta a kezelő helyiségbe –, bitte ancucg in der fogas.

– Cimbus – tessékelt Schmütz a középkorú újságíró a másik kezelő felé – rajta. Meglátod, újjászületsz.

A többiek leültek és nézegetni kezdték a magazinokat. Időnként felkapták a fejüket. Egyszer azért, hogy a kezelő ajtajára bámuljanak – odabentről víz-zubogás, pezsgés, diszkrét sikolyok hangzottak – másodszor pedig azért, hogy óvatos pillantást vessenek Eleonóra melleire.

Kilencen voltak. Tizenegy órákor mentek el.

– Mára elég – indítványozta Schmütz. – Ez amúgyis bemutatkozás, ünnepi műszak volt. De higgyétek el, ezek úgy meg vannak dolgozva, hogy nagyon sokszor el fognak jönni. A német beleszeretett Eleonórába. A másik nyolc csak mérsékelt. De azt hiszem, a tangentor győzött.

Nem telt bele két hónap, két műszakot kellett beállítani. Dezső és Béla felmondtak munkahelyükön – Schmütz kéjjel írta be munkakönyvükbe, hogy „alkalmazott”... Munkáltató volt, Elek kérésére Schmütz nevére adták ki a működési engedélyt. Eleonóra megmaradt munkahelyén, délutánonként viszont szorgalmasan járt dolgozni.

Hozta-vitte a híreket, és királynője volt a tangentornak. Ezért délutánonként jóval nagyobb volt a forgalom. Schmütz gondolkodóba is esett, szakadatlanul ezen töprengett; hogyan segíthetne ezen az aránytalanságon.

Aztán eszébe jutott a megoldás.

– Manikűr – mondta egy szép napon Eleknek.

Két nap múlva újabb táblák jelentek meg az ajtón. És a táblákkal egyidejűleg megjelent egy félénknek tűnő, hamvasbőrű kislány, a manikűrös.

– Ancikát kikértem a fodrássziparitól – magyarázta Schmütz. – Itt csak négy órát kell dolgoznia, de megkeres annyit, mint ott nyolc óra alatt...

– Tulajdonképpen hogy állunk? – kérdezte Elek. – Boldoggá teszel mindenkit, a pénzünk meg csak úszik. Ezek mind meg akarnak gazdagodni! Nem is tudom, kapunk-e már számlákat, mennyi volt a bevétel, ideje volna egy kicsikét beszélgetnünk. Nemde?

Schmütz sóhajtott.

– Meglepetésnek szántam – mondta szomorúan –, de ha már szóba jött, hát essünk túl rajta.

Elek hevesen rázta a fejét.

– Elegend van a meglepetéseidből.

Az asztal egy kevés idő múlva megtelt papírokkal. Számlák, gáz, villany, víz, szemétdíj és a kéményseprő vállalat bizonylatai kerültek Elek kezébe. Az utóbbinál Elek bajusza jellegzetesen vonaglni kezdett.

– Nem kerülsz a szociális otthonba, az biztos. Ebbe bizhatsz. Lopni tudsz.

Schmütz elővette a Nagy Kék Viking Tekintetet.

– Ééééé?

– Na jó. Nézzük most a közös vagyont. A beruházási, fejlesztési, felhalmozási alapokat. Mindent, ami a bővített újratermeléshez szükséges.

– Ezt hol tanultad? – csodálkozott Schmütz. – Én csak bámullak. Szakképzett gazdasz vagy, annyi szent. Mint a katedrán, az esti egyetemen. Úgy beszélsz.

Elek el volt készülve, hogy deficitest vállalattal manipulálnak. Igencsak meglepődött, amikor az elszámolás végén Schmütz előhúzta a takarékkönyvet.

– Jelíges – mutatta. – Gondolkodtam, mi legyen a jelíge, más nem jutott az eszembe, mint ez.

A könyvecske első oldalán nyomtatott betűkkel írva ez állt: TANGENTOR.

– A kisasszonyka meg is kérdezte, mi az – magyarázkodott Schmütz –, én pedig elmondtam neki. Már volt is itt, azóta hét kolléganője váltott bérletet.

– Bérletet? – Elek megdöbbsent. Megy itt a rongyrazás.

– Hát persze – nyugtatta meg Schmütz. – Rég voltál kis ambulanciánkon. Anynyian vannak, mint a nyúl-szar, délelőtt Dezső, délután pedig Béla egy-egy tanulóval...

– Tanuló?

– Semmiről sem tudsz? Hát persze, hogy tanuló. Felvettünk két tanulót, ösztöndíjjal.

– És mi a fenét tanulnak?

– Az élet nagy igazságait – mondta rejtelmesen Schmütz. – Egy bizonyos, hogy az ivarérésükben Eleonórának nagy szerepe van. Hogy mennyi áldozatot vállal ez a lány!

– És a szüleik? – rémült meg Elek. – Tudják, hová kerültek a gyerekek?

– Hogyne. Mind járnak tangentorra, kedvezményesen. Féláron.

Elek összeroskadt. Miközben a vállalati dolgokkal foglalatkoskodott, Schmütz megalkotta a nagyüzemet. Két tanulóval, manikűröslánnyal, Eleonórával a városka nevezetessége lett a tangentor. A jelíges takarékkönyvben tizenhétezer forint bevétel nyugodott, két hónap elteltével ez nem számított soknak, de Schmütz beleszámította, hogy igen sokat törlesztett az adósságokból is. Fizetést egyelőre nem adott senkinek. Ha valakinek szüksége volt pénzre és szólt, hát kapott, Schmütz ezt valahova feljegyezte és olyan tekintetet vetett az illetőre, hogy többet meg se kísérelte a bérkövetelőzést.

Igazgató úrnak kellett szólítani mások jelenlétében. Elek távol tartotta magát a

dolgoktól, úgy élt, mint azelőtt. Schmütz már rég elköltözött tőle, de azért majdnem minden nap találkoztak.

Fél év telt el. Schmütz egy hétvégén megjelent Eleknél, irtó ünnepélyes ábrázattal. Nem teketóriázott, zsebébe nyúlt és egy takarékkönyvet vett elő.

Úgy döntöttem – mondta felhőtlen könnyedséggel –, hogy az alaptőkédet, a harmincezer forintot bent hagyom a buliban. Csendestársunk vagy, ezzel képviseled magad a cégben. És hálásak is vagyunk, hiszen nélküled... Na, de félre az érzelgős dolgokkal. Itt a fél éves részesedésed. Ez már tiszta pénz, a tiéd. Ha arra gondolsz, hogy a többiekkel mi van, hát ne nyugtalankodj. Ők is megkapták valamennyien és megvannak elégedve.

Elek szórakozottan nyitotta ki a könyvet. Elhült.

A könyvben négyszázharmincezer forintról szólt a betét.

Elek torka kiszáradt. Szótlatlanul kifordult a szobából és kivett két homályost a frizsiderből. Egyetlen kortyként csúszott le a torkán. Aztán hirtelen megizzadt.

– Ebből baj lesz – suttogta maga elé. – Ebbe bízatsz, Elek.

És csüggedten nézett Schmützre.

Schmütz nyájasan mosolygott vissza.

– És hogyan... – Elek hangja rebegett.

– Egyszerű, kisfiam – Schmütz úgy beszélt, mint egy plébános a gyóntatószékben –, csak egyszerű számtan. Ötvenkét forint a tangentor, tíz forint a kőfa.

– Kőfa?

– Persze, hozzá kell járulnunk majd a városi közműalaphoz.

– Dehát két évig adómentesek vagyunk – esett kétségbe Elek. – Hogyan fizeted ezt be?

– Sehogyse – tárta szét a kezét Schmütz. – Viszont megígérem és az is valami. Elek lehorgasztotta a fejét.

– Majdnem mindenki manikűrrel kéri a szolgáltatást – folytatta Schmütz –, hiszen elvonulhat egy elrekesztett kis kreksznibe Ancikával, aki megvagdálja a körmeit, s közben pornográf folyóiratokat nézegethet. Ha látnád, hogy begerjed egyik-másik, nem szólnál egyetlen szót sem. Ez tizenhárom forinttal rövidíti meg mindösszesen. Fizetnek tehát mostanában pontosan hetvenöt forintot a tangentor áldásos szolgáltatásért. A nyolc percet tartjuk, ráhagyunk két perc rezsiidőt, egy óra alatt tehát hat pasas lemegy. Az óránként tizenkétszer hetvenöt, hiszen két munkahelyünk van, s ha tudsz számolni, mert tudsz, mérnök létedre, könnyedén kiszámíthatod, hogy az óránként kilencszáz forint. Óráérnek nem is olyan rossz. A tied mennyi a vállalatnál? Ezt aztán nyugodtan tovább szorozhatod, egyelőre tizenhatal, mert két műszakban hajtunk naponta. Az tizennégyezer-négyszáz. És ezt megszorozhatod harminccal, mert egész hónapban dolgozunk. És, ha megszoroztad, mondd ki nyugodtan, hogy az annyi mint négyszázharminckétezer egy hónapban. Igaz, hogy Kiebernek hetvenegyezzret vallottam be, de ő is csak hetvenegyezzret vallott be a hárommillióból... Ezt még nem értük el. Négy hónapja megy így a brázli...

– Ne mondd azt, hogy brázli – idegeskedett Elek. – Mi az a brázli?

– Hát – vont vállat Schmütz egykedvűen – a brázli. De mondhatok mást is. Oly mindegy. Mindenesetre egymillió-hétszázhuszonnyolcezer forint volt a bevétel, ebből sokminden jön le. Dezső kap egy tizest, Béla úgyszintén. A két tanuló három-háromezret, áldják érte a nevüket és a részvénytársaságot. Eleonóra kapott százötvenezzret, ami szép kis summa a kirakatba tett cickókért. Ha az ügyfélforgalmát is beleszámítanám, hát még neki kéne fizetni. Hogy mennyi információhoz jut így hozzá! Fogalmad sincs, kik járnak a tangentorba. Mivel minden kényes ízlést kielégítünk, hát jár oda az égvilágon mindenki. A Nagy Embertől a Legkisebb Emberig. Ki ingyen jön, ki bérletet vált, ki fizet, mint a huszártiszt. A forgalom akkora, hogy rövidesen ki kell bővíteni a szolgáltatást...

– Ne – könyörgött Elek –, ne! Ne bővítsünk! Ebből is óriási balhé lesz, ebbe bízatsz.

Schmütz legyintett.

– Óriási? Senkit sem csapunk be, kisfiam. Mindenki pontosan azt kapja, amit

várt. Na, mindegy. Szóval, a rezsit is leszámítva jött ki ez a pénzösszeg, én hatszáz-ezret tettem el, elismerheted, hogy igen sokat fáradoztam a tangentor jelenén, jövőjén.

Eleonóra jelezte egy szép, tavaszi délután, hogy történt valami.

– Gubanc – mondta egyszerűen – valami gubanc van.

Schmütz tudni szeretne volna, mi az.

– Először is engem áthelyeztek a pénzügyi osztályra. Gépírónak. Az adóügyi csoporthoz. Ez nem lehet véletlen. Kieber, amikor ezt közölte, olyan jelentősegteljesen nézett rám, hogy okvetlenül történt valami.

– Hajaj!

Schmütz lázasan gondolkodott. Mi történhetett? Aztán rájött.

Ancika, a manikűröslány, hazavitte a pornó folyóiratokat. Nem dugta eléggé el hófehér lánszobája rózsaszínű párnái alá, és édesanyja, született Schöffeld Matild rábukkant. Először gondosan végignézte őket, pihecszőrei még ebben az előrehaladott életkorban is felborzolódtak, lélegzése szaporább lett, aztán átadta magát az egészséges felháborodásnak. Megmutatta az újságokat férjének és úgy döntöttek, hogy okvetlen magyarázatot kérnek Ancikától.

Meg is kapták.

– Milyen újságokat hoztál? – kérdezte nyájasan a mama vacsorakor. – Színesek?

– Szakmai folyóiratok – közölte Anci, de nem folytathatta, mert édesapja levágta az asztalra a kanalat.

– Szakmai? – dörögte. – Hát majd utána nézek ennek a furcsa szakmának. Nem kurvának neveltem a lányomat – közölte még a jelenlevőkkel és diadalmasan nézett körül. – Majd utána nézek ennek a szakmának. Belemászok a stricijeid pofájába.

Másnap elkezdte a járkálást. Marokra fogta a pornográf lapokat, elment a vállalati párttitkárhoz. Onnan a városi bizottságra. Onnan pedig hazament, hogy nyugodtan át tudja nézni az újságokat, ne zavarja senki.

A gépezet megindult. Kiebernek azonnal telefonáltak. Délután hívták fel, otthon, így Eleonóra nem tudhatott róla, miről folyt a szó.

Kieber fél éjszaka nem aludt. Az ablaknál álldogált, nézte az utca forgalmát és töprengett. Hajnali kettőkor felhívta a pénzügyi osztály vezetőjét röviden konzultált vele, majd nyugodni tért. Álma szép volt és derűs. Még mosolygott is.

Eleonórát áthelyezték. Az áthelyezéssel egyidőben Kieber felszólította, hogy küldje be Schmützt, még mielőtt a hivatalos idézést megkapja...

– Idézést mondott – mesélte este idegesen Eleonóra –, idézést.

– Megkérdзем – döntötte el Elek és másnap csakugyan telefonált barátjának. Zord pofával állított be a tangentor fogadójába. Mindenki kérdőn nézett rá, de Elek nem szólt egy szót sem senkihez. Csak Schmütznek mondott annyit:

– Te barom.

Schmütz vállat vont.

– Legfeljebb abbahagyjuk – mondta.

– Ebbe bízhat – nyugtatta meg Elek. – És arról se feledkezzél meg, hogy tarts magadnál egy kiló egéreledelt. A hosszú, magányos délutánokon, amit csak hű cimboráiddal, a priccs alól kibujkáló egerekkel tudsz megosztani, jól jön.

Schmütz ideges lett.

– Mi van?

– Meglátod.

Meglátta. Másnap idézést kapott, szerdai napon kézbesítették, hogy pénteken jelenjen meg a pénzügyi osztályvezetőnél.

Csütörtökön beállított a Nagy Emberhez. Egy idegen, paszulykóró nő ült Eleonóra helyén. Pillantása olyan volt, mint a sarki fény. Schmütz rezignáltan roskadt a borjúbox fotelba és várt. Aztán kinyílt az ajtó, megjelent egy férfiú, s bámulatos gyorsasággal hagyta el a helyiséget.

– Nem, nem, nem szeretem... Csak jöjjön nyugodtan, bármikor... A legjobbakat... Áááá, itt a mi kedves, kedves Schmütz barátunk. Csak tessék, tessék, már vártam.

Schmütz bement. A Nagy Ember csupa mosoly volt. Beleszólt a diktafonba.

– Eleonóra kérem – Schmütz felkapta a fejét –, konyakot kérünk. Erre inni kell – fordult Schmütz felé –, erre a szép találkozásra.

Aztán, látva Schmütz értetlen arcát, hozzátette:

– Ez is Eleonóra. Eleonóra kettő. Nem olyan dekoratív, viszont a levelezésemet is gondosan áttanulmányozza. Na, de térjünk a lényegre.

Schmütz füle előremeredt.

– A lényeg, ifjú barátom – folytatta a Nagy Ember fennköltén – az, hogy maximálisan elégedettek vagyunk a szolgáltatásukkal. Maximálisan. Bizony, bizony.

Gyanakodva nézett a Nagy Emberre.

– Örvendek – mondta Schmütz. – De akkor miért kaptam idézést?

– Jaaa? Apróság az egész, Schmütz barátom. Tulajdonképpen az én gyarlóságom az oka mindennek. Aprócska tévedésemnek köszönhetik az egészet, hamar túl is lesznek rajta, bizony. Meg kell követnem Önt, kedves Schmütz, meg a nagydarab komáját is, aztán valamennyi alkalmazottjukat, az egész gyárat. Tévedtem, de azt hiszem, tévedésemnek semmi komolyabb következménye nem várható.

Egy kevés kis szünetet tartott. Eleonóra II. közben belejtett és odatette eléjük a konyakosüveget. Schmütz nem nyúlt semmihez.

– Életem legszebb pillanata lenne – fogta kezébe a Nagy Ember a kis talpas poharat –, amikor Önt és méltóságos cimboráit összesen hatszáznegyvenhárom esztendei fegyházra ítélnék. De azt hiszem – mondta elgondolkodva –, nem lesz sittre vonulás. Mást találtam ki tévedésem korrigálására. Biztosan megért, és számítok a hálájára. Nekem is szóltak. Higgye el – baráti, bensőséges volt most a hangja –, higgye el, hogy nekem is fájt, de beláttatták velem tévedésemet.

Schmütz ádámcsutkája oldalát mozdult.

– Dehát miféle tévedésről van szó – tárta szét vékony karjait – és egyáltalán...

– Mondom. Abban tévedtem, kedves Schmütz, hogy az Önök szolgáltató tevékenysége nem tartozik a lakossági alap-szolgáltatások körébe. Egészen más. Luxus-szolgáltatás, és mint ilyen, természetesen nem adómentes egy percig sem. Hanem ép-penséggel luxusadó kivetését vonja maga után. Bizony, kedves Schmütz – bólogatott szomorúan –, az az érzésem, hogy el kell adnia az ócskásnak ezt a szép kockás öltönyét. De még annyira sem lesz elegáns, mint amikor először láttam. Mit is mondtam akkor? Hogy ocsmány ember, de én kedvelem az ocsmány embereket. Akkor most igazán megért, amikor kéjmemort lát a képemen. Kíváncsi vagyok, hogyan vészeli át a krízist. Nagyon kíváncsi. Istenbizony.

Schmütz maga elé meredt.

– Hol buktunk meg?

A Nagy Ember jóságosan nézett.

– Nem kéne megmondanom – elhallgatott egy picit –, de annyit elárulhatok, hogy nem lett volna szabad azokat a folyóiratokat egy becsületes munkásember kezébe juttatni. Maga kis disznócska...

És hatalmasan felnyerített. Csak úgy rázta a nevetés.

Schmütz másnap bement a pénzügyesekhez. Egy óra múlva távozott. Papírokkal a kezében. Fakó volt a tekintete, egyenesen Elekhez ment.

– Mindent elvisznek – mondta halkan –, mindent. Életem főművét. De nem is az a baj. Dezsőék pénzt nem szabad bántanunk. Mindenki intakt, egyedül én fürödtem meg. Az engedély az én nevemre szól, nekem kell hát adóznom. És ezek a csirkefogók pontosan tudtak mindent. Hogy mikor és mennyi; és mennyi van a takarékbán, és úgy dolgozták ki az adókulcsot, hogy az én pénzem kevés is. A tiedre is szükség van, maradtéktalanul. Eleonórára nem számíthatok, hiszen a bevételről valószínűleg tőle kapták az információt. De a kettőnk pénze éppen hogy elég lesz.

Elek hosszasan nézett a teljesen elszürkült egérre.

– És ha nem adom?

– Akkor megyek a sittre.

Schmütz szeme sarkában megjelent egy könnycsepp. Elek hirtelen megszánta.

– Megkapod mondta. – Meg hát. – Végül is tisztességtelen úton jött, hát men-

jen is el. Vidd. Jobb, ha mindjárt be is fizeted az egészet, mielőtt abba is belekötnek. Abba kell hagynunk. Menj, intézd el, aztán gyere vissza. Értekezlet után ráérek.

Schmütz három és fél óráig volt távol. Aztán megint megjelent Elek munkahelyén, a Permetező Vállalatnál. Az értekezletnek már vége volt, Elek benyúlt a frizsiderbe és előszedett két homályost.

– Nesze.

Schmütz apatikus volt. Befizette a maga és Elek pénzét, a kivetett adó összesen három forint hatvan fillért hagyott meg nekik.

– Még a tanuló is milliomos hozzám képest – szomorkodott.

Elek széttárta a karját.

– De talpra állunk, öregem. Talpra. Majd megmutatjuk ezeknek.

– Jó.

Így jött el a nyár. Schmütz visszaköltözött Elekhez, aki megszokta valahogy a kis embert. Szegények ugyan nem voltak, a tangentor bezárt, Schmütz végül visszaadta az ipart Kiebernek.

– Erre még vártam – mondta Kieber –, ezt még én szerettem volna elintézni... Tudja, nálunk is valahogy hasonlóan mennek a dolgok. Valaki, valahol, valamiről kap egy fülest, és én perdülök kifelé. Az hírlik, hogy én foglalom el a pénzügyi osztályvezető székét. Eleonóra mondta nemrég. És... mondja csak, Schmütz barátom... Találkozunk még valaha?

Schmütz füstölögve távozott. Még hogy találkoznak-e? Lehetséges, csak másképpen, mint ahogy Kieber elképzei. Fog ő még hajlongani előttem, gondolta, ki is nyalhatja még a seggemet.

Ez megtetszett neki, nevetgélt. Sietett haza, meleg nap volt, Elekkel strandra készültek. Nyáron Schmütz szabad volt, ősszel és télen dolgozott. Visszatért régi foglalkozásához, a piros vegytinta eladásához. Egy-két napra eltűnt, végigpecsételte egy-egy szociális otthon lepedőit, párnahuzatait, aztán, mint aki jól végezte dolgát, megpihent. Két hétre. De nyáron szünetet tartott.

Elek már felöltözve várta. Tarkamintás, rövidujjú inget viselt, kockás fürdőköpenyét hanyagul vetette a karjára. Schmütz fürgén kotort a cókmoja után, aztán elindultak. A strandon végiglépdeltek a virágok között, jobbra balra bámészkodtak, mindenfelé jó nők heverték. Elek megszólalt.

– Egy homályost?

Schmütz bólintott.

Odaérve a büfé pavilonjához, hirtelen elsötétült a világ. Beborult volna? Nem, csak egyetlen, nagy gomolyfelhő takarta el a Napot. Elek sorbaállt, Schmütz a könyöklőnél várta. Vidám és tarka volt a világ körülötte, Schmütz lelkében béke volt. Elek arra gondolt, hogy délután Szilviával... Nem, nem Szilviával. Médike jobb. Karcsú és darázsvékony a dereka. Hatalmas a két melle.

Nagyot nyelt, bajusza megremegett. Felkapta a sört és hosszú kortyokban leküldte. Aztán Schmützre nézett.

Valami nem stimmel. Schmütz, mint akit hipnotizáltak, egy pontra meredt. Vértelen, papírvékony ajka időnként megrángott. Aztán óvatosan odanyúlt Elek karjához.

– Odanézz! – suttopta.

Elek odanézett. A büfé pultján belül egy forgó hengerre lett figyelmes. Felül nagy tartály volt, sárga massa folyt a hengerre. Alul a forgó henger pedig ontotta kifelé a palacsintákat.

Schmütz szája kinyílt. Odaléptek a pulthoz, úgy bámulták a masinát. Automata palacsintasütő! Aztán Elek valami furcsa hangot hallott, mint amikor a gyóntatószékben valaki sietve sorolja bűneit. Schmützre nézett. Schmütz az égre fordította a tekintetét és halkán, száraz torokhangján motyogott.

– Egy palacsinta kettőnegyven, – morogta –, ez percenként négyet, ötöt kidob, mondjuk, ötöt. Az ötször kettőnegyven, az tizenkét forint, egy óra alatt hatszor tizenkettő, egy műszakban...

A felhő odébb került, a világot hirtelen beragyogta a fény.

Furulya és dob

*Annyi fölnyilamló jegenyesor van itt,
annyi zöldesen csattogó folyó
és a vonatok olyan vastag
aranyvonalakat húznak este
a lehúnyt-szemű ég alatt.*

*Szeretünk mi borokat inni,
énekelni: fényesre surolni a szobánkat
és bódító jácintot állítani a szoba közepére.*

*A mennyezeten sárga papirlámpa lóg
és mi hajnalig mulatozunk
a furulya meg a dob szavára.*

Az öregség ablakában

*Este a békák titokzatos, zöld brekegése
a Lemenő-Nap-dombja mögül.*

*Mikor meghallod,
nem is figyelsz rá.*

*Észrevétlenül változol gyerekké tőle:
újra az Egy-Nyárfa-Pagonyban csörög a lábod,*

*az öregség ablakában
fázva, figyelve.*

Száműzetés

*Gyökerek kifordultak és megrepedt az arcod,
bőmbölni kezdtek a toronyba-zárt harangok.*

*Agyúk dübögtek: a tornyokat szétlőtték,
de a gyerekkorom csak tolongott előrebb.*

*Hátráltam volna meg, ugrottam volna oldalt!
De évek és karok tovább és tovább toltak.*

*S vadított a remény, a kertet is fölástam
s tők sárga tölcsérei vakítottak másnap.*

*Dél tombolt, zöld lepkék ereszkedtek a földre,
álltam e ragyogásba falazva mindörökre.*

*Egyszerre megfordultam az észveszejtő fényben:
Így kezdődött el a száműzetésem.*

CSUKAS ISTVÁN

Iparos dal

*Olyan minden, mint egy álom:
van pénzem és van lakásom,
lassacskán megkedvelhetem
porhüvelyem, földi másom!*

*Nem bámulom már az eget,
életem sem csak leendő –
lelő közetek a józan
megfontolás és a bendő.*

*Üres papírt veszek s adom
verssorokkal teleírva,
nem is rossz üzlet, a többbit
úgyis elviszem a sírba.*

*Úgy dolgozom, mint az apám
és a tisztos iparosság;
csendestárs vagyok a Korban,
mivel ő szabja a taksát.*

Levelezőlap-rigmus

*Jó Bihari Sándor,
börtöncella-vándor,
hű barát a versírásban,
legény az iszogatásban,
s vidám, mint egy kántor!*

*(Sanyi, ezt a verset
nem olvassa sergent,
dalolhatunk bő tudóval,
úgyis megenyhül idővel,
bármilyen keserves!)*

Ragyogás

*Páva-virág emelkedik,
udvarunkba ereszkedik.
Tűz-csodáló gida béget,
virrasztja a kiscsibéket.*

*Alma-manó szírom-házból,
tény megnyíló ablakából
égnek támaszt aranylétrát,
pattintja a csillag héját.*

*Csillag-héjból kakas röppen,
kukorékol tollas zöldben.
Galamb-kastély megcsikordul,
búza-szőnyeg felé fordul.*

*Napországban muzsika szól.
Méz csöppen a kolompokból.
Gyémánt-nyergű csikó ébred,
köszönget a búböcéknek.*

*Készülődő, magasodjál!
Bársonyban a zabla, kantár.
Rigó gáncsot vet az árnyak,
fészket rak a ragyogásnak.*

A vályú álma

*Kimérték belőlem a Holdat.
Lábamnál tücskök alszanak.
A sárkányok tört kastélyában
omlik fekete vakolat.*

*A derengés almáról jönnek
kristály-úton a tehenek.
Nyájak hányódó koszorúja
fölött vad kosok rengenek.*

*Vizet dönt vödréből az angyal,
a tücskök álmán pír lobog.
A sárkányok tört kastélyából
bottal jönnek a pásztorok.*

Barackos

*Felhő-országba sosem vágyott,
nézte a hagymát, karcsú mákot.
Bíbor-ernyőit zöldbe rakta,
az érkezőket marasztalta.
Vándor bogárnak megterített,
a jóllakottnak búcsút intett.
Hózápor lökte hideg-zsákba:
markolta, tépte, meggyalázta.
Sugár, szaggasd a hideg-zsákot,
leheld erőssé a virágot.
Bolyhosza boldog lepke, dongó.
Pendítse kését Gyümölcsoltó.*

Vargabetű

*Ag-hídon futottam.
Gyémánt-halon ültem.
Pipázó pontyoknak
kosárral köszöntem.*

*Hattyú-bál harangját
pchelybe pörgettem.
Rezeda-kalapos
táncolót öleltem.*

*Kavics-rúgó rákot
szitán szárítottam.
Mákgubón a lángot
sárkánnyá szitottam.*

*Mókus farkán fénylő
torony állt az úrben.
Tajtékos csillagon
kardom köszörültem.*

*Sárkány-koronákon
kő-gyertyák csorbultak.
Kocsimban a hattyúk
dión bóbiskoltak.*

*Hazafelé bolydult
madár-liliomra
szirmát fúvintotta
lomb-tarisznyás bodza.*

*Szarvas-váró asszony
furulyált fehérben,
kelyhet nyitó hajnal
arany-gyűrűjében.*

*Csalogató hangok
tollázkodtak lágyan.
Rózsa-fiú játszott
a Nap kagylójában.*

Sorskovácsok

III.

Megnéztem a műhelyeket, benyitottam az öltözőkbe, ismerem az irodákat: senki nem állíthatja, hogy a lehető legkedvezőbb körülmények között dolgoznak a szövetkezetnél. A levegő nem mindenütt éri el, vagy jóval meghaladja az óhajtott, egyenletes 20–22 °C-t. Hogy az optimális 40%-os páratartalom meglegyen, sehol nem vigyázza légkondicionáló berendezés. A tökéletes világítási technika nem mindenütt valósul meg. A gépek okozta zaj az öntvénytisztítóban elnyomja az emberi beszédet. A munkahely falait nem a korszerű szintan elvei alapján festették be különböző színűre... Az öltözők szűkek, a tusból nem mindig folyik melegvíz, egyetlen üzemnek sincs saját konyhája... Pedig köztudomású, hogy ezek a „mellékes” körülmények az emberi munka hatékonyságát nagymértékben befolyásolják.

Kétségtelen, a munkahelyi körülmények a szövetkezetnél nem érik el az általános gyári színvonalat.

De a hajdani kócerájok, odúk, kis műhelyek színvonalánál mégis magasabbak.

Mindenfelé láttam az erőfeszítés nyomait. Amikor a szövetkezet átvesz egy régi, elhanyagolt, korábban gyári vagy szövetkezeti kezelésben dolgozó üzemet, azonnal megkezdődik a bővítés, a renoválás, a felújítás. Mosdókat szerelnek föl, étkező- és pihenőszobát alakítanak ki, öltözőt létesítenek. A munkakörülményeket a hatóság is ellenőrzi. Jegyzőkönyv készül, s a következő látogatáskor számonkérlik a hiányok pótlását.

Az apró figyelmesség is sokat ér. Minden üzem több hűtőszekrénnel rendelkezik. Ezekbe is benéztem: élelmet, tizórait, hűsítő italt, ivóvizet találtam bennük. S láttam a kávéfőző készülékeket a gépek és a munkaasztalok szomszédságában (nemcsak az irodákban): ha lankad a munka, mindig akad egy szabad kéz, amelyik bekapcsolja a masinát.

– A legnagyobb gondunk, hogy nincs tisztességes, központi művelődési helyiségünk, ahol a szétszórt üzemek dolgozói találkozhatnak. Nincs ifjúsági klubunk, nincs könyvtárunk... – mondta az egyik lakatos.

– De az igény már megvan rá! Ez is valami – próbáltam vigasztalni. – Addig volna jó megcsinálni, amíg az igény szerte nem foszlik.

A gépek egy része öreg, kimustrált csataló. A vasöntöde homokkeverőjét a Mecseki Ércbányászati Vállalattól vásárolták hulladékvas áron.

– Már össze akarták törni, amikor megláttam – mondja T. László üzemvezető. – Pedig amíg innét nyugdíjba nem megyek, még eljár nekünk...

– Ez a munka félig manufakturális, félig gyáripari – mondta a galvanizálóban a művezető.

A megállapítás tulajdonképpen az egész szövetkezetre érvényes. A termelőberendezés általában elhasználódott eszközökből áll.

Legkorszerűbb a hidegüzem. Itt van olyan forgácsológép, amelyet a győri

vagongyár is megirigyelhetne. De a galvanizálóban kézzel kell fölkötni a tárgyakat, hogy aztán gépi erő mozgassa meg őket a vegyszeres oldatban. Szabad-szentkirályon gép fűzi sodronnyá a drótot, de a megfont sodrony két szélén kézi erővel, egy harapófogóhoz hasonló szerszámmal kell visszahajlítani az elmet-szett szálakat.

– Gép nem tudná ezt okosabban megcsinálni? – kérdezem a két asszonytól, aki a műveletet végzi. A tekercsben álló sodronyt méterről-méterre szétgöngyölik, a fogóval kétfelől végigpásztázzák, mindenegyes kiálló drótszálat visszahajlítanak, aztán a sodronyt újból összegöngyölik.

– Dehogynem – mondja a művezető. – De olyan gép talán csak egyetlenegy van az országban, a sodronyra pedig óriási az igény. A gyárak nem győzik a termelést.

S ezzel körülbelül magyarázatát is adta a félig manufakturális, félig gyáripari viszonyok között dolgozó ipari szövetkezet szükségességének. Mert amíg a gyári termelés nem tudja a piacot ellátni, amíg a legkorszerűbb gépekből a gyáripár is kevéssel rendelkezik, addig szükség van az öreg, kopott gépek működésére, karbantartására, használatára. S az sem mindegy, hogy itt mégiscsak korszerűbb keretek között folyik a termelés, mint a kisipari műhelyekben.

– Az állandó korszerűsítés, a termelékenység fokozása természetesen itt is követelmény – mondja a termelési osztályvezető. – A külső szemlélő talán csak azt látja: öreg gépek, elmaradt műhelyek, sok, kézzel végzett munka. De aki hosszabb ideje itt dolgozik, jól érzékelheti a fejlődést. Ha önmagunkhoz, a szövetkezet korábbi viszonyaihoz mérjük, óriási a változás. S a fejlődés itt mindig bonyolultabban jelentkezik, mint például egy cipőgyárban. Ha ott egyszer megvették a korszerű gépeket, elég a fazont megváltoztatni, és a termék korszerű lesz. Nálunk minden lépés újabb fejlesztést kíván, minden új termék új gépeket igényel. A sokirányú tevékenység mellett kevesebb látszatja van a változásnak, mint ott, ahol éveken át egyetlen terméket állítanak elő. S mivel új eszközt a saját kis fejlesztési alapunkból nem vehetünk minden nap, a meglevő állóeszközök gondozásával kell többet törődni, a fenntartási munkát kell előtérbe állítani.

– Mit termelnek és kinek?

– Sokfélét és sokaknak.

Érzem a kérdés „civil” voltát, mégis megkockáztatom:

– Még nem számolták össze soha?

– Láthatta az üzemekben, külön-külön...

– Egy hozzávetőleges számot! Mondjuk az elmúlt évi átlagot!

– Nézze, több ezer termékünk van. Legkisebb az egy dekás nyomásos alumíniumöntvény. Legnagyobb az ezer kilós vasöntvény. A legkisebbet a híradástechnikában használják. A legnagyobbak a több tonnás gépek egyedi tervezésű alkatrészei. Például egy faipari megmunkálógép állványzata... Általában kis szériákat gyártunk, olyan munkaigényes termékeket, amelyek elkészítése az állami nagyvállalatoknak nem gazdaságos. A termékek nagy része alkatrész, tehát más ipari vállalatoknál kerül fölhasználásra, beszerelésre. Néhány készárut is gyártunk: a legjelentősebb az építőipari, hidraulikus emelőgép... Termékeinket körülbelül kétszáz cégnek szállítjuk. A sokféleség csak látszólagos. A termékek zömét néhány cég köti le. Célunk a nagyvállalatokkal való termelési kapcsolatok hosszútávú kialakítása. Legnagyobb partnereink az Egyesült Villamosipari Gépgyár, a Diósgyőri Gépgyár, a Bányászati Aknamélyítő Vállalat, a 22. számú Állami Építőipari Vállalat, az Egyesült Izzó pécsi gyáregy-

sége, a Bajai Kismotor és Gépgyár, a Mecseki Ércbányászati Vállalat és még egy sor állami megrendelő. A termelés kis hányadát teszi ki az export, ez is közvetett, azaz a kivitelre kerülő termékeinket más vállalatok szerelik be gépeikbe. Jó volna több ilyen munka, de itt nagyok a minőségi követelmények, s ezeknek nem tudunk még minden téren megfelelni.

Az 1911-ben alapított Pécsi Dohánygyárat négy utca veszi körül. Szabályos téglalap alakú, több holdas telken helyezkedik el. A cigaretta gyártása tulajdonképpen egyetlen, több emeletes épületben folyik. Ahogy emeletről emeletre haladunk, úgy követjük a dohány útját. A földszintre érkezik bálákban a dohánylevél. Párolás után gépek keverik, tisztítják, szeletelik. Aztán – már az emeleten – szárítóba kerülnek a finomra vágott szálak. Újabb emeleten dolgoznak azok a gépek, amelyek a papírcsíkokból hüvelyt formálnak, filtert készítenek, megtöltik dohánnyal, és a cigarettát megfelelő hosszúságúra vágják. A legfelső szinten folyik a csomagolás, a kész cigaretta bálázása. Egyetlen, nyílegyenes út a dohányos bálaktól a cigarettás bálákig...

Ha ehhez a zárt, koncentrált, szalagrendszerű termeléshez hasonlítjuk a szövetkezet munkáját, ugyancsak elcsodálkozhatunk. A gépgyártás, a vasöntés, a galvanizálás, a színesfémöntés, a lakatosmunka öt különböző üzemben, öt különböző helyen folyik. S az adminisztrációról még nem is beszéltünk. A központi irodáktól és a hidegüzemtől a legközelebbi üzembrész, a vasöntőde is legalább két-három kilométerre fekszik; Szabadszentkirályra, a legtávolabbi üzembe pedig az autó legalább húsz perc alatt ér ki.

– Ez a tagoltság a szövetkezet eddigi történetének a következménye – mondja a termelési osztályvezető. – Mindenütt igyekszünk helyi munkaerőt alkalmazni. Pécsről az embereket, főként szakmunkásokat saját mikrobusszal visszük ki Pellérdre és Szentkirályra. Tehergépkocsijaink is vannak. A rendszeres és nagyobb anyagszállítást a VOLÁN-nal kötött szerződés biztosítja. A szállítás ma már nem probléma nálunk... Gondolja meg, a nagy állami vállalatoknak is vannak kihelyezett, vidéki gyáregységei. Szabadszentkirály aránylag nincs távolabb a Zsolnay utcától, mint az Egyesült Izzó kanizsai vagy dombovári gyáregysége Budapesttől... Egyébként is nagy üzemeink önállósága és decentralizáltsága. A helyi ügyeket a helyi emberek intézik. Megszabott keretek között alkalmazottat vehetnek föl és bocsáthatnak el. Megrendelőkkel tárgyalnak, és üzleteket készítenek elő...

– Önnel már Pellérden is, Szabadszentkirályon is találkoztam. Irodája viszont a Zsolnay utcában van...

– Természetesen egymásrautaltság van a részlegek között, és a központnak is kapcsolatot kell tartani az üzemekkel. Minden megrendelés befut hozzánk, a szerződést a termelési osztály köti meg. De fordítva is lehetséges: mi indítunk el egy üzletet, s az üzemekkel megbeszéljük a lebonyolítását. A kapcsolattartásnak különféle formája van. Például az üzemvezetők minden hónapban jelen vannak a vezetőségi ülésen. Ami engem illet: ötszáz kilométer a havi gépkocsi átalányom, erre ezer forint térítést kapok. Ki lehet számítani, hányszor fordulok meg egy hónapban mondjuk Szentkirály és Pécs között...

A szövetkezet a kollektív érdekek összehangolásának csatornája és a magángazdaság túlkapásainak gátja. Mint társadalmi nevelőeszköz, beilleszti az egyént a nagy egységbe, a közösségbe, beállítja a gazdasági élet vérkeringésébe, s egyben az alkalmásokat érvényesüléshez segíti. Gazdasági célja: a tagok szükségleteinek, egyéni érdekeinek kielégítése a társadalmi érdekekkel összhangban. Korlátozza a magángazdaságot, és kifejleszti a kollektív életformát.

A szövetkezet tulajdonosai a tagok. A szövetkezeti tulajdon szocialista tulajdon. Az állami és a szövetkezeti tulajdon fokozatosan közeledik egymáshoz. A szövetkezetek szervezeti működésüket tekintve önállóak. Belső tevékenységüket a demokratikus öngazgatás elvei alapján végzik.

Az ipari szövetkezetek a munkássá válás tűzhelyei. A tegnapi mezőgazdasági dolgozó, a magángazdaságon földet művelő paraszt, a tegnapi diák és ipari tanuló üzemi feltételek közé kerül, s ipari munkássá lesz. S az önművelés alkalmait kihasználó munkás, a továbbtanulás különféle formáival élő ipari dolgozó ugyanitt lehetőséget, keretet talál, hogy képezze magát, értelmiségivé váljon.

Mindenegy ipari szövetkezet beletartozik az országos szervezetbe, ugyanakkor kialakítja saját működési rendszerét. Az országos hálózat a szövetkezetek anatómiája, a helyi irányítás a szövetkezetek fiziológiája. Az egyik a működés statikus, a másik a tevékenység dinamikus feltételeit teremti meg.

Az ipari szövetkezetek legmagasabb országos felügyeleti szerve az OKISZ. Közvetlenül a Minisztertanács alá tartozik. Rendeleteket, utasításokat hoz, ajánlásokat ad. Országos Tanácsának tagjait az ipari szövetkezetek megyei küldött-közyűlésén választják meg. A VII. kongresszust 1976-ban tartották. Az OKISZ elnöke az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

Az ipari szövetkezetek megyei érdekképviselői szerve a KISZÖV. A megyei szövetséghez Baranyában huszonkét szövetkezet tartozik. A szövetkezetek kötelesek a megyei szervezetnek beszámolni, terveikről tájékoztatást adni. A KISZÖV rendeletet nem alkot, csak ajánlással, tanáccsal fordul a szövetkezetekhez. A megyei szervezetnek választott elnöke, műszaki osztálya, jogi irodája van.

A pécsi vasas szövetkezet a megye ipari szövetkezetei között közepes helyet foglal el. A huszonkét ipari szövetkezet 1976-ban csaknem másfél milliárd forint értékű terméket állított elő. Ebben a vasas szövetkezet arányosan osztozik: évi termelési értéke a megye ipari szövetkezetei termelési értékének mintegy egyhuszada. De az évi termelési érték növekedésében már meghaladja az átlagot. Míg a huszonkét szövetkezet átlagosan tíz százalékkal növelte összesített termelési értékét, a vasas szövetkezetnél ez a növekedés elérte a tizenkét százalékot. A szövetkezet termékeinek összetételével is sajátos helyet foglal el. Míg a megyei szövetkezetek zöme vagy kész fogyasztási cikkeket (kesztyűt, cipőt, bútort) állít elő, azaz közvetlenül a hazai vagy a külföldi piacra termel, vagy szolgáltató tevékenységet (háztartási gépek javítását, fodrászatot, fényképészetet, lakáskarbantartó munkát, gépjárműjavítást stb.) végez, vagy lakásépítéssel foglalkozik, addig a vasas szövetkezet a nagyvállalatok munkáját segíti és egészíti ki, az állami nagyiparral folytat tervszerű és következetes kooperációt. A szövetkezetek – az új gazdasági szabályozók hatására – 1976-ban általában nyereségcsökkenésre számítottak. A vasas szövetkezet az előző évinek megfelelő és a többi szövetkezethez viszonyítva az átlagnál magasabb nyereséget biztosított.

A szövetkezet dolgozói tagok és alkalmazottak. – Gyakorlatilag a kettő közötti különbség csak az elbocsátásban mutatkozik meg. Az alkalmazottat egyszerűbb elküldeni – mondta egy gyakorlatias gondolkodású irodai alkalmazott.

A szövetkezet egész tevékenységével kapcsolatos a titkárság, a fejlesztési főmérnök, a műszaki-gazdasági tanácsadó, a főkönyvelő, a termelési- és anyagosztály vezetőjének munkája. A főkönyvelő hatáskörébe tartozik a könyvelés, a számvitel, a munkaügy, a bérelszámolás, a pénztár, az SZTK-ügyek, az árfe-

lelős munkája. A termelési- és anyagosztály hatáskörébe tartozik a tervkészítés, az anyaggazdálkodás, a központi anyagraktár, az üzemek irányítása.

Az üzemek élén az üzemvezető áll. A galvanizálónak és a szabadszentkirályi lakatos- és sodronyfonóüzemnek közös az üzemvezetője. A két öntőüzem, a Fürst Sándor utcai vasöntöde és a pellérdi színesfémöntöde munkáját támogatja a vezető kohásztechnológus. Az üzemvezetők munkáját az üzemvezetőhelyettes, a művezető, a raktáros, az adminisztrátor, a bérelszámloló, a diszpécser, a portás, az éjjeliőr segíti. Belőlük szükség szerint egy-egy üzemben többet is alkalmaznak.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a szövetkezetben eléggé nagyfokú a decentralizáltság. Kulcsszerepük az üzemvezetőknek van. A munka megszervezése és a közvetlen, gyakorlati irányítás rajtuk áll. Ugyanakkor az üzemek önállósága és területi tagoltsága elszakítja egymástól a munkásokat, a különböző üzemek dolgozóit. – Itt mindenki nagyon okos tud lenni. De az emberek nem ismerik egymást – hallottam az egyik műhelyben a csipős megjegyzést.

A szövetkezet évente mérlegzáró közgyűlést tart. Ekkor ismertetik az elmúlt év eredményeit, a végzett munkát, a nyereség fölosztását, s ekkor kerül sor a következő évi tervjavaslat előterjesztésére.

A szövetkezet életét a hét tagú vezetőség irányítja. A vezetőséget öt évenként – a jelölőbizottság javaslata alapján – a tisztújító közgyűlés titkos szavazással választja. A vezetőség tagjai az elnök, az elnökhelyettes (egyben személyzeti vezető, ő kezeli például a minősítésre kötelezett dolgozók személyi anyagát), továbbá öt szövetkezeti tag (az idén két üzemvezető, egy üzemvezetőhelyettes, egy fizikai dolgozó és egy bérelszámloló). A vezetőség havonta ülésezik. Nem tagja a vezetőségnek, de a szövetkezet életében fontos szerepet tölt be a szövetkezet párttitkára és KISZ-titkára.

A vezetés demokratizmusa, a munkakörök nagyfokú önállósága megfelelő ellenőrzéssel párosul. Úgy sejtem – s a gyakorlatban is ezt ismertem meg –, hogy egy ipari szövetkezetnél sokkal szélesebb körű, több réttű, sűrűbb ellenőrzés folyik, mint egy ugyanolyan nagyságú állami vállalatnál. A szövetkezetnél egyaránt van külső és belső ellenőrzés. Vizsgálatot végez a KISZÖV, a Revíziós Iroda, az árhivatal, a KÖJÁL... S ellenőrző, belső kritikát gyakorló szerepe van a szövetkezet kebelében működő különféle bizottságoknak, a felügyelő, a szövetkezeti, a nő- és a döntőbizottságnak.

A választott testületek vezetői a közgyűlésen terjesztik elő beszámolójukat. Előttöm fekszik az 1977. évi közgyűlés anyaga, a bizottságok jelentése.

Legrövidebb és nem minden szellemesség nélküli a döntőbizottság beszámolója. E testület a hozzá benyújtott panaszokkal, a fegyelmi büntetésekkel kapcsolatos fellebbezésekkel foglalkozik. A jelentés megállapítja, hogy a bizottság igen jó munkát végzett, ugyanis 1972 óta évenként mindössze egyetlenegy panaszt nyújtottak be. 1976-ban pedig nem is kellett ülésezni, mert nem került sor döntőbizottsági határozat meghozatalára. Sajnos a jelentés nem tér ki arra, hogy miért nem fellebbeznek a dolgozók. Azért, mert valóban jogos a büntetés, vagy nagyvonalúan méltányos, vagy egyszerűen nem bíznak a fellebbezés sikerében? Sajnos arra sem kapni választ a jelentésben, hogy hány fegyelmi büntetés és anyagi felelősségrevonó határozat született az elmúlt évben.

A szövetkezet dolgozóinak több mint egyharmada nő. Túlnyomórészt fizikai munkát végeznek. Szakmunkás nincs közöttük, többnyire betanított- vagy segédmunkásként dolgoznak. A nőbizottság jelentése elismeréssel beszél a nagycsaládások beiskolázási segélyéről, a női szocialista brigádokról, a KISZ-alap-

szervezettel közösen rendezett névadó ünnepélyről, általában a kisebb jelentőségű dolgokról. Emellett két fontos, negatív jelenségre is föl hívja a figyelmet. Egyrészt megállapítja, hogy „még mindig nincs arányban a segéd munkás nők és férfiak átlagos órábéré”. A szeptemberi munkabér jelentés szerint ugyanis a segéd munkás férfiak órábéré átlag 19–22 forint, ezzel szemben a nőké 13 forint. (Bizony elég nagy különbség, még akkor is, ha a férfi segéd munkások általában nehezebb, a nők viszont könnyebb fizikai munkát végeznek!) Másrészt szóvá teszi a jelentés, hogy „a gyermek gondozási segélyen levő anyák béremelésben nem részesültek, s erre az idei évben nagyobb gondot kell fordítani”. (Bizony ez öreg hiba, még akkor is, ha eléggé általános probléma. Jó, ha a nőbizottság a szövetkezetről is harcol a megoldásért.) „Jutalmazás terén nincs lényeges eltérés a férfi és a nő dolgozóink között” – mondja a jelentés. Gondolom, jutalmazásban kevesebben részesülnek, mint ahányan gyermek gondozási szabadságon vannak. S ha a minőségi munkában ki lehet fejezni az egyenjogúságot, a férfi és a nő segéd munkások órábérét is közelebb kellene hozni egymáshoz.

A szövetkezetről is vannak szakszervezeti tagok, olyanok, akik állami vállalatoktól jöttek át, s itt is – a névleges tagdíj befizetésével – meg akarják tartani szakszervezeti tagságukat. (Hátha holnap ismét állami vállalatnál dolgoznak? . . .) De szakszervezeti bizottság nem működik. Itt a szövetkezeti bizottság tölti be nagyjában azt a szerepet, amit az állami vállalatoknál és intézményeknél a szakszervezet. Meghirdeti és értékeli a szocialista munkaversenyt, irányítja és elemzi a szocialista brigádmozgalmat. A bizottság beszámolója kitér a törzsgárda jelvény adományozására, a munkavédelmi kérdésekre, a különféle segélyek elosztására, a szövetkezet keretei közt folyó sportéletre. A szövetkezeti bizottság rendezi a nők napját, az öregek napját, előfizeti minden dolgozó számára a *Szövetkezeti Hírlapot*, elbúcsúztatja a nyugdíjasokat, lebonyolítja a nyári balatoni beutalókkal és a gyermek üdültetéssel kapcsolatos tennivalókat, megszervezi a május 1-i felvonulást és az állami ünnepeken a megemlékezést. Tevékenységének felsorolásával bemutatása is jelzi a bizottság sokirányú munkáját, s azt a tényt, hogy ha más néven, lényegében a szakszervezet feladatkörét látja el. A beszámoló egy iskola vagy egy állami vállalat szakszervezeti jelentésének is beillene.

A különféle bizottságok közül – a kívülálló is megállapíthatja – a szövetkezet életében a felügyelő bizottságnak volna a legfontosabb szerepe. Ellenőrzi a szövetkezetről működő különböző testületi szerveket, üléseit negyedévenként tartja, munkáját három munkacsoportban végzi, tagjai a KISZÖV által szervezett továbbképző tanfolyamon vesznek részt, tevékenységét negyedévekre lebontott vizsgálati program tartalmazza. A közgyűlésre benyújtott beszámoló a bizottságok jelentései közül a legterjedelmesebb. A bizottság az elmúlt évben megvizsgálta a fizikai állományú dolgozók besorolását, a nem termelő alkalmazottak és a tagok besorolását, a normanyilvántartásokat, a bérelszámolást. A beszámoló értékes adatokat tartalmaz a szövetkezet létszámának összetételéről, a mulasztás miatt kieső munkaidőről, a fluktuációról, elemző következtetéseket azonban – sajnos – nem von le. A terjedelmes irat mindössze néhány kritikai megjegyzést tartalmaz. Egyrészt szóvá teszi: „A munkaköri leírások vizsgálata során megállapította a Felügyelő Bizottság, hogy néhány dolgozó nem rendelkezik munkaköri leírással, illetve munkaköri leírása kiegészítésre szorul.” Másrészt az ún. személyi fizetések vizsgálatával kapcsolatban megjegyzi: „Szövetkezetünk egy dolgozója részesül személyi fizetésben, melynek mértéke helye-

sen van megállapítva. Hiányosságként merül fel, hogy a közgyűlés elé nem lett terjesztve." A felügyelő bizottság munkájának jelentőségét, tevékenységének széles határait és a lehetőségek kihasználatlanságát egyszerre jelzik a beszámoló kézzelfogható tényeket nem tartalmazó, dodonai módon fogalmazott mondatai: „A munkafegyelem nem rosszabb, mint a többi vállalatnál általában.” „A bér-elszámolás vizsgálatánál megállapítottuk, hogy megfelelő szinten történik szövetkezetünknel, kisebb hiányosságok vannak.” „Szövetkezetünk pénzeszközeivel jól gazdálkodott, és pénzügyi zavarok szövetkezetünknel néhány esetben fordultak csak elő.” S nem lehet minden mellékiz nélkül olvasni a jelentés egyik záró mondatát: „Szövetkezeti Bizottságunk... a körülményekhez képest feladatát ellátta.”

Meghívtak a márciusi vezetőségi ülésre. Késve érkeztem, vágni lehetett a füstöt az elnök szobájában. A hét tagú vezetőségen kívül mások is ott voltak: a műszaki-gazdasági tanácsadó, a főkönyvelő, a tervezési osztályvezető, a jogtanácsos, a felügyelő bizottság elnöke. Amikor leültem, éppen a tűzvédelmi felelős beszélt:

– A tűzoltóparancsnokságon azt mondták, hogy bizottságot kell létrehozni... Úgy érzem, teljesen vértlen vagyok ebben a kérdésben, mert egyszámban nem vagyok bizottság... A tűzvédelmi utasítás sajnos még nem készült el, de megkezdődött már a stencilezése... A gép mindig elromlik... Ezért késünk el... A piszkozati gépelést mutattam a vizsgáló századosnak, de nem vette figyelembe...

Érzem, valami baj van, Pista bácsi mentegetőzik. Amikor kimegy, megszületik a döntés:

– A tűzrendészeti előadó ellen fegyelmi eljárást kell indítani... Le kell váltani... A tűzoltóság már másodszor írt ránk...

A hidegüzem vezetője az első félévi tervet sokallja, és javaslatot tesz:

– A hidraulikus házemelő hosszú gyártási időt kíván. Az árbevétel későn jelentkezik. A megrendelőt ezért arra kellene kérni, hogy közben fizessen...

– Nem valószínű, hogy elfogadnak rész-számlázást – mondja a termelési osztályvezető. – A határidőket kell teljesíteni... Erre nem számíthatunk...

A titkárnő gyorsírással jegyez. Az elnök közli, hogy áttérnek az általános kérdésekre és a bejelentésekre. A főkönyvelő szólal meg először:

– Három bejelentésem van. Először: a tanács egészségügyi osztályának kérésére azt javaslom, hogy adjunk az üzemorvosnak a részesedési alapból ezerötyszáz forint jutalmat... Másodszor: bejelentem, hogy a városi tanács ipari osztálya törvényességi utóvizsgálatot végzett, és észrevételeit hat pontban foglalta össze... Harmadszor: el kell osztani a lakástámogatásra fölajánlott százezer forintot...

Az utolsó kérdéshez többen hozzászólnak:

– A támogatást öten kaphatják meg...

– Tizenketten adtak be kérvényt, de ebből hatan nem jogosultak a támogatásra...

– Március 31-ig kell választ adni...

– A támogatást a fejlesztési alapból az OTP-n keresztül adja a munkáltató...

– Ha a kérvényezők le tudják tenni a szükséges iratokat, akkor dönthet a vezetőség...

Az elnök egy levelet ismertet. Arról van benne szó, hogy a szövetkezet a fejlesztési alapból ennyi meg ennyi összeget utaljon át a városi tanácsnak óvoda-

építésre. Az elnök hozzáteszi: – Jelezték, hogy hasonló tartalmú levél érkezik majd a megyei művelődési központ támogatása tárgyában . . .

– Ez is a fejlesztési alapból megy? – kérdezi egy emelt hang. – Mi marad az üzem fejlesztésére?

Az elnök széttárja karját, fáradtan mosolyog.

A vezetőség két beszámolót is meghallgatott.

A termelési osztályvezető a mosonmagyaróvári finomszerelvénygyárban járt:

– Kétezer dolgozót foglalkoztató, óriási termelési értéket produkáló gyár . . . Mindenütt jó munkatempót tapasztaltunk . . . A nyomásos öntéssel is foglalkoznak, de jelenlegi gépparkjuk nincs eléggé kihasználva. Azért kerestek meg bennünket, hogy a gyártás egész volumenét átadnák nekünk. Sokáig tudnának rendelést biztosítani . . . A berendezést is átadnák. Hét darab nyomásos öntőgépet. Igaz, régi típusú gépek, kevés automatikával rendelkeznek, de az öntés minősége jó . . . Új profil kialakítására kerülhetne sor a színesfémöntődénkben . . . Némi átalakítást lehetne a gépeken végezni . . . Gyárlátogatást kellene Mosonmagyaróvárra szervezni . . . Sok gyakorlati tapasztalatot szerezhetnénk. A kokilla-öntés is magas színvonalú náluk. Azt javaslom, hogy az öntőde szakemberei menjenek el . . .

A hidegüzem vezetője a DANUVIA szerszámgyárban szerzett tapasztalatairól beszél:

– Megkerestek bennünket a gyár megbízottai . . . Megfigyelhető, hogy a nagyüzemek kezdenek bizonyos gyártmányokat leadni. A ráfizetéses termékeket, vagy aminek a gyártása náluk már elavult módon történik. A Danuvia fölajánlotta az eszterगतokmányok gyártását. Szerszámgyép parkjukat is átadnák a szövéterkezetnek. A Danuvia hosszú távon biztosítaná a tokmánygyártást. Köztudomású, hogy az esztergapad tokmány nélkül nem esztergapad. Mintegy húsz ezer tokmányt kellene gyártani. Azt hallottam, a minisztériumban is támogatják ezt a témát. Persze még sok tárgyalásra volna szükség . . . – Az üzemvezető, úgy látszik, megszerette a tokmánygyártást. Megint eszébe jut a házemelő: – Egy tokmány nyolc óra alatt elkészíthető. Gyorsan hozna pénzt. A házemelő után mikor látunk pénzt?

A vezetőségi ülésen kilenc határozat születik. Az elnök bezárja az ülést:

– Keressük az újabb lehetőségeket. A szövéterkezet útkereséséhez tartoznak ezek a beszámolók is. Minden ajánlatot megvizsgálunk. De a döntés sok megfontolást kíván . . .

Rideg, műszaki emberek . . . Számító, áruban, piacban, gépben gondolkodó fejek . . . Hasznót, pénzt, nyereséget latolgató vezetők – gondolom magamban.

Az ülés után odajön hozzám egy férfi. Emlékszem, a lakástámogatásra fordítandó összeg elosztásakor ő is hozzászólt.

– Kérem szépen, én húsz éve verseket írok . . . Még senki sem olvasta . . . Megmutathatnám egyszer önnek?

(Folytatjuk)

Más körök I.

Hozzád kik látogatnak éjszaka,
 hogy fölemeljenek egy sárga tálcán,
 és át, s oly lassan, egy lakás homályán,
 vigyenek, magukhoz, hogy az maga
 egy-egy megérkezés-pillanata,
 hanem addig még sok van, így, vigyázván,
 el ne botoljanak veled, s akárha álmán,
 visz egy, bár otthon vagy már, visz haza,
 és ülsz a rúdon a felső sarokban,
 valaki visz, „mint egy madárcsapat majd
 bennünket a Madárkirály elébe,
 ha meghalunk”, de nem ily gondolat hajt
 éji madárvivőt, „ne légy magadban,
 ha benned más akárha kétszer élne”.

Más körök II.

Amíg alszol, állnak-e üresen
 keménypapír- s léc-oduk szanaszéjjel,
 íróasztalon, falon? S hova széjjel
 bélelőztél még délelőtt, milyen
 csönd nem moccan a cserépszéleken
 a levelek alatt? Melyeket épp fel
 kellett csak emelni, papírok, éjjel,
 a papírtartó-emeleteken
 nem takarnak lakót e takarók,
 míg lakozol takaratlan lakodban,
 nem követik szárnyad-fejed, ha moccan,
 csak fogynak, nélküled, fogynak, veled:
 hogy holnap majd forogj a telerótt
 lapokon, takard s tárd, mi volt – mi lett.

Más körök III.

Szobádban, éjjel, villog egy verébnek
 egy négy jegyű, zöld villanyóra-számlap.
 Más-földi óra. Régi áramának
 rendjét őrizve – ehhez szokva – késett
 naponta tíz percet, s így körbeért egy
 teljes napja a lemaradozásnak.

*Körét látod mitéle ó-hazának,
 ha adatik veréb-szempárra nézned?
 (Veréb-szempárba, órába ki néz?)
 Csak rájuk nézünk, mégsem felületleg.
 De így se úgy, hogy érdemük szerint
 nézhetnének vissza. Este kimégy
 szobádból, és nekik hagyod: tereknek,
 melyből egy tér megtér hozzád megint.*

Más körök IV.

*Reggel héttől este hétig szabad tér,
 két szobányi szabad tér egy madárnak
 az, amit magad bétöröklakásnak,
 hasonló képtelenségnek neveztl,
 mielőtt egy verebet idevettél
 kalitkás fél s szabad fél napra társnak,
 egyenrangú lény-közösségre, tágabb
 egyéb-térül, mint ez, amit szereztél.
 Ez a madár háromszor-négyszer annyit
 élhet, a szavatolt feltételek közt,
 mint odakint. Fel sem fogod, hogyan nyit
 valakire, aki már elveszett,
 ekkora... mit? s mid? szemed? vagy kezed?
 Magadhoz nem birtoklod ezt az eszközt.*

JÓZSEF ATTILA ÚTJAIN

2.

„Párizs, szeress, én földemet viszem”

Aki meg akarná rajzolni József Attila kedélyi életének grafikonját, egymást sűrűn, szakadékosan váltó csúcok és mélypontok közt kellene ugráltatnia a ceruzáját. Attila ugyanis az egyik percben „nyakig van az életben és csak úgy fulladozik a gyönyörűségtől”, mint gyámjának írta Makóról abban a levelében, amelyben bejelentette neki, hogy „a Parnassusra is elindult” (1922. november 4.); a másik percben valami kis kudarcra, vagy akár indokolatlanul is letörik, megmérgezi magát, sínre fekszik, napokig ki se kel az ágyból, ellenállás nélkül süpped a depresszió apátiájába. Mint valószínűleg 1925 nyarán is.

Ezt a nyarat Pesten töltötte, részben szétzilálódó családjánál, a Lovag utca nyomasztó légkörében, részben, ha ott már elunta vagy nem bírta tovább, albertben vagy napokig, esetleg hetekig egyik-másik barátjánál. Mintha újra kiért volna – már nem először, de most még nem végzetes véglegességgel, hiszen még fiatal ember, alig múlt húsz esztendő – életének egyik „szomorú, homokos, vizes síkjára”: mintha föladata volna terveit, jövőjét, önmagát; letett „a komoly, munkás élet szándékáról”, és csak teng-leng a fővárosban, ha ugyan nem késő délig alszik. Mindezt Jolántól tudjuk: ezt a „saját kilátástalanságának ketrecében” való kuporgását épp úgy, mint szokásos előadás-rögtönzéseit (ezúttal a fájdalom fiziológiájáról meg az írás saját helyzetünket fölsímetető szerepéről), amikor az elme félelmetesen pontos, következetes és önkínzó működéssel, mint egy elszabadult, finom szerkezetű gép, futtatja ki magát a semmibe (aminek majd Bécsben találkoznunk egy jellegzetes példájával). Jolántól tudjuk azt is, hogy „szerelmes volt”.

Persze hogy szerelmes volt; mikor nem volt a fiatal József Attila szerelmes? De hogy ez a szerelem csak rontott volna amúgyis rossz állapotán, mert hiszen igazában „nem is volt szerelmes, csak szenvedett”, ahogyan Jolán állítja? Ebben kételkedhetünk. És nemcsak ebben. Jolán – ezúttal is – kitűnően ír, de stilizál; eldramatizálja az egyébként sem könnyű helyzetet. Mint ahogyan minden jel szerint dramatizálta a magáét maga Attila is, mintegy házi használatra, a család és elsősorban Jolán előtt. Mert volt ő a jelek szerint tevékeny és virgonc is ezen a nyáron. Mint ahogy szokta: az egyik percben ilyen, a másikban olyan. Walleszéknál, ahol fölszabadult és jól érzi magát az enyhén erotikus Bohémiában, kedves, szeszélyesen játékos, szeretetreméltó. Otthon mogorva, ideges, Jolánnál kettesben pedig egyenesen tragikusra „játssza magát”. Szinlel? Csal? Szó sincs róla. Ebben is, abban is őszinte. Csak éppen szélsőséges.

Ha olyan nagyon szenvedett volna, mert Wallesz Jenőné Gyenes Gitta, „egy festőasszony, majdnem az anyja lehetett volna, csavargatta az ujjá köré”, akkor Bécs után nem tért volna vissza a Wallesz-kettőshöz, anyához és lányához, hanem megragadta volna a távolság kínálta alkalmat a szakításra és szabadulásra. De nem ragadta; mindössze annyi történt, hogy szerepet cseréltetett szerelmében anyával és leányával. Jolán előadásában annyi a valóság, hogy Gyenes Gitta valóban festő volt, nem is tehetségtelen, és valóban az anyja lehetett volna Attilának: tizenhét évvel volt idősebb nála. Az „ujja köré csavargatás” azonban már Jolán túlzása. Részben érthetőleg; nem is csinál belőle titkot, hogy utálja „a festőasszonyt”, aki – szerinte – „hideg volt, kimért és modoros. Úgy ült a fiatalok között, leeresztett, félhosszúra nyírt hajával, mint egy savanyú Mona Lisa”.

Balogh Vilma társaságában azonban, melynek a negyven felé járó, modern és tehetséges szépasszony egyik sztárja volt, egyáltalán nem tartották se savanyúnak, se mereven modorosnak. S ebben a társaságban Attila is fölviannyozódott; itt szerették, becsülték; amennyire tudták, egyengették az útját. Jolán ellenszenve mégis érthető, némileg menthető is. Nyilván féltette az öccsét, és kétszeresen is: egyrészt attól, hogy eltávolítják tőle, másrészt meg a körülrajongott, a Lovag utca szemlélete szerint túlságosan szabados életű „démontól”. Bizonyára mint nő is féltékeny lehetett Gittára: jelentéktelennek érezhette magát az érdekes szépsége teljében ragyogó, nagyvilágias szépasszony mellett, aki akaratlanul is – mert hogy akarja, annál nagyvonalúbb volt – „lejátszotta” őt Attila szemében. Végül: Gitta bohém volt, Jolán menthetetlenül kispolgár; a feneketlen nyomorúságból, görcsös küszködésből, ahonnan jött, minden erejével meg akart kapaszkodni annak a „középosztálynak” az ingatag jólétében, vagy jólét mázával leplezett cifranomorúságában, ahová Makai teljesen érthetetlenül fölemelte; ide akarta fölhúzni, itt akarta megkapaszkodtatni a családját is; Attila viszont minden látszólagos kezesége mellett éppen ez ellen lázongott a legszívósabban, ez ellen a névcserék bohózatáig alázkodó beilleszkedés ellen. Szerette Jolánt: ez vitathatatlan. Ugyanakkor, minden szeretete mellett, megvolt a véleménye róla: „... te nagyobb részt polgári mentalitású asszony vagy, ez az egyetlen igen igen erős hibád” – írta nénjének Szegedről, 1924. október 10-én.

Amikor magukra maradtak, megszabadulva a pedagógusnak kétbalkezes, ügyvédnek sem sikeres, elég labilis anyagi helyzetű, és minden derék, bátor baloldali kapcsolata és kiállása mellett ízig-vérig nyárspolgár házigazdától, férjtől és gyámtól, Makai Ödöntől, összetoltak két fotójt és hosszasan beszélgettek „a valóságok bárkájában”. De vajon mit értett meg Jolán a fájdalomnak Attila által rögtönzött „fiziológiájából”? Mit abból, amit arról mondott – (és vajon mit mondott?) – „honnan ismer rá az ember a költő írása közben elfoglalt helyzetére”? Szavaiból is épp úgy „áradt az egyszerűség és a fájdalom”, mint állítólag, Jolán emlékezete szerint „azokból a versekből, melyeket ebben az időben írt”?

Itt az emlékező alighanem téved; az is lehet, hogy megtévesztették. Ha a *Kritikai Kiadásban* sorra vesszük azokat a verseket, amelyeket Attila ebben az időben írt, nem azt érezzük elsődlegesen jellemzőknek rájuk, hogy „egyszerűek” (például a valóban egyszerű *Megtáradt ember* vagy még egyszerűbb *Tiszta szívvel* módjára), s kivált nem hathattak egyszerűnek Jolán szemében, akinek Attila ezeket az új „stílusú” verseit – a *Nyugat* hatását levetkezettéket, a kassákosakat, expresszionista-konstruktivista jellegűeket, a szabad áradásúakat és szabad képzet-társításúakat – egyszerűen meg sem akarta mutatni: „Újabb írásaimra – írta a már említett, 1924. október 10-i keletű levélben Szegedről – nagyon féltékeny vagyok, úgyhogy nem is küldöm el neked. Nem szeretném, ha te félreértenéd.” Majd: „...nem hiszem, hogy tévelygek, de nincs kizárva. Mindenesetre fiatal és nagy energiátömegre vall, hogy ennyire lankadatlan megfeszítéssel... keresem és keresem igazi magam.” Annyira letörte volna a Horger-ügy, hogy mindenestül kiveszett volna belőle az a „borzasztó rugalmasság”, amiről ugyanebben a levélben oly kedves dicsekvéssel tett említést? Dehát hol és mennyiben hiányzik a rugalmasság a minden sorában lüktetően ruganyos *Tüzek énekéből*? És hol áradna a fájdalom *A nagy városokból* és *ikerverséből*, a *Nagy városokról beszélt a meszei vándor* címűből?

Vagy Jolán mégis jól emlékszik, ha a részletekre – versekre – talán nem is, de beszélgetéseik általános hangulatára mindenképpen, és akkor Attila mutatkozott volna előtte és számára másnak, mint amilyennek említett verseiben látszik, vagy Balogh Vilma és Gyenes Gittáék meg pesti barátai és fiatal költőtársai látták? Lehet; sőt valószínű.

Tehát hazudott volna a nénjének? Becsapta volna Jolánt? A legkevésbé sem. A dolog túlságosan egyszerű – mondjuk, hogy együgyű? – lenne, ha minden fönttartás nélkül rámutathatnánk egy ilyen vagy amolyan, szimpla ábrára: íme, ez József Attila. Ez és semmi egyéb, semmi más. Csakhogy a dolog nem ilyen

egyszerű. A már beért valóságnak és a beérhető lehetőségeknek az a képlete, amely – illetve aki – 1925 nyarán Makaival civódik, Gittának udvarol és Lucával pajtáskodik, köszlál a forró pesti utcákon és végeláthatatlan vitákat folytat barátaival, kétségbeesik sorsa kilátástalanságán és zsebe ürességén, majd fölviannyozódik egy izmaít is megugráltató ritmusra, áhítattal hallgatja a „messzi vándor” szavait a „nagy városokról” és utopisztikusan boldog városok képét álmódja maga elé, „ideális anarchistának” vallja magát, de közben „hasznos szolgálatokat tesz a mozgalomnak, pusztá rokonszenvből”, pesti védőügyvédek közt „közvetít” (bizonyára üzeneteket visz egyiktől a másiknak), „szaladgál” Rákosi Mátyás ügyében és ételt visz be neki meg Vas Zoltánnak a gyűjtőfogházba, ha talán nem is „sokáig”, mint majd Fábry Zoltánnak írja 1931. szeptember 3-án kelt nevezetes levelében (hiszen Rákosiékat szeptember 25-én tartóztatják le, ő pedig a hónap végén már Bécsben van) – ez az emberi képlet nagyon is bonyolult, nagyos is sokrétű, tehát „megfejtése” sem lehet egyértelmű: annyiféle vetülete van, ahányfelől nézik és „érik”. Az mindenesetre valószínű, hogy Attila ezen a nyáron mégsem élhetett olyan végletesen letargikusan, amilyennek kedélyállapotát Jolán rajzolja.

A maga szempontjából mégsem jogtalanul; hiszen ő túlnyomórészt így látta. Neki Attila csak a reménytelenségéről beszélt, vele csak a kilátástalanságát osztotta meg; őt azzal ijesztgette, gyámját meg azzal bosszantotta – talán egyenesen nyárs-polgár-pukkasztásul –, hogy „kijelentette, hogy nem tanul tovább, hátat fordít az egyetemnek”. Szegény Jolán kétségbeesetten őrlődik a szembenálló felek, férje és öccse közt, testvéri szíve ehhez húz, polgári esze annak ad igazat; tanácstalan és – érthetőleg – értetlen is. „Ki tudta volna megérteni őt, amikor most egészen magába zárkózott, azt híven: már én is ellene vagyok.”

És: „Mindig nehezebb volt elviselni ezeket az ütközeteket, ha Attila otthon volt. Egy napon keményen összevesztünk egymással. Még soha ilyen jelenet nem volt közöttünk. Indulatosan szemére hánytam, hogy lusta, hálátlan, naplopó. Délig alszik. Semmi szándék benne, hogy komoly, munkás életet éljen. Mindnyájunkat csak keserít.”

Attila megsértődött, „fogta a kalapját és elment”. Mit érzett? Talán fájdalmat, bizonyosan dühöt; lehet, hogy szarkasztikus elégtételt is, hogy ilyen híven hallja vissza Jolán ajkáról Makai Ödön polgári pedagógiáját. Az éjszakát állítólag az Andrássy-út egyik padján töltötte (bár városi padokon a rendőrök nemigen hagyta hálai hajléktalanokat); *József Attila* című versét azonban – a *Vidám és jó volt s tán konok* kezdetű – majdnem bizonyosan nem itt írta, mint Jolán állítja: ez a remekbeszabott kis „bemutatkozás” hangjával, modorával, tónusával sokkal inkább illik a bécsi periódushoz, valahová a *Kertész leszek, A világ ha elbujdosat, a Táncba fognak* környékére. Hetekig nem látták a Lovag-utcában; Makai először hajlíthatatlan volt, majd kezdett engedni; „a dolgok végre elsimultak, Attila visszajött”.

Hogy gyámjával, akivel egyébként sosem voltak jó kapcsolatban, most miért kerültek szembe egymással úgy, „mint még soha”? Makai, de Jolán is valamilyen, viszonylag biztos megélhetést nyújtó polgári pályára akarta rászorítani Attilát; olyan képesítést akart szereztetni vele, amellyel elhelyezkedhet. Attila viszont éppen ettől irtózott, ez ellen tiltakozott, természete szerint is, de most már egyre inkább meggyőződésből is. Nem akart „elhelyezkedni”, nem akart „beilleszkedni”, nem akarta vállalni azt az életformát, amelyben valakit Jolánnak hívnak, de Lucie-nek szólítanak. A megélhetés polgári álma sem érdekelte: igénytelen volt, hozzá szokott a nyomorúsághoz, megszokta, hogy kenyéren és vízen éljen. Makai ragaszkodott hozzá, hogy menjen vissza Szegedre és ott folytassa tanulmányait, ne pedig esetleg Pesten, ahol egyrészt az ő nyakán élne, másrészt a hozzá hasonló lázongó, „anarchista” fiatal írók, a szabados Gyenes Gitták meg a mindnyájukat közös társaságba szervező Balogh Vilma bohém művészvilágában menthetetlenül „elzúlnék”. Attila viszont semmi áron sem akart visszatérni Szegedre. Elsősorban talán nem is a Horger-affér miatt, melyre még majd bővebben sort kerítünk, és mely csak utólag súlyosodott életrajzának tragikus fordulópontjává. Az igazi ok alig-

hanem inkább az lehetett, hogy ezen a nyáron kószolhatott bele valójában nemzedéktársainak szabad írói életébe is; most került kapcsolatba – képességei és fölhasználhatósága mértékében – az illegális mozgalommal is, sokkal izgalmasabban és sokkal távlatosabban, mint amilyen szegedi pártmunkája lehetett. Innét nézve Szeged provinciálisnak tűnhetett a szemében, majdnem olyasformán, mint ahogyan Makó tűnt provinciálisnak Szegedről nézve. De ismerve természetét, gondolhatunk egyébre is, mélyebb, alkatában rejlő okra.

Vállalkozásainak „görbéje” közismert; a nyilvánvaló tényeken nincs mit lepelni. Tudjuk, hogy amibe belekezd, azt többnyire lázas lelkesedéssel, erejének hihetetlen meg-, sőt túlfeszítésével kezdi; eleinte nem ismer lehetetlent. „Ráveti magát mindarra, ami érdekli – írja az elsőéves egyetemista Attiláról életrajza és pályaképe második kötetében (*Érik a fény*, 1977, 56.) Szabolcsi Miklós. – Szívja, rága, nyeli, habzsolja a tudást, vagy amit annak vél – eleinte nyilván tele az egyetem iránti illúziókkal.” Ez jellemzi a szegedi idők első hónapjait: fölvesz minden fölvehető előadást, sőt, félévkor kollokvál is mindenből, amiből csak lehet („mindenből akarok colloquálni” – írja Jolánnak). Egy átlagos elsőéves harmincháromöt órát ír az indexébe, ő ötvenkettőt. Más eljár a főkollégiumokra és azoknál kívül arra, amiből – többnyire tandíjmentességi okokból – érdemjegyet akar szerezni; ő viszont úgyszólván mindent hallgat is, buzgón, tudásra szomjasan és a rendkívüli teljesítmény izommozgató örömeivel; tanú rá indexében a sok jeles és „nagyon szorgalmas” és „ernyedetlen szorgalmú” és „kitűnően dolgozott”, még ha figyelembe vesszük is, hogy egyes professzorok, főként magántanárok és megbízott előadók meglehetősen nagylelkűen osztogatták olykor ezeket a minősítéseket. Attila valóban tanult, két kézzel tömte magába a tudást, majdnem válogatás nélkül mindent, amihez hozzájutott, ami érdekelte; szinte pazarolta magát, az erejét, az idejét.

Kedvét csak fokozzák a sikerei; kedves, naiv büszkeséggel, némi kamaszos hencegéssel és fontoskodással nyomban beszámol róluk Jolánnak: Bartók professzor egyedül őt veszi föl szemináriumába az elsőévesek közül, Dézsi Lajos szokatlan részletességgel taglalja valóban szokatlanul jó dolgozatát Csáti Demeterről, Mészöly Gedeon kedveli, el-elbeszélget vele: bármilyen nehezen él, bármennyit koplal, egy ideig megint „nyakig van az életben”, lubickol benne és élvezi, mi mindenre képes, hogyan zúdul belé a rengeteg új ismeret és tudás, szaktárgyain kívül fizika, földrajz, sajtójog, egyéb. Bámulatos lelki-szemleli magasfeszültség; csak úgy szikráznak az idegei, csak úgy sistereg az elméje.

Közben hatalmas léptekkel halad a maga költői útján is. Év végére elkészül, a következő év elején megjelenik második kötete, a *Nem én kiáltok*; mire megjelenik, már túl is van rajta, már meg is haladta. Mit és hogyan: ezt majd még alaposabban megvizsgáljuk. Egyelőre csak lázas tevékenységét észleljük: egyetemre jár, tanul, olvas, kötetet szerkeszt egybe, verseket ír, közben udvarol is, előfizetőket gyűjtet, ide-oda utazik Szeged és Makó, Szeged és Pest közt; amit elér, ahelyett, hogy megpihentetné, máris röpteti tovább. Míg – törvényszerűen – váratlanul ki nem hagy az áram. Bekövetkezik a depresszió.

Legalábbis részlegesen. Elsősorban a Lovag-utca, Makai Ödön, a kispolgár gyám, valamint kínzásainak kedvelt s amellet leginkább kézreeső tárgya, néneje, Jolán számára. Makait nem szíveli, a Lovag-utcában nem érzi jól magát, hiszen elégszer hallhatta, hogy „mit keres Attila az asztalnál”; de Jolánnal való kapcsolata sem olyan egyértelműen „jótestvéri”, amilyennek – érthetőleg – Jolán föltűntette és nyilván visszamenőleg érezte is. Ez a – kétségkívül nagyon szoros – kapcsolat legalábbis ambivalens: meghitt, olykor esengő szeretet és tehetetlen, olykor acsargó gyűlölet közt ingadozik. Jolán Attila számára nemcsak az idősebb, néha az önfeláldozásig gondoskodó testvér, az anya-helyettes, a bizalmas barát (noha Etussal talán bizalmasabb, gyermekibb barátságban van, mintha a háttérbe szorított két kisebbik össze-összefogna a nagyobbik ellen, vagy csak háta mögött); Jolán a bűnbak is, akire időnkint ráhárítja a felelősséget, s akit időnkint arra

kényszerít, hogy helyette és érte döntsön, megoldja az ő életének csomóit; ha kell, kizsarolja tőle a döntést.

Mint ezúttal is. Szegedre nem akar visszamenni, tanulmányait nem akarja folytatni; egyáltalán nem akar semmit. Majd Jolán kitalál valamit. Élete látszólag menthetetlenül kátyúba rekedt? Majd Jolán kihúzza onnét. Nyersen szólva, és Attila részéről bizonyára nem ilyen rideg tudatossággal vagy cinikus egykedvűséggel, lényegében ez a helyzet. Attila valószínűleg szenved, de látványosan első-sorban Jolán számára szenved; kilátástalansága sehol sem olyan nyomasztóan végletes, mint „a vallomások bárkájában”. Azt az arcát, amit közvetlen közelből, majdhogynem kinagyítva Jolánnak mutatott, így, ilyen egyértelműen nem ismerheték sem Gyenes Gittáék, sem a barátai. Nem mintha Jolánnak hazudott vagy pózolt volna. Éppenséggel nem. De érzelmi ellentmondásokkal zsúfolt kapcsolatuk menthetetlenül éppen ezt a magatartást váltotta ki Attilából. Akaratlanul is – vagy talán nem egészen akaratlanul, hanem ösztönös és lappangó, ravasz számítás nagyon bonyolult vegyülékével – komisz volt Jolánhoz; mint ahogyan – többek között – komisz lesz majd Vágó Mártához, és komisz lesz Szántó Judithoz. Nem azért, mert komisz ember volt, hanem azért, mert beteg ember volt. Mostani viselkedése sem gonoszság. Egyszerűen (illetve nagyon is bonyolultan) tünet: a lappangó skizofrénia egyik jellemző, de sajnos csak utólag azonosítható tünete.

Hogy miért volt kapcsolatuk már ekkor ellentmondásos, ambivalens; miért él Attilában Jolán iránt mélységes szeretet és ugyanakkor olthatatlan indulat, amely időnkint ellenségességgé fokozódik? Attila szemszögéből nézve, még ha nem akarja is így látni, Jolán voltaképpen elárulta őt, illetve őket kettejükét, Etust meg őt. Abban a tévhitben, hogy ezzel jóra váltja sorsukat (vagy első-sorban sor-sát?), hozzámert ehhez a furcsa, olykor egyenesen pszichopátának tűnő Makaihoz, belement egy gyanús játékba, melyben a maga fölemelkedésének fejében nemcsak Etust degradálja a cselédsor látszatába és nemcsak Attilát kolonccá a család nyakán, hanem lemond a saját személyiségéről is: Jolánból, Jocóból előkelően Lucie lesz, vagyis nem az, aki, s ezt Attilának is tudomásul kell vennie és el kell fogadnia, vagy úgy kell tennie, mintha elfogadná. Jolán utóbb, a *József Attila életében*, az öcsödi idősakkal foglalkozva – mintegy a kései lelkifurdalás elszólásaként – elmondja, hogy Gombaiék, akikhez a gyerekeket adták, átkeresztelték Pistára, mert kételkedtek az Attila név létezésében. Tanúságul a *Curriculum vitae* közismert mondatait idézi. „Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék – írja itt Attila – mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszü-leim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbentett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe.”

Csak hogy ez a vallomás ebben a kérdésben egyáltalán nem perdöntő. A *Curriculum vitae* 1937 tavaszán keletkezett, közvetlenül Attila szanatóriumba vonulása előtt, életrajzul egy magántisztviselői állásért folyamodó kérvényhez. Föltétlenül jellemző tehát 1937 tavaszára; nem, vagy csak főnntartással érvényes 1910-re. Az utolsó esztendőben Attila már mintegy tragikumának elő- és őstörténetét nyomozza s éli vissza; nagyon valószínű, hogy az ötesztendő kisfiút megdöbbeneti a fölött, tekintélyes külsejű falusi emberek döntése, miszerint Attila név nincs, s erre minden bizonynal egyik éles gyerekkori emlékeként gondol vissza; de az, hogy „úgy éreztem, létezésemet vonták kétségbe”, már annak a férfinak a kommentárja, aki egyrészt minduntalan beleütközik saját magában „léte kétségbevonásának” drámai élményébe, másrészt a külvilág minden iránta tanúsított ridegségét vagy értetlenségét – vagy amit ő annak érez – úgy „reagálja le”, mint létének, létezésének kétségbevonását.

A kisfiú megdöbbenhetett, de metafizikai vagy ontológiai vagy egzisztencialista töprengések aligha környékezték meg. Mert bármilyen kivételes lény, gyermekkorában – éppen Jolántól tudjuk – ő is csak gyermek volt, ha sokat szenvedő gyermek is; a gyermekekre pedig éppen az ellenkezője a jellemző: a névcserék és névváltoztatások, elkeresztelések játéka, időleges személyiségváltása, a

„hagyj, én most nem X, hanem Y vagyok”, a félig-meddig még tudattalan személyiség bújósckázása a nevek közt, melyek akkor még, ötesztendőskorban nem forrnak oly végérvényesen össze a személyiséggel, mint később; tudjuk, hogy egy-egy gyereknek a maga kisebb vagy nagyobb klánján belül egyszerre két-három vagy több „hiteles” neve is lehet. Egyébként a kései kommentár most már kései álláspontról fogalmazott folytatása is inkább vezet ebbe az irányba, mint a Jolán által jelzettbe; nem a személyiség elvételének, a létezés megtagadásának döbbenetére vall, hanem inkább az új név föltételes elfogadására: „...végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja a mások véleményét, de magában felülvizsgálja: azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.”

Ez az utolsó mondat félreérthetetlenül szituálja az emléket és magyarázatát 1937-re, a *Curriculum vitae* keletkezési idejére és Attila akkori lelki világába. Jolán viszont – néhány későbbi vizsgálat is megtévesztve – aligha véletlenül hangsúlyozza éppen ezeket a személyiséget megnyomorító mozzanatokot (melyekre Etus jórészt egyáltalán nem is emlékszik); ez a rezonálás fölé egy ösztönös felelősség-elhárítással. Mert hiszen nem éppen Jolán volt-e az, aki később, tehát már jobban bevéshetőleg és kevésbé elfelejthetőleg, végrehajtott egy olyan személyiség-megtagadást, amivel Attilát is belekényszerítette egy fonák helyzetbe, egy folyamatos hazugságba; egy helyzetbe, mely Attila számára folytonos fájdalomak forrása lehetett? Fájdalmaké, s elfojtva olyasmié, amit *ressentiment* néven nevezhetünk; Jolánhoz való viszonya ezzel – talán jóvátehetetlenül – megzavarodott, kétértelművé vált; a megértő, megbékélt szeretet periódusai ettől fogva olyanokkal váltakoznak benne, amelyekben Attila „bünteti” Jolánt. Mint most is, amikor egész depresszióját, neuraszténiáját rázúdítja, hogy – maga helyett – valamilyen döntésre kényszerítse, azzal a (burkolt önvádakkal terhelt) szeretettel zsarolva nénjét, amit az iránta érez.

Ez természetesen a legkevésbé sem holmi „vád” Jolán ellen, holmi sírontúli szemrehányás kéretlen kísérlete; egyszerűen a tények lehetőleg pontos, kendőzetlen rögzítése. Jolán aligha tehetett mást, mint amit tett, s evickélt ki a nyomorból, ahogyan tudott: ezen a majdnem fantasztikus módon, és húzva maga után a családját is, amiképpen lehetett. De Attila se bújhatott ki a bőréből, ő se cserélhette ki az érzelmi és indulati világát. Kettejük kapcsolata menthetetlenül alakult úgy, ahogyan alakult; alapjában ilyen volt már 1925 nyara, ilyen az ominózus Horger-ügy előtt. A számos fölhozható tanúság közül hozzunk elő csak egyet: Attilának egy 1924. július 5-én kelt, Espersit Jánoshoz írt leveléből, melyre aztán augusztus 1-i kelettel Espersit János emlékezetesen szép és nemes, szemrehányó és invitáló válaszát írja a „tékozló fiúnak”, aki már tudja, hogy heteken belül hajléktalanná lesz. Espersitnek nem hazudik, nem mutatja másnak magát, mint amilyen, nem színlel, nem hetykélkedik és nem dramatizál; amit „aranyos János Bácsiának” ír, azt szószerint úgy vehetjük, amint írja. Szárazon, feszesen, indulatait visszafogva a tényeket írja, azokról tudósítja Espersitet. „Január végén feljöttem Makóról és itt – teljes joggal – úgy fogadtak, ahogy egy munka kerülő csavargót szokás. Végtelen szomorúság csavarta ki minden erőmet, a „miért nem maradtam ott”-ra, meg arra, hogy miért nem kerestem állást, hogy itt tönkreteszem a házat. Kétségbe esve kerestem mindenfelé állást, lehetőleg olyat, ami nem öl meg egészen.” Könyvügynök lesz; nem keres sem a betanulási idő alatt, sem utána. „... azt hazudtam, hogy a verseimmel összeszedett pénzt a fővárosi könyvkiadótól kaptam.” A véglegesítésből semmi sem lesz. „Verseimért hol kaptam pénzt, hol nem. Hol ennyit, hol annyit. Bizony nagyon sokszor nem ettem mást, mint amit este kaptam itthon, azaz ételmaradékot. Ez nem bántott volna, csak azok a nézések, egyszer-egyszer az a „nem értem, Attila miért ül az asztalnál.” Végre kap állást, pontosabban „könyöradományt” a gyámja révén és érdekeltségénél; csakhogy jön a nyár. „A nyaralás. Elhatározták, hogy Etust elküldik vala-

hová, Lucie Francensbadba utazik és – én is szedjem valamilyen irányba a sátorfámat, hogy hová? Ahova lehet.”

Így fest a valóság; így fest a valóságban a testvérek kapcsolata. Makai lett volna egyedül a „vétkes”? Attila fogalmazása pontos és könyörtelen; többes szám harmadik személyben szól: fogadtak, elhatározták; ebbe Jolán is beleértődik. Etus természetesen nem; Etus épp úgy kegyelemkenyéren él a Lovag-utcában, mint Attila, akiről a levél tanúsága szerint brutálisan igaz, hogy „a rokonok úgy hívták: Többé-itt-ne lássam.” Jolán nincs kivéve, elkülönítve, föloldozva. Etust, talán tapintatosabban, szintén „elküldik valahová”, Jolán viszont, aki – ha ugyan nem Etus – az ételmaradékokat adja-dugja, „elutazik Francensbadba”. Illetve nem is Jolán, hanem Lucie. Attilával pedig lesz, ami lesz. Menjen Makóra, „ott szeretik”. A Lovag-utcában nem szeretik; legalábbis furcsán szeretik. Jolán is, aki pedig tudja, hogy Attila nem egészen egészséges, hogy idegzete fölöttébb labilis, hogy kíméletre és nagy-nagy szeretetre szorul. Ha nem kapja meg, időnkint kizsarolja, ha nem is a szeretetet, legalább a törődést. Ha egyszer nem akarják látni, nem akarják, hogy „a nyakukon éljen”, ő válaszul megmakacsolja magát és magától nem akar semmit: Jolánon, illetve Lucie-n a sor, hogy intézkedjék.

Mi mást tehet? Intézkedik. Döntenie kell, hát dönt. Kitalálja a bécsi egyetemet. Ez eszményi megoldás: messze is van, tehát megfelel, egyelőre, a „többé-itt-ne-lássam” követelményének; és egyetem is, tehát megfelel Makai kívánságának is, hogy Attila tanuljon tovább és szerezzon diplomát. Az ég egyszeriben kiderül, a depresszió föloldódik, az áram újra fölizzik. „Amikor fölvettem a kérdést, mi volna, ha a bécsi egyetemen folytatná tanulmányait, összevissza csókolt örömeiben.” És Attila most már megnyugszik, most már Jolán felé is a szebbik arcával fordul, „kedves, vidám, játékos”. És készül az útra.

Még sokkal közelebb van Adyhoz, semhogy költői kötelességének ne tartaná, hogy értesítse a világot közeli elutazásáról. A *Népszava* augusztus 25-i számában megjelenik a *Viszem a földem*:

Magyar vagyok, de európai.
Párizs, szeress, én földemet viszem,
szép földemet, mely csókjaidra vár,
mert nem csókolja itten senki sem...

Most írta ezt a négy strófát, a megoldás, a föloldódás, a külföldi út örömeinek „fölpendült” hangulatában? Három kifejezés erre vall: a második szakasz negyedik sorában a „nagy táncos városok”, a harmadiknak ugyancsak az utolsó sorában a „városok tornyos öröme” (tehát a maga versszakában mindkettő a leghangsúlyosabb helyen áll, strófazáró „csattanóként”); végül a negyedik szakasz második sora, a „karcsú tornyokkal csengve énekel”, szintén nyomatékos helyen: mielőtt a strófa s benne az egész vers költői „helyzete” megfordulna. Mindaddig ugyanis az alapszituáció a „viszem”, tehát a készülök, megyek, indulok; az utolsó előtti sorban azonban a költő mintha már kilépett volna az első szakaszban jelzett „itten” helyzetéből és mintha már úton lenne, mintha már-már meg is érkezne; a „viszem” helyett a „hozom” ezt érzékelteti: „Párizs, szeress, én földemet hozom...”

A táncos városok, tornyos örömek és karcsú tornyok álom- és vágyképei és képzeleti nagy valószínűséggel valóban 1925 nyarára, pár héttel megjelenése előttre datálják a verset és a *Nagy városokról beszélt a messi vándor* meg a *Nagy városokat ihletkörübe utalják*. A hosszú idő után ismét erőteljesen jelentkező Ady-hatás viszont egy másik föltételezést is lehetővé tesz: azt, hogy Attila esetleg egy régi, abbahagyott vagy félretett versét vette elő és dolgozta át többé vagy kevésbé az alkalom sugalmazására; s akkor ez magyarázná a kétféle elem: adys póz és hang és modern utopisztikus városképzetek keveredését. Hiszen tudjuk, hogy egy külföldi utazás, külhoni tanulmányút gondolata már korábban is föl-fölmerült benne. Így például nem egészen egy évvel ez előtt a bécsi út előtt: egy ilyen „kényelmes séta utat” terveztek barátjával, Pintér Ferencsel is; ez világosan kitűnik

Pintérnek 1924. november 19-i kelettel hozzá intézett leveléből. „Mivel leveledben azt írod, hogy külföldi tanulmányútra kell a pénz neked is, jól tennéd, ha megírnád, miképpen képzeled elméletben és gyakorlatban József Attila világcsavargását. (Én ugyanis csak olyan embert akarok csábítani aki magától is csábul egy ilyen csavargásra!) Benned mindenesetre kellemes és szellemes útítársam lenne és amellett remélem, hogy idegeid sem elnyűvöttek, mert idegbetegek nem tudják magukat a nem megszokott keretek között kellőképpen adminisztrálni.”

Ez a végső, tapintatosan általánosító figyelmeztetés különösen figyelemreméltó, hiszen Pintér Ferenc nagyon jól ismerte Attilát, aki „kellőképpen adminisztrálni” általában még a megszokott keretek között sem tudta magát, és most Jolán kezdeményezése nélkül épp úgy nem került volna ki Bécsbe, mint egy évvel később Hatvanyéké nélkül Párizsba. Mihelyt viszont a kezdeményezés megtörtént, Attila azonnal „lereagálta” a helyzetet a maga költői módján: megírta (vagy valamilyen régi töredékéből újrადolgozta) önérzetes búcsúversét: megyek, én, az európai magyar, és viszem magammal, magamban a Párizs csókjára váró, karcsú tornyokról, tornyos örömökről álmódó, ebek harmincadjára vetett földemet is. Természetes mozdulattal beleállt a kínálózó Ady-pózba; a magáénak is vállalt költői szituáció – (s a reális élet-szituáció, melyet ihletében érthetőleg stilizált adyssá) – törvényszerűen hozta magával, illetőleg újította föl benne a már meghaladott Ady-hangot.

A *Kritikai Kiadás* jegyzete szerint a *Viszem a földem* „arra mutat, hogy már bécsi útja előtt tulajdonképpen Párizsba készülődött”. Készülni persze aligha készülődött, legalábbis a szó konkrét értelmében, némi tervszerű tevékenységgel: az ilyesmi meghaladta az ő „adminisztrációs” képességét. Gondolni attól még gondolhatott Párizsra; most viszont, amikor az utazás valóra vált, s a verset közölte, már biztosan tudta, hogy nem Párizsba megy, hanem Bécsbe. Bécs azonban, főként az adott vershelyzetben, épp oly alkalmatlan rá, hogy egy költeményben, annak háromszoros megszólításában szerepeljen, mint amennyire az Ady által költőivé kanonizált Párizs alkalmas. Akár vágyott oda korábban Attila (s miért ne vágyott volna), akár nem; s akkor is, ha ennek az Attila által aposztrofált Párizsnak pillanatnyilag nem volt több realitása, mint hogy talán Jolán társaságában „önmagával vitatkozva”, s ha igaz, már most a „talán nincs is tehetségem” önpusztító kérdésén tépelődve, esetleg fölsóhajtott: „Mennyivel jobb lenne Párizs!”

De egy vershez ennyi is elég; hiszen a versnek épp az a természete, sőt funkciója, hogy valósággá élje és teremtsen, mert az alkotásban valóságként éli meg azt, ami talán nem több, mint vágy, ábránd, egyelőre eleve lehetetlen lehetőség. Bécs az ihletben Párizssá lényegült, a versben Párizssá valósult.

Különben is, Budapestről éppen csak a szomszédos, magyarokkal teli Bécsig „vinnie a földjét”: ez majdnem komikus lenne. Bécsbe mennie egy húszesztendős fiatalembernek nagyszerű dolog, kivált Szeged után; Bécsben találkoznia azzal a Kassákkal, akivel pillanatnyilag még épp úgy tele van, mint egykor Adyval volt, ígéretes kilátás egy fiatal költőnek; de Bécsről nem lehet leírni a vers leglényegesebb mondandóját: azt, hogy „szeress, én földemet viszem”. Magyar föld csókját nem lehet Bécsbe vinni, és Bécs csókját nem lehet magyar földre hozni. Párizs, az más, annak nincs századok történelme által nyomatékosított pejoratív hangzása. Bécs nem lehet ellentéte a „magyar ugarnak”, legföljebb felelőssé tehető érte; annál természetesebben, annál tudatosabban lehet Ady óta álma, vágya, ellentéte, reménye Párizs: „Párizs, szeress, én földemet viszem...” Földemet, melynek

Telt melleire varjak szállanak,
erős húsában vakondok lakik –
Párizs, te nagy vagy s az én földem is
nagy táncos városokról álmodik!

Bőizű szíve sötétén csorog,
részeg szagától tántorog a szél –
a nehéz, zsíros televény alól
városok tornyos öröme beszél.

Csak egyszer megfoganja álma
s karcsú tornyokkal csengve énekel –
Párizs, szeress, én földemet hozom
és csókjaidat néki viszem el.

A korábban már idézett első strófa első sora, a „Magyar vagyok, de európai” – (ahol, mint József Attilánál mindig az *eu* diphtongus két szótagnak ejtendő) – még nem több, mint feszesen tárgyilagos kijelentése Attila egy centrális súlyú, a *Thomas Mann üdvözlése* végső soráig újton újra visszatérő gondolatának; a harmadik-negyedik sor „csókjai” azonban már nyilván Ady hatására vallanak. S ez a hatás, mint ekkoriban még általában mindig minden Ady-hatás, erőszakos: teljes egészében magához hangolja a verset. Holott a *Viszem a földem* igazában mégsem olyan mindenestül adys, mint amilyennek első olvasásra látszik. Ady minden bizonnyal a lírai alaphelyzet *Én*-viszonyait bontotta volna ki; figyelme elsősorban arra irányult volna, mit tesz vagy mit jelent ő maga ebben a helyzetben. József Attilánál viszont a lírai figyelem hamarosan „objektíválódik”: nem önmagára, hanem a tárgyra, a „földem”-re összpontosul. Vulgárisabban fogalmazva: az ő lírai érdeklődésének nem az az elsődlegesen fontos, hogy *ki és hogyan „visz”*, hanem az, hogy *mit és miért visz*. Innét jelképes értelmű képeinek már most észlelhető pontossága, az a „borzalmas kézzelfoghatóság”, melyről Szentkuthy Miklós beszélt. Ady a saját személyiségéhez, indulataihoz, érzéseihez, vállalt szerepéhez való kapcsolatuk által átjelképesíti az önmagukban semleges dolgokat és jelenségeket; József Attilánál viszont a dolgok és jelenségek – már most és később egyre fokozottabban – jelképes értékűek, és minél teljesebben önmaguk, annál inkább. Ezért a költő elsődlegesen nem saját magát „ábrázolja”, hanem a dolgokat; azzal, hogy minél teljesebben „megnevezi” őket, előugratja belőlük a lappangó jelképet. Minél többet mond a dologból a megnevezés, annál erőteljesebben lép elő a dolog – mondjuk így: autonóm és immanens – jelképisége. Ismét ott vagyunk tehát lírájának annál a „ráolvasó” természeténél, amire korábban már utaltunk.

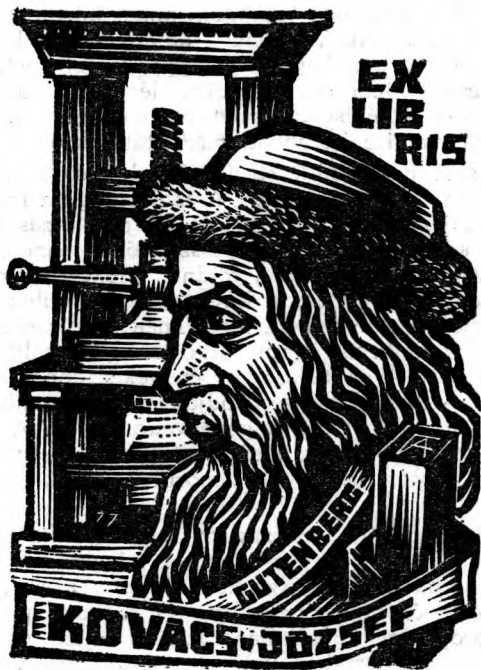
Példa lehet minderre a második strófa első két sora: „Telt melleire varjak szállanak, / erős húsában vakondok lakik.” A föld mellei, a föld húsa: eléggé szokványos metaforikus kifejezéseknek is vehetők. Aligha túlzás azonban, ha elsősorban nem irodalmiasan képes alakzatoknak vesszük őket, hanem valóságos szemléleti képeknek. Attila nyilván valóban látta a földnek ezeket a „melleit”, Szabadszálláson, Szegedre utaztában, egyebütt is: a kunhalmokat, szélhordta buckákat, alföldi síkból kiemelkedő, pörjefüves dombokat, melyeknek a szélvédett lejtőire a rajokban szálló varjak csapódni szoktak. Ugyanigy látta, mielőtt a föld „erős húsában” lakó vakondokat emlegetné, azokat a túrásokat, melyeket éppen a dúsabb, kötöttebb, „erősebb”, „zsírosabb” – néhol úgy is mondják a Kiskunságban, hogy „húsosabb” – földeken vetnek föl a fölszín alatt dolgozó vakondokok. A két kép tehát, költői képi volta előtt, elsődlegesen pontos, éles megfigyelés, mely aztán a kifejezés folyamán éppen sűrített pontossága révén tömörül a „csóktalan” magyar föld jelképévé.

Ez a föld „álmodik”, de úgy érezzük, mintegy ájultan, tetszhalálban, félhalottan. Ezt a benyomásunkat mélyíti el a következő, harmadik strófa első két sora: „Bőizű szíve sötéten csorog, / részeg szagától tántorog a szél.” A „bőizű” gazdagságot, sűrűséget, teltséget érzékeltet; az ilyen vér szokott, ha kibuggyan, „sötéten” csorogni. Mert a „csorog” ige és állítmány inkább sejteti itt a sűrű vér lassú elcsorgását, mintsem a „bőizű” szívben való eleven lüktetését. Olyasféle boros-halálos kocsmai kép is derenghetett a költői ihlet hátterében, amilyenrel ifjú évei kedves mesterének, Juhász Gyulának egyik legerősebb verse zárul, a *Magyar tél?* (Ezt Attilának mindenképpen ismernie kellett: először 1924 februárjában jelent meg, azután pedig, az év legvégén Juhász Gyula *Testamentum* című kötetében.) A következő sor mindenesetre valószínűsíti a föltevést (esetleg még a távoli Juhász-reminiszcenciát is): a szél „részeg szagtól” tántorog (ki tudja, nem „a temetőkaput döngetni”-e, mint Juhász Gyulánál): valami reménytelen, borba fúló, vért

csorgató részegségről, csorgó szívvel heverésről és kába tántorgásról lehet itt szó, nyilván egy valaha látott kocsmái képről, vagy több látványról egybesűrítve, és akkor hasonló sorsérzéssel, amilyent a *Magyar tél* kocsmájának hirtelen fölzúgó zaja is érzékeltet. Azt se feledjük el, hogy a „tántorog” igének József Attilánál szociálisan is árnyalt, de személyét is érintő veszendőség-értelme és tartalma van („kitántorgott Amerikába”).

A *Viszem a földem* természetesen nem különösebben jelentős vers; bizonyos felemásságát maga Attila is érezhette, mert soha nem vette föl kötetbe, kallódni hagyta. Bármilyen adys: ő már ekkor jócskán túl volt kezdő éveinek egész lényét átható Ady-élményén, aminek erőteljes utórezgéseit még nyilvánvalóan érezni a *Nem én kiáltok* kötetben, annak is kivált korábbra datálható anyagában. Valamire ez az oly adys *Viszem a földem* mégis jellemző: arra, amiben Attila Adytól még rá hasonlítva is már szemlátomást különbözik. Míg Adynál a „megnőtt élet” hipertrófikus Én-tudatában magába szívja a kollektívumot, addig József Attilánál éppen megfordítva inkább (és egyre inkább) a személy kollektívává és objektívvá tágulásáról és mélyüléséről beszélhetnénk.

(Folytatjuk.)

„EGY KIS IRODALOM”

– *Megjegyzések Ady publicisztikájához* –

Mikor későn, Ady Összes Próza Művei kritikai kiadása VIII. kötetének megjelenése után, egyszerre valóságos revelációként ért ennek az előttem s mint tapasztalnom kellett, a magyar irodalmi közvélemény egésze előtt is oly kevéssé, oly mellékesen ismert és értékelte műnek a hatása, ennek az ismeretlenségnek az okait kutatva, mindenekelőtt arra kellett bukkannom, hogy – természetesen nem hanyagolhatva el a tartalmi, ideológiai elemek szerepét – Ady publicisztikai prózájának melléktermékként vagy akként sem való kezelése oly hosszú időn keresztül az úgynevezett „zsurnalizmus” elleni ellenszenvnek köszönhető. Egy olyan irodalmi közegben, amelyben máig is többé-kevésbé éles cezúra húzódik a szépirodalom klasszikusan elismert műfajai és a gondolati irodalom műfajai között, – mégha ez utóbbit akár a legnagyobb szépírók, költők, regény- és drámaírók művelik is – több mint érthető, hogy a napról-napra írt újságcikkek – függetlenül, illetve mondjuk: *egyelőre* függetlenül tartalmuktól és értéküktől – nem sorolhatók az irodalom körébe, tehát a szóbanforgó akármilyen nagy író életművének szerves egészéhez sem. Miután az „újságírástól” mint olyantól való indokolt, indokolatlan esztétikai idegenkedés tőlem sem idegen, tovább gondolva a dolgot, oda jutottam, hogy a kérdés lényege nem is a zsurnaliztika vagy publicisztika ilyen vagy olyan megítélésében rejlik, hanem egy további kérdésben. Amely kiváltképpen aktuális a modern irodalom korszakában, vagyis abban, amelynek hőskorát Ady élte, s amelynek egyik jellemzője, hogy – többek között – a műfajok egymásbaolvadásának, egymást-átjárásának, folytonos ozmózisának, végső soron – sok jel s mennyi elméleti feltevés mutat erre – az irodalmi műfajok lassú elhalásának kora is. Arról van szó, hogy az egyes írásokat elsősorban abból kiindulva kell-e megítélni, hogy milyen – hagyományos – *műfajba* sorolhatók, látszólag milyen hagyományos műfaj keretében jöttek létre – vagy abból kell-e kiindulnunk megítélésénél, hogy milyen *életmű* keretében jöttek létre. Végsőkéig leegyszerűsítve a kérdést: hogy Ady egyes publicisztikai írásai vagy azok összessége elsősorban újságcikkeknek, illetve újságcikkek együttesének, vagy mindenekelőtt *Ady Endre műveinek* tekintendők-e. Meggyőződése, hogy ebben a majdnem nevetségességig redukált kérdésben leljük az (egyik) magyarázatát annak, amit az Ady-publicisztika sorsának lehet nevezni: annak a helyzetnek, hogy míg Ady, a nagy költő csillaga az immár nem ellene – mint életében –, hanem *érte* folyó, olykor éppoly elkeseredett és ádáz harcok izzó légkörében, utólete kezdetétől fogva, egyre fényesebbre gyúlt, egyre ismertebbé, érthetőbbé, magasabbá emelkedett (minden gáncs és kisajátítási kísérlet ellenére) az írók és olvasók mind szélesebb rétege előtt, Ady, a – mondjuk – újságíró, de sokkal inkább mondhatjuk, az újságíró jelmezében megjelenő nagy politikai és művészeti gondolkodó, sőt nagy prózaíró költő, még akkor is a köztudatba alig kerülő, az irodalmi közgondolkodás peremén is alig megjelenő marginális jelenség maradt, mikor ezek az írásai, nagy késéssel és szórványosan, mégis csak kezdtek hozzáférhetővé válni, 1936-tól kezdve, majd erősödő ütemben a felszabadulás első éveitől. Nemcsak politikai és művészeti ellenfelei, hanem hívei részéről is nehezen oszlott a „zsurnalizmus” és „félműveltség” gyanúja. Nagyon is érthetően abban az irodalomszemléletben, amely, mint Németh László oly élesen megfogalmazta, „zenikre beállított”, méghozzá a zseni sajátos fogalmára, amely, megint

csak Németh László szavait és gondolatmenetét folytatva, mintegy ellentéte a „kultúrateremtésnek”. Márpedig, ha valami általánosan jellemzi Ady egész újságírói működését, az éppen a kultúrateremtés példátlanul konzekvens igénye, az „értelmi kultúra” érvényre juttatása, annak a folytonos keresése, hogy „hogyan kell különb kultúrát csinálni”. S munkássága legfőbb eredményének azt tartja, hogy egy „ideafőb” közegben, „egy ideák nélkül élő országra sikerült rábocsájtanunk azokat a veszedelmes ideákat”.

Így ért engem tíz évvel ezelőtt az a megdöbbenő (önmagamat megdöbbenő) felfedezés, hogy Ady cikkei egy zseniális gondolkodó művei, abban a formában, ahogy éppen megszülethettek, és megszülettek.

Itt merül fel a további kérdés: miért *ilyen* formában születtek meg? Miért írta Ady, a nagy költő, életművének terjedelemben túlnyomó részét újságban (kisebb hányadát, később, folyóiratban) közölt cikkek formájában, amelyeket maga sosem adott ki könyv (vagyis az irodalom par excellence) alakjában (bár a Nyugat 1913-as évfolyamában közölt hirdetés szerint tervezte egy *A tegnapi Párizs* című, nyilván kis kötetke kiadását)? És másrészt: miért nem tartjuk zsurnalisztikai közleményeknek azokat a verseit, köztük legnagyobb versei egy részét is, amelyeket ugyanakkor (a Nyugat megjelenése előtti, publicisztikája legfontosabb éveire gondolok) ugyancsak napilapokban publikált? Kétségtelen, hogy ebben két fontos irodalom-szociológiai tény játszik közre: egy a korra általában, s egy a magyar viszonyokra sajátosan jellemző. A napisajtó az európai liberalizmus korának fontos ténye, legfontosabb fóruma, igazi jelentőségét és hatalmas hatását a század végén és a század elején nyerte el. Vagyis abban a korban, amely éppen a modern magyar irodalom kialakulásának korszaka is. Lehetetlen is lett volna, hogy ez a civilizált élet mindennapjait meghatározó új tény és új forma a művészetek ez eruptíven kitörő klimaxában ne játszott légyen fontos szerepet. Méghozzá kölcsönösét és kettős irányút. Apollinaire, a modern művészet egyik fő aktájában, az *Új szellem és a költők* című tanulmányában már élesen és éleslátóan felveti az újságnak, mint a költészetet ihlető médiumnak jelenlétét. „A költők most tanulják ezt az enciklopédikus szabadságot – írja. – A költők szabadsága nem lehet kisebb az ihlet terén, mint egy napilap, mely egyetlen oldalon tárgyalja a legkülönfélébb témákat, fogja össze a legtávolabbi országokat.” A költészet „szimultanista”, „szintetikus”, „aktivista”, „kubista” és még ki tudja, hány műszóval illetett, új és máig is ható törekvései egyik forrásukat íme az újságban lelték, ebben az *új-ságban* találtak valami olyan új modellt, amelyet a költészet sem nélkülözhet, ha meg akarja ragadni és „tanult fejjel s modern érzékenységgel (...) be akarja fogadni ezt a csodálatos, millió célú és hangulatú kort, amelyben él a mai emberiség”, – hogy Ady szavaival fejezzem be az Apollinaire-ral kezdett gondolatot, mutatva, mennyire egybe tudnak kapcsolódni szavaik.

De már előbb, John Ruskin rámutat az újság és a modern festészet kapcsolataira, *Modern Painters* című alapvető könyvében. A *Gutenberg-galaxis* híres szerzője pedig, a *mass media* kutatója, McLuhan ezt írja: „Rimbaud és Mallarmé a napilapok formájában találta meg azokat az eszközöket, amelyekkel mindama funkciók kölcsönhatása lefordítható, amiket Coleridge együttesen „egyesítő képzeteknek” nevezett.” Vagyis: a költészet komplex ihletének. McLuhan külön könyvet is szentelt ennek a kérdésnek, *Joyce, Mallarmé and the Press* címen, amelyben a napi politikától, sőt irodalompolitikától és közélettől legvisszahúzódoóbb, ezoterikus, de nagy újító költők művében mutatja ki a napisajtó szerkesztésmódjának strukturáló szerepét.

Másrészt, és a szembenálló oldalról közelítve: a nagy napilapok, teljes virágzásuknak ebben az időszakában, a rádió és a televízió térhódítását megelőző, egyeduralgó helyzetükben valóban teljessé, „szimultánná” akarták – és részben tudták – tenni azt az információt, amelyet a maguk céljainak megfelelően, de az élet egészéről nyújtani kívántak. S ebbe belefért, sőt beletartozott az irodalom, a művészet, a kultúra, a filozófia is, olykor akár a maga legadekvátabb, legmagasabb, legautonómabb formájában. Kivált ez volt a helyzet a magyar liberalizmus rövid,

s akkor is ellentmondásos, szakaszában, amely egybeesik a modern magyar irodalom, s általában, Ady kedvelt szavával, a „magyar intellektuális kultúra” robbanásszerű kialakulásával, benne Ady költészetének és publicisztikájának első hőskorával. 1909, vagyis a Nyugat megjelenése előtt hová is írhatta volna Ady az új időknek új dalait és az új időknek nemkevésbé új gondolatait? A hagyományos irodalmi fórumok „a múlt kitarthatjainak” kezében voltak, azokban a kezekben, amelyek legszívesebben lesöpörték volna Adyt az irodalom asztaláról. A progresszió legkülönbözőbb árnyalatainak, a liberalizmustól a szocializmusig, ezek az új tények, a napilapok álltak rendelkezésükre, méghozzá egyre fejlődő, egyre kulturáltabb formáikban. Szinte mágneses erővel vonták magukhoz az új irodalmat. „A hírlapírásban – írja maga Ady 1913-as *Önéletrajzában*, amelyet ugyancsak egy újság, az Érdekes Újság számára írt, – természetesen a magyar viszonyok között, régen ápolt s titkolt írói, költői ambícióim juttattak”. „Párizsból a régi, Vészi József és Kabos Ede csinálta *Budapesti Napló*-val sikerült észrevétnem magam”, folytatja, s itt első sorban nem újságíró, hanem költő voltára, illetve a kettő számára külön nem választható egységére utal. „Aktív költő és író vagyok”, írja végül, „verseket, novellácskákat, politikai és egyéb cikkeket írok, mert újságszerelmemmel véglegesen szakítani nem tudtam.” Nyoma sincsen itt annak a műfaji megkülönböztetésnek, amelyet azóta, voltaképpen egészen máig, Ady műfajai között tételezünk. Még kevésbé van nyoma az 1912-ben írt *Bíró és Pekár* című cikkben, ahol ezt írja: „Furcsa kinema-sketch az Élet, Magyarország, Budapest, ha most eszembe jut, hogy tíz nap óta hány nagy hírlaptémát kellett tékozlóan elvetelnem. Beteg voltam, nagyon beteg voltam és vagyok (...) Ilyenformán nem írtam meg az én kedves napi, de fontos dolgaimat, melyekért gyermek újságíró gyanánt buzogtam.” A *Félelem és írás* című előadásában pedig „prózába kényszerített versnek” nevezi ezt az írását, mint ahogy nem egyszer nevezi ilyenek más cikkeit is, és teljes joggal.

Bár az író ítélete önmagáról sosem perdöntő, azért nem is egészen elhanyagolható – azt hiszem tehát, nem tévedünk, és Ady szelleméhez is a lehető legközelebb akkor kerülünk, ha nem választjuk el, hanem együtt látjuk verseit és prózai műveit, egymáshozatásukban, és esetleges egymástól való eltéréseikben, vagy akár helyenként interferenciáikban is, ha netán ilyenekre bukkanunk. És ha elfogulatlanul nézzük, bukkanunk is ilyenekre. Ebből a szempontból már alig is érthető az a megütközés, amelyet tíz évvel ezelőtti cikkem egyesekben keltett, azzal, hogy arra is rámutatott, hogy Ady a gondolkodó nem kevésbé nagy, mint Ady a költő; helyenként, egyes vonatkozásokban talán még felül is múlja azt. Amit most, a *Publicisztikai Írások* három kötetének megjelenése után és annak alkalmából mások már kevésbé óvatosan is megfogalmaztak; mint legutóbb az Élet és Irodalom recenziója, igaz, hogy ő is hozzátette vagy előrebecsájtotta: „amit szinte illetlenség megfogalmazni”, (tudniillik azt a megállapítást, hogy „ez a zseniális költőember (...) gondolkodónak (...) ha lehet, talán még zseniálisabb, még nagyobb volt”). Természetesen egyik és másik oldalról egyaránt értelmetlen a „melyik Ady a zseniálisabb” abszurd kérdése; a valóságos kérdés az, hogy lássuk végre: a zseniális Ady életműve a maga egészével a legzseniálisabb.

Az akkori megütközés nem lelhetett (s ha és ahol még ma is fennáll, nem lelheti) másban forrását, mint az itt vázolni próbált műfaji hierarchiában. Holott hierarchikus rend nem az egyes írók különböző műfajú alkotásai között áll fenn – hanem legfeljebb az írók bármilyen műfajban létrehozott alkotásainak kisebb vagy nagyobb értékei közt lehet ilyet vigyázva és értőn felállítani. És Adyt, a költőt, pontosabban *Adyt, az Adyt* nem kisebbítheti az, ha ismert és elismert költői művét ismeretlen vagy kevésbé ismert prózai művének megismerésével, a benne megnyilatkozó hallatlan költői és gondolkodói értékek számbavételével is gazdagítjuk. Azzá téve őt a magunk számára, aki valóban mindenestül volt, s akinek maga is szerette látni magát. Hiszen még legfőbb énekes őseit, legövéibbnek tartott magyar költő-elődeit is főként akként becsüli, mint „az egész világgal, minden gondolattal, minden érzéssel együttélőt”, mint „a legeurópaibb magyar embert ebben az országban” (Csokonai); vagy mint azt, aki „ragyogóan, majdnem példátlanul

azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embereknek hívott, nagyon szerényen. Akik mindent megtanulnak, ami nekik kell, s akik okvetlenül meglik azokat az olvasmányokat, amikre szükségük van." (Petőfi) S hogy Csokonairól, Petőfiről szólva – önmagáról, önmaga önmaga által elképzelt képeről szól, mutatja az, hogy közvetlenül önmagáról szólva szinte ugyanezekre a szavakra talál rá újra. Mint a nem sokkal halála előtt írt *Vallomásában* a könyvhöz való viszonyáról „...mit el kellett olvasnom, kezembe került, akár boltból, akár kölcsön, akár a vasúti kocsiban találtam.” „Itt nagyobb szerep vár az intellektuálisokra, mint bármely más országban”, írja más helyen. S megint másutt: „Itt bizony nagy dolog egy intellektuális forradalom. De megcsináltuk, megvan, talán elbukik, talán ér el valami sikert, s talán jómagam is csináltam egy kicsit ezt a forradalmat.”

Ady versein nem (bár talán azok szemléletén is), az egész Ady-képen azonban feltétlenül módosítania kell prózai írásai behatóbb ismeretének és kritikai átgondolásának. Az ösztönös vátesz képén, aki jövőbe lát, de a jelenben nem éppen mindig jó ízléssel rendelkezik. Annak a sokszáz oldalnak, amelynek nemcsak hogy vezérfonala a gondolatra, az intellektuális kultúrára való folytonos hivatkozás, hanem valóságos tartalma is a megtermelt gondolatok korában páratlan intellektuális teljesítményéről tanúskodik; s ami talán még meglepőbb, szinte tévedhetetlen kvalitás-érzékről a művészet legkülönbözőbb területein, s a legújabb, tehát legkétesebb jelenségek biztos megítélésében.

S ezen a két ponton kétségtelenül nemcsak egyezések és egybeesések mutatkoznak a versíró és a prózáíró Ady között, hanem olykor meglepő interferenciák is, legalábbis kezdetben, olyanok, amelyek a komolyabb kutatás nyomán a pályakezdés lényeges új kérdéseit tisztázhatják; talán egyedül segíthetnek megmagyarázni azt a nehezen áthidalható távolságot, amely a *Versek* és a *Még egyszer* kötetet az *Új versektől* elválasztja.

A Debreceni Naplóban 1899-ben megjelent Szecesszió című Ady-cikk egy csapásra előlegezi Ady művészetfilozófiai meglátásainak egész további sorozatát. Egy angol folyóirat-cikk nyomán itt Ady azonnal pontosan tudja, hogy „a kor minden problémájának alapja”, „az immár elkerülhetetlen társadalmi reformok” kiindulópontja „az elnyomott egyéniség felszabadítása”. S hogy ennek a színtere ama művészeti mozgalmak összessége, amelyeket ő egyelőre „szecesszió” néven ismer. Nemcsak Debrecenben, még annál sokkal nyugatabbra vagy keletebbre is kevesen tudhatták ilyen pontosan, mint a huszonkétéves Ady, hogy amit „a nagy tömeg divatnak tekint”, „az egy nagy viláगतalakulás első, igénytelen előcsatározása”, hogy „a szecesszió új, átalakított világából fog erre a korra visszatekinteni a jövő század Gibbonja.” S „ez a jövő nemcsak Angliáé (...) többé kevésbé mindnyájunké. A miénk is. De ki tudta ezt akkor nálunk? Mikor ennek az új nagy viláगतalakulásnak, mely „a legmagasabb téren, az irodalomban és művészetben” jelentkezik egyelőre, nálunk, éppen a művészetben és irodalomban még a legcsekélyebb nyomai sem fedezhetők fel. Alig múlt el a millennium. De a legérdekesebb, s ebben a vonatkozásban számunkra a legfontosabb, hogy nincs nyoma magának Adynak a verseiben sem. Az ugyanez évben megjelent első kötet, a *Versek*, sőt a négy évvel későbbi *Még egyszer* is szerzőjét későbbi annyira lekicsinyelt nagy ellenfele, Szabolcska Mihály társának is mutathatta, Dankó Pistához intézett vitézkötéses ódájával és Zsókat, az „első ideált” búcsúztató, a kor leggyöngébb almanach-lírájába illő édes refrénjeivel. A *Versek* kötetben található a *Színházban* című kis költemény is:

Kritikát a barna kislány
Szép szeméből olvasok.

Am ugyanebben az évben megjelenik a helybeli színház új bemutatójáról szóló kritikája, amelyet alig hihető, hogy a barna kislány szép szeméből olvasott volna ki. „Hidd el, mert hasonlókat olvasol kedvenc regényeidben, amelyek nem kevésbé

hülyék, mint az *Erdő szépe* vagy a *Vasgyáros*-féle darabokban, de melyeket Te, ó, jó közönség, még mindig jobban szeretsz Ibsen, Hauptmann, Sudermann, Pinero, Bracco és Thury Zoltán remekeinél, melyekben kevesebb a te fogalmad szerinti szép, de van bennük élet, van bennük igazság." A szépnak ez az új fogalma éppen a barna kislány fogalma szerinti szép ellentéte. S az irodalomban ritkán látott, szinte példátlan ellentét egy író művén belül egy időben. Ennek a fáziskülönbségnek, amely itt a vers és a kritika között oly látványosan feszül, ez időben egész sora volna kimutatható. 1902-ben, tehát e kritika után további három évvel Ady versben még így ünnepli az ünnevelt primadonnát, Fedák Sásrit, a *Lotti ezredesei* című, feltehetően épületes operettben nyújtott alakítása alkalmából:

Ez a leány gyönyörűséges ember,
Szilaj vággyal, vad szerelemmel.
Nem értitek? Jól van: ne tessék! ...
Ez a leány tökéletesség!

(„Fedák Sári”)

A vers, ismétlem, 1902-ben íródott. Ugyanez év, de 1903 áprilisában kelt újabb cikkében mit olvashatnak már az ünnevelt művésznő hódolói (akiknek feltehetően legtulzóbbjai közé tartozott alig valamivel előbb a versíró Ady is) „Szent Lottiról és két vidám ezredeséről”? „Nemcsak színházi állapotainkat szimbolizálja Fedák Sári térdig rózsában, hanem a mai egész nyomorúságos magyar életet.” „Az a szörnyű kontraszt megráz, hogy mikor nyugatabbra szent, áhitatos lelkesedéssel ünneplik például *Pélléas és Milisande* poétáját, nálunk a *Bob herceg* firkálói aratják a babért, s ez alkalomból tartódik lecke és kitanítás a tiszta művészet jegyében.”

De ne gondoljuk, hogy „nyugatabbra” minden csak irigylendő „szentség” és vonzó „áhitat” számára. Alig valamivel ezután már ott látja meg a Fedák Sári és a Lotti sikerénél is általánosabb és nagyobb csődöt. Az egész polgári színházét, a kezdet kezdetén – és máig ható érvénnyel. („A színház csődje”) S meghozzá nem is akárhol és akármiben. Ott, ahol nehezebb meglátni, mint a *Bob herceg*-ben, és Debrecenben vagy Nagyváradon. Magának Antoine-nak, a nagy Antoine-nak színházáról állítja fel a kikezdhetetlen egyenletet: „a színház üzlet”. Amely „nem jelent és nem képvisel semmit”. Ám: „Nem a színház hal meg. De a mai ravasz színház, mely szekerébe fog be mindnyájunkat. Azt hirdeti, hogy köze van a művészethez, az emberiség nagy álmához. Holott hazudik.” S ettől a nem kis intellektuális bátorságot kívánó és teljes érvényű summázástól már csak egy lépés kell ahhoz a meghökkentően előrelátó felismeréshez, amit egy másik párizsi színházi este nyomán tesz, két évvel később, 1907-ben. Elvetődik a Grand Guignol színházba, s ott különös dolgokra bukkan. „Nevetséges volna állítani – írja –, hogy a Grand Guignol valami revelációval szolgál.” Holott az a nevetséges, vagy inkább megdöbbentő, hogy igenis, az ő számára azzal szolgált, ha talán nem is tudta. Mi tudjuk. „Valahogyan mintha Arisztófanész színháza készülne új életre támadni. (. . .) A színpad irodalmi törekvése kezd arra az útra térni, amelyre rátért minden irodalmi és művészeti törekvés. A kornak s a kor emberének magyarázására, szimbolizálására s irányítására. A megkonstruált, ravasz és kerek drámák kezdenek hanyatlani. (. . .) Így hódít a hazug naturalizmus helyett a belső valóság, mely legtöbbször csak szimbólum. Lélek és mozgás száll a szobrokra, fotografikus hűség helyett nemes jellegzetesség, lényeg a vásznakra. A versnek forróság és belső ritmus lesz a lelke. Nem az ügyes kimértség és csilingelő rímek.” Óriás-léptekkel járja be Ady a kor óriásléptekkel haladó művészeti gondolkodásának útját. Néhány éve még – s teljes joggal – a naturalista drámát állította szembe az *Erdők szépe* féle hazug csinálmányokkal. Most már a naturalizmus „megkonstruált”, „kerek” mutatóványainak is látja a fonákját. Felismerve a modern színháznak a polgári naturalizmussal akkor kezdődő, máig tartó küzdelmét. Íme, így fejezi be cikkét: „Lehet, hogy túlzó lelkesedéssel s egy kis gyűlöletével a régi színpadnak bírálom őket. (t. i. a Guignolban látott egyfelvonásosokat.) De nem lehetetlen, hogy csakugyan, talán ön-

tudatlanul, egy új, most születő színpad bölcsője ez a kis színház." Nem tudom, azóta is felfedezte-e már az „abszurd”, „absztrakt”, „kegyetlen” és „living” és ki tudja még hány néven kísérletező új színház valamely kutatója, ezeknek a törekvéseknek a csiráit a századeleji párizsi Guignolban, feltehetően az első vagy egyik első „pincészinházban” a világon. De Adynak már akkor elég volt, hogy egyszer elmenjen, s előre felrémlert benne mindaz, aminek ez a kezdetleges próbálkozás a bölcsője lesz.

Vagy lehet, hogy el se kellett mennie? Hiszen sokáig tartotta magát az az ugyancsak Ady felületes félműveltségét, „zsurnalizmusát” alátámasztó anekdota, mely szerint el se ment az 1906-as nagy párizsi Gauguin-kiállításra, s csak Bölöni elbeszélése nyomán írta nagy felfedező cikkét. Ha igen, annál csattanóbb, hogy a távolból is olyat látott meg benne, amit se Bölöni, se a kor legtöbb művészeti kritikusa nem látott. Mert Ady nemcsak azért fogadja rajongva Gauguin vásznait, mint akkor annyian a „moderne” közül, mert saját elvágyódásának egzotikus nosztalgiaját éli ki benne. Hanem Gauguin új látásmódjáért. Azért, ami által Gauguin, Cézanne mellett, a festészet nagy megváltoztatóinak egyike lett. „Hogy hogyan lát Paul Gauguin? Jobbat és többet akárkinél. Színt, új sok színt és vonalat, élesen együtt. És nagyszerűen összefoglalva. Mondjuk: sikokban lát.” Vagyis, egyetlen szóval kimondja a modern festészet három varázsigejét. A klasszikus perspektívától való elszakadást. A kubista együttlátást. Az új színek és a vonal szerepét.

Ha már az előbb felvetődött a szobrokra „szálló lélek és mozgás”, emlékeztessünk arra is, miben látja Ady Rodin jelentőségét. Mert abban is azonnal a lényegre tapint. Arra, amiben Rodin éppúgy egy új fejlődés kezdetén áll, mint Gauguin. „A 'Le Penseur' egy szobor-ellenes szobor. Hadüzenet a monumentum-mániának.” Nem kell mondani, hogy a modern szobrászat fő küzdelme azóta is a monumentummal van; s hogy az egész modern művészet fejlődésének egyik fő mozzanata az önmagával mint olyannal való szembefordulás: szobornak a szoborral; regénynek a regénnyel. De hiszen Ady ez utóbbit is felismeri. Krúdy Vörös postakocsijáról szólva, amely „sehogyse regény (...) belső-versű Byron-költemény (...) *S ha nem regény, hát nem regény.*”

Nem lehet eléggé csodálni éppen a magasrendű művészetfilozófiai gondolkodást ezekben a napi cikkekben, amelyek természetesen nem kerekedhetnek kiérlelt nagy tanulmányokká, amihez Adynak feltehetően nem is volt különösebb képessége (bár *A magyar Pimodán*, az *Ismeretlen Korvin-kódexre*, a *Portus Herculis Monoeci* még ezt is cáfolni látszik), – de nem ismerünk-e nagy, fontos művészeti gondolkodókat, akik elejtett mondatokkal lettek azzá?

Adyra is az a jellemző, hogy mindennapos újságírói robotmunkáját végezve felírja egy kutyanyelvre az *Egy kis irodalom* címet – és a papíron egyszerűen ott állnak az irodalom nagy kérdései. A magyaré – és rajta keresztül az egyetemesé. „Számon kérték-e valaha nálunk a Mikszáth Kálmán szociológiáját? Herczeg Ferencről kérdezték-e, quo vadis? Érnek is rá ilyesmire az emberek Magyarországon. Elég, hogy türelmi bárcája van az írónak. Még olvassák is a jámborabbját. Ha jeles anekdotái vannak. Magyarország kicsi literatúrájának védőszentje: Szent Anekdota. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyőzte az anekdotát. Nemcsak a történeteket, amely az ultramontán Magyarországon javában virít. De a szociális anekdotát is. Igazi írótól az egész Életet követelik itt.”

Ady nemcsak verseiben, publicisztikájában is az egész életet követelte. Minden igazi írótól. De elsősorban saját magától. És ehhez azt a „nagy intellektuális kultúrát”, amelyért fáradhatatlanul küzdött. Mert azt is tudta, hogy korunkban „a nagy tudós, a nagy művész, a nagy író: egy grádus.” És ebből az egyedül érvényes nézőpontból szemlélte a művészet hazai és külföldi jelenségeit egyaránt. Akkor is, ha csak „egy kis irodalom” felől akarta informálni olvasóit egy napilapban.

LEVELEK KOVÁCS ENDRÉHEZ

11.

Kedves Endrém!

Azt hiszem, utolsó levelemben megírtam már, hogy Márai tanulmányodat kénytelen voltam a márc. 1-i szám részére félretenni; ez a mostani szám régebbi megállapodások lekvittelésével telt meg s a polgármester úr kormány-javaslatát soron kívül kellett beletennem. Hétfőn már viszem is kéziratodat a nyomdába, igen nagy örömmel: az az érzésem, megint sikerült irányt és nívót mutatni, hogyan kell elintézni az efféle problémákat. Levelemben kissé vitáztam Márai nyelvének magyarosságáról, de nem szerkesztői szempontból tettem, hanem csak úgy, ahogy a magunkfajta irodalmár okvetlenül vitázik, ha irodalomra fordul a szó; kérlek, sose vedd úgy, hogy véleményemet oktrojálni szeretném. — Juhász jelezte, hogy Szabó Pál regényét már elküldte címedre, azóta bizonyára megérkezett. Most azt szeretném tudni, mikorra tervezed a tanulmány megírását; vársz-e vele könyvnapig, amikor tudtommal a befejező darab meg fog jelenni, azaz májusig, vagy másképp gondolod-e. Nem szeretném, ha márciustól júniusig nélkülözni kellene nevedet a lapon. Milyen témáid vannak? Volna-e kedved könyvekről beszámolni? Pl. Németh L. Móricz Zsigmondjáról? Azt hiszem, febr. jelenik meg, most gyűjtik a fényképeket, tőlem is kértek egyet, amit utolsó nyilv. szereplésekor csináltunk Debrecenben.

Kérlek, kedves Endrém, írd meg pár sort, különben azt hinném, valami baj esett.

Leveled várva, szeretettel öllelek

Pécs, 1943. jan. 29.

Nándor

Nb. Sziklay meg van elégedve kritikáddal, köszöni, hogy olyan szépen és alaposan emlékeztél meg könyvéről stb., csupán: „legsúlyosabb kifogása: a könyv címe, nem az én hibám, hanem a kiadóé, aki a kézirat eredeti címét (A szlovák irodalom múltjáról) semmiképp sem akarta elfogadni.” Azt hiszem, minden rendben van; Te jól kitapintottad a lényegét, s a szerző kedvét sem szegtük, — ezt akartam elérni.

12

Kedves Endrém!

Köszönöm a leveledet, meg a Szabó-cikket, de először a dokt.-ügyhöz kívánok szerencsét, mert tudom, hogy sok ügyel-bajjal, időfogyasztással jár az ilyesmi s nagy könnyebbség legalább az „elvi” részén túlesni. Természetes egocentriával arra is gondolok, nem adhatná-e a dokt.-ért. megjelenése előtt egy részletet belőle? Valami kerekbebet, összefoglalóbbat, mert a közönségnek dunsztja sincs az efféléről, s folyóirataink is a régi szellemben hanyagolják el ezt a fontos területet. Bár remélem, a Kassai Múzeum ezentúl megteszi a magáét. — Irigylendően szorgalmas és termékeny ember vagy, pedig amint sejtem, magánéletedben is fontos események játszódnak; ezeknek is mielőbbi szerencsés véget kívánok.

A Szabó-tanulmány kitűnő, ha még kibővíted, annál jobb lesz. A tetszésen és az elismerésen kívül ehhez a részhez nincs is semmi hozzátenni valóm, de a bevezetéshez, persze, már megint volna egykét vitázó megjegyzésem. Csak a történelmi igazság szem-

pontjából. T. i. kezd közvéleménnyé válni az a legenda, hogy a népi írók tömegesen gyártják az önéletrajzokat, sőt vannak, akik jóformán csak effélével lépnek fel, teremtésük javarészt irodalmon kívüli, vagy egyenesen selejtes, fölösleges stb. Hát k. Öregem, kérlek alássan, a statisztika azt hiszem, mást mond; a műfajban Márai volt az úttörő, Babits folytatta, s alig akad nevesebb polg. író, egészen Grandpierreig, aki megtartóztatta volna magát. Persze a népiek is u. így, de vigyázzunk: Móricz Zs., Németh L., Kodolányi, Veres P. könyvei aligha eshetnek ki a rostán, ezek méltó és jogos művek; ki marad még: Erdélyi, Sinka; utóbbi kétségkívül jelentős, sőt „nagy” könyv, minden egyenetlensége ellenére, egyedül Erdélyié nem hord spontán és nem is céloz magasabb igényt, saját vallomása szerint. A kisebbek: Mátyás Ferenc, Kárász J. s nem tudom még kik, regényformában írtak, ez tehát más rubrika. Tény, hogy a polgáriak szám szerint többen vannak, egy tucatot sorolhatnék fel, s érték ide-oda, ez a tény vitássá teszi az említett beállítást s a közvéleményt legendává minősíti. Ha szemlét akarsz tartani, nem kívánná-e meg a helyzet, hogy mindkét oldalra kiterjeszd? — Ami aztán az irod. értéket illeti, vajon a tiszta műfajiság-e a legfőbb, vagy egyetlen értékhatározó? Gyulainak ez volt a kritériuma, s a pozitivistá szemlélet idejében megállhatott, de már a hiv. és akadémiai tudomány is túllépett rajta, s épp Magad mondod valahol, hogy a századeleji naturalista-realista módszerek továbbfejlesztésének megérkezett az ideje. A műfaj végeredményben vaskalap, én nem hiszek benne, epigonok, élet- és mondanivaló hiányában szenvedők mentődeszkája. Az a fontos, hogy az író megfogjon, sőt megragadjon, mellékes, hogy milyen műfaji eszközökkel teszi, s ha vannak saját eszközei, akkor teremtsen csak igazában, akkor alkot, hoz újat, áttöri az iskola korlátait. Ez nemhogy hiba lenne, vagy fogyatkozás, hanem az ellenkezője. Ha az olvasó v. kritikus eleve a műfaji szabályokhoz való ragaszkodásban, ezek betöltésében érzi gyönyörvágát kielégítve, maga is az epigonok közé sorolja magát. Nincs hibrid műfaj, ha a mondanivaló ép, lélek, ember és fokozott érzékelés mutatkozik benne. Nem törődöm vele, ha egy mű az önéletrajz, riport és regény keveréke, de egy élet és egy ember homogén egységét hordozza magában s megvannak az eszközei, hogy ezt kifejezze. Élénken emlékszem Makay Gusztáv kritikájára Weöres S. kéziratos mesejátékáról: „Nagyon szép, de nem irodalom.” „???” „Mert micsoda műfajba tartozik? Keveri a népmesét, a drámát, a lírát” s még nem tudom mit. — Egy szóval: ha igaz, hogy új kor, új ember-variáns stb. van keletkezőben, nyilvánvaló, hogy a kifejezésnek is új formái, műfajai fognak születni. Ezen vajúdnak a népiek között sokan s az új csecsemő nem hasonlíthat a régi kor, a régi ember magzataihoz, isten ments, ez visszafejlődés lenne. Persze, a vajúdás még nem ért véget, de már most sem szabad a régi pápaszemen át nézni. Különbben is a régi bevált műfajok sem születtek à la Minerva; mennyit gúnyolták a klasszikusok a romantikusokat kezdetben (osszianizmus stb.) majd ezek a népieseket, s fellépésüket az irodalom, az irod. ízlés alkonyának nevezték.

Pl. Márai is új műfajt hozott némi részben (impresszionista-lélektani tézisregénynek nevezném, ha műfaji meghatározásra van szükség), — új eszközöket pedig kétségkívül. A vadon nőtt paraszt szemlélete más, mint az enervált kultúrpolgáré, — ne követeljük tőle az utóbbiét, mert akkor akár a fiatal Gorkijt is el kell ejtenünk. — Hát ennyit erről. Márai tanulmányod már a nyomdában van, korr. közben erősen tűnődtem, adjunk-e címet s minőt? Nem sokra jutottam: „A polgárság írója” — ez a szövegedből van véve, a lényegét jelzi, de köztulajdon már; más: „A kassai polgár”, — ez meg tán furcsán, gúnyosan hangzik. Pillanatnyilag nem tudok többet felajánlani, gondolkodj Te is; ha újabb eszmém támad, azonnal megírom. Hanem Öregem, 14 nyomt. oldal lett belőle, ami nem volna baj, — bajja az teszi, hogy még három közlendő cikk sikerült a megbeszéltnél jóval hosszabbra, én pedig már a múlt számból kénytelen voltam részben a polgmester úr hirtelen cikke miatt, részben egyéb okokból két teljes cikket, s kb. 30 oldalnyi régebben lekötött, közlésre ígért anyagot továbbhalasztani. Föl a fejem. Egy cikket ismét továbbisbítottam, bár a szerző neheztelni fog (van cikkem mely augusztus óta áll kiszedve), — de ez nem elég s most kénytelen vagyok 4 munkatársat megkérni, egy-egy kisebb részt engedjenek törölni. Téged is, k. Endrém, ne haragudj. Azt a részt (egy bekezdést) jelöltem meg, ahol a stílusáról írsz, — ennek a résznek a második bekezdését mert úgy vélem, ez emelhető ki a cikk legkisebb sérelmével: a lényegét

addig elmondottad, stílusáról is adtál egy elég szemléletes bekezdést, a másik bekezd. inkább bővítés. Isten látja lelkem, nem azért választottam ezt a részt, mert e ponton kissé más a véleményem, hanem a fentiek miatt, s nagyon hálás lennék, ha megértenéd szorult helyzetemet. A többiekéből oldalakat szedek ki. Némi kárpótlásul felajánlom, hogy cikket csorbitatlanul, a lap költségén 50 klny-ban kiadjuk. Nem baj? Ha ragaszkodsz a teljes szöveghez, írd postafordultával; a cím dolgában is. A jelzett sajtóhibát helyrehoztam.

Mellékelem a Szabó-cikket, s kérek, írd meg, kb. mikorra szánod a végleges kidolgozását. Németh Laci Móricz-könyvét azonnal küldöm, mihelyt megérkezik, s más is, a szerint, mi érkezik.

Igazság: a Márai-tanulmányhoz nem csinálunk képet, részint azért, mert e számban Járventaus kap metszetet, s egy számhoz csak egy metszetre és egy műmellékletre van sajnos fedezet. De — hogy úgy mondjam — elvi okaink is vannak: azokat az írókat v. személyeket emeljük ki kép által is, akiket többé-kevésbé vezérszemmel tekintünk, akiknek eszméit stb. elfogadjuk, terjesztani, megvalósítani akarjuk. Márai-ról igen pontosan és nagyon szépen meghatároztad a mi véleményünket is: alle Achtung, de nem az ő útját követjük, nem a múlt, hanem a jövő felé fordulunk arccal (és képpel). Ezért nem kérek tőle írást, még ha adna sem. (De úgysem adna, s ő is tudja jól, miért.) Ezt is meg kell értened, K. Endrém; ellenben, ha Szabó Pálról írsz majd tanulmányt, ahhoz kép dukál, már kaptam is Szabótól erre a célra. Köv. számunkban József Attila méltattatik metszeten, aztán majd Erdélyi J., Sinka, Tersánszky, Tamási, Veres P., Cs. Szabó s i. t. —

A Janus-előadások egyelőre sajnos szünetelnek: elfogyott a pénz, papirost vettünk rajta; tavasszal lesz az első, Karácsony S-t és Tamásit tervezzük, aztán Harsányi Lajost, Téged s esetleg Darvast, de a személyek cserélődhetnek.

Befejezem, k. Öregem, bizonyára a barátság és a bizalom jelének veszed ezt a sok mindent, amit írtam, — amint hogy az is. Várom válaszodat s szeretettel öllelek

Pécs, 1943. febr. 9.

V. Nándor

13.

Kedves Endrém! Nem is tudom, mikor írtam Neked utoljára, mivel vagyok adósod. Németh L. Móricz-könyvét megkaptad bizonyára; május 5-ig ráér. A Szabó Pál-tanulmány csak július 1-én kerülhet sorra, de még idejében jön így is, nem post festa (az addigi számok u. is le vannak már foglalva: Erdélyiről és Sinkáról írunk). — A napokban küldöm Csorba Győző, fiatal pécsi költőnk új kötetét; ő az első emberünk, aki a Janusnál kezdte pályáját, sokat várunk tőle, ezért bővebben szeretnénk szólni róla. Talán 2 old., ez is május 5—10-ig kellene. — Mi van a dr-átussal?

Minden jót, írd pár sort, szeretettel öllelek

Nándor

Pécs, 1943. ápr. 14.

14.

Kedves Endrém!

Köszönöm leveledet, a cikket s a jó híreket; hallgatásodból arra következtettem, hogy a doktorátus lenyűgöz. Nagyon kíváncsian várom a disszertációt, s előre gratulálok hozzá. Vajon kivel írássunk róla? A tárgy fontos, jelölj ki valakit, autentikus embert. — Híred, hogy távozni akarsz Újvárról, régi vágyaimat ébreszti föl; de itt minden szomorúan vajúdik (Dtúli Intézet, bölcsészeti kar, — minden, minden). Ezek a keretek igen Neked valók lennének, de hiába, várni kell, — mi, az elsősorban érdekeltek is ezt tesszük. A klny-kat tegnap adattam fel, csakugyan a nyomda késett; Csorba könyvéről tán írd 1 oldalt (ha érdemesnek találod) június 5-ig. Szabó Pál-tanulmány

nyárig ráér, el vagyok halmozva anyaggal. — Nagyon örülök, hogy szívesen írsz a S-nak; könyvnap körül majd küldök könyvet is bőven. —

Vizsgádhhoz minden jót, öllelek szeretettel, barátsággal

Nándor

Pécs, 1943. május 4.

Nb. mellékelek egy körlevelet, mely elmondja, mit akarok, — itt csak annyit kérek, hogy ha nehézség nélkül teheted, jöjj a segítségünkre. Szíves jóindulatodat előre köszönöm.

15.

Kedves jó Endrém!

Nagy örömmel köszönöm a remek Szabó-portrét, szó sincs vélemény-különbségről, a szept. 1-i számban akarom hozni, mivel az augusztusi már nyomdában van. (T. i. én is elutazom, jöelőre elkészítettem a számot.) Talán nem baj ez a kis halasztás. Szív-ből gratulálok a dr.-hoz, Isten éltesen. Könyvedet már rég megkaptam, meg is köszön-tem, — de borzasztó feledékenység: nem emlékszem, kaptunk-e ism. példányt, semmi feljegyzésem róla. Meg kell vallanom, ez az igazság. Bocsáss meg: ezer dolgot kell fejemben tartanom, — egyedül intézek mindent. Ki volna a legalkalmasabb a beszámoló megírására? Ha nem haragszol, írj július 15-ig bátyám címére (Dr. Várkonyi Hildebrand, Kolozsvár, Ilona u. 2.) Ott leszek 8—14-e közt, s akkor azonnal intézkedem.

Úgy emlékszem mégis, hogy kiadtam valakinek már. Nem állapodtunk meg erre nézve annak idején? Szörnyen röstellem! Írj, mert bánt a dolog; túlterhelés következménye. — Tersánszkyt előre köszönöm. Jó nyarat, hasznót és pihenést Szlovenszkóban. — Szeretettel ölel büntudatos híved

Nándor

Pécs, 1943. július 2.

16.

Kedves jó Endrém!

Nagyon elhanyagoltalak az utóbbi időben, holott sok a köszönni valóm, a kérni és megbeszélni valóm is. Mentségül csak azt, hogy két hétig Erdélyben utazgattam, ill. utaztunk a Janus Pann. Társasággal felolv. körúton. Köszönöm a szlovák-cikket; mi baj lenne vele? ennél enyhébben, udvariasabban nem lehet írni; múltkori aggodásom csak egy új kapcsolatnak szólt, amely egyébként gyérnek ígérkezik, s ebből a szempontból is fölösleges volt az óvatosságom. Ezentúl bátrabb leszek; más oldalról más ügyekben is kaptam tanácsot, hogy legyenek szigorúbb, sőt keményebb szívű. Tehát a jövőben írj mindig egészen a szíved és az igazság szerint. A szlovák-cikket csak dec. 1-én tudom hozni, de tán nem baj; ellenben várom a beszámolót Tersánszky regényéről, — még a nyáron küldtem volt el, remélem, megkaptad? — Igen-nagyon restellem a köv. dolgot: disszertációdát annak idején elküldtem valakinek bírálatra, de nem jegyeztem fel, s most már elfelejtettem, ki volt az illető; emlékezetem szerint Jócsik. Borzasztóan röstellem, ne haragudj. Az illető meg hallgat. — Megfelel Neked Jócsik, vagy kérjünk valaki mást? Légy szíves, írj mindjárt, mert időközben sürgőssé vált a dolog az idő múlása miatt. S persze egy ism. példányt ismét kérnem kell. Az bánt főképp, hogy épp Veled, a S. egyik oszlopával esett meg ez a hanyagság, de remélem, nem veszed túlságosan zokon. Nagy követ hengerítenél le lelkiismeretemről néhány megbocsájtó szóval. — Most pedig fontos és sürgős kéréssel állok elő: 17—20-a táján (november) tartjuk őszi felolvasó ülésünket (Janus Pann.); esedékes lenne régi megbeszélésünk: a Te szereplésed. Kívüled a jubiláló Harsányi Lajost kérjük fel (versek), és Babayt (elbeszélés). Sürgős választ kérek, eljöhetsz-e? Nagyon-nagyon örülnék szereplésednek, ami egyúttal munkatárs-bemutató is lenne, s annak, hogy végre szemé-lyesen is megismerhetnélek, s velem együtt a Sorsunk itteni emberei. Remélem, nin-csen akadály. Felolvasásod tárgyát szabad meg Magad, szerintünk talán legjobb lenne,

ha a megszállt területek, ill. a Felvidék megszállás alatti magyar irodalmi életről beszélnél; ezt kérjük Tőled, s azt hiszem, kezéd ügyébe esik a tárgy, — de ha mást óhajtasz, ird meg. Időtartam: 20—25—30 perc; a közönség jó, de persze szívesebben hallja a csevegő hangot, mint a zordon elmélyedést, azért a nevek halmozása fölösleges, elegendő a kiválóbbak ismertetése stb., egyszóval, amit 25 perc alatt adni lehet. Tiszt. díjra nekünk sajnos nem igen tellik, de útiköltségre szoktunk 80—100 p-t küldeni, s ittleted alatt a Társ. vendége vagy. — Erről minél előbb írd, igen kérlek; mondom, szívből örülnék, ha eljőnnél, s így is megerősíthetnénk kapcsolatunkat. Leveled várva, meleg szeretettel, sokszor öllelek

Nándor

Pécs, 1943. okt. 27.

17.

Kedves Endrém!

Nem voltam idehaza, s így csak most értesíthetlek az időközben történt változásról: a felolvasó ülést el kellett halasztani december elejére. Természetesen idejében értesítelek majd, — nem úgy mint most. Attól tartok, a szabadságkérés stb. miatt tán kissé kellemetlen Neked ez a késői értesítés, — nagyon kérlek, bocsásd meg, ezúttal nem tehetek róla.

Természetesen mindnyájunk nevében hálásan és örömmel köszönöm, hogy szíves voltál a meghívást elfogadni, szeretettel várunk. Minden egyébről legközelebb írok, most nem vagyok felkészülve rá: még nem volt időm „átvenni” a dolgokat.

Igaz szeretettel öllelek

Nándor

Pécs, 1943. nov. 17.

(Nb. könyvedről Angyal Endre fog írni, szélesebb alapon, így remélem, jó írást kapunk.)

18.

Kedves Endrém! Nincs baj, hogyan lenne? Gyönyörű a tanulmányod, alig várom, hogy közölhesd. Nemcsak jól, de igen *szépen* is van megírva. Ha egybe tudod fogni Kassákot Nagy I.-val, tedd azt, előre köszönöm. De akárhogy, ird meg s küldd mielőbb. — S a *Sirály*-ról is ígértél ám recenziót, ne felejtsd! Ezt is várom! — Bocsásd meg hallgatásomat: 4 hétig éjjel-nappal írtam a „Dunántúl”-t, betegre dolgoztam magam, a pihenést elvitték a riadók. De semmi baj, csak épp hogy minden egyéb dolgomat félre kellett tenni. — Remélem, Te is megvagy, jól, a régi munkakedvben. Ha valamiről nem írtam volna, pótolom még; most, ne haragudj, 777 levél-restancia vár választ, a legsürgősebbekre is csak egy-egy ilyen lap jut. Írd minél előbb, mindig örülök soraidnak, s öllelek

Nándor

44. IV. 15.

19.

Kedves jó Bandikám!

Élsz-e, avagy meghaltál! Ha meghaltál volna, sürgősen ébredj fel, mert kérésem volna Hozzád. Sőt több: a Nagy I.—Kassák-cikk hogy áll? T. i. mostanában nem volna nagyon egészséges evvel a két baliszél íróval, kumulálva, tüntetnünk. De Nagy könyvéről igen-igen szeretném, ha írnál; szép, rendes méltatást, mondjuk 1 oldalon. Ismered-e *Ungarn u. die Nachbarvölker* c. kiadványt? Ezt Neked írták, Öregem, bár kissé egyenetlennek találom. De *nagy* téma, — vállald el, Fiókám, írd róla s a tárgyról egy

szépet. Jelezd, kell-e a könyv, akkor rögtön küldöm. Hallgatásod különböző sejtelmek-re ad okot, — tán nem szippantottak be? Gondolom, megírtad volna.

Csudás szlovák tanulmányodat július 1. hozzuk. Tehát itt az ideje, hogy megbeszéljük a következőt; milyen tárgyaid volnának? Évenként kb. 4 nagyobb tanulmányban megegyezhetnénk; így szervezeten s jobban megy a munka, ugye. — írf, írf, írf. Hogy vagy? Levelet is, meg cikket is írf. Sietve, mert várom. Öllelek szeretettel

Nándor

Pécs, 944. május 21.

20.

Kedves Endrém!

Leveleidet s mindkét újabb cikket nagy örömmel, köszönettel vettem. Röviden felelhetek: A szlovák tanulmányt most július 1-én hozom, vezető helyen; vele együtt az Élet és Irod. rovatban a német könyv nagyon szép ismertetését. A Nagy István-félével sincs semmi baj a közölhetőséget illetőleg, csak tartalmilag: nem emlited benne az „Oltyánok unokáit”, pedig ebben ad legtöbbet Nagy: koncepciót, korrajzot stb. Igen jelentős műnek tartom történeti szempontból is: a román élet bevonult vele a magyar irodalomba, s hozzá teljes értékű művel. Talán elkerülte figyelmedet; föltétlenül vedd elő, mert azt hiszem, véleményed is módosulni fog Nagyról: több pusztá leíró realitánál. Én még egyéni életszemléletet is látok benne, s jelképező hajlamot is, bár másminőt Zolaénál (az agyagba fulladt Szobor Juli!). Mivel az Oltyánokat föltétlenül meg kell említeni a cikkben, szíves engedelmeddel visszaküldöm a kéziratot; bizonyára szívesen foglalkozol vele tovább. — Hány klny. kell a szlovák tanulmányról? Rövidítés nélkül hozzuk. A könyveket a napokban nézzük át, s ha akad jó, örömmel küldöm. De legjobban szeretném, ha Magad írnád meg, mely új kiadványok érdekelnek (Magyar Élet, Turul, stb.); ezek mellett a legszívesebben persze önálló írást közölnék Tőled. Szabédi nagyon megharagudott Angyal kritikájáért az Ész és búbájról; ha saját véleményed volna s kedved hozzászólni a dologhoz, esetleg vitaképpen, örülnék neki. Annak is örülök, hogy időd-kedved van dolgozni; föltétlenül ki akarom aknázni e kedvező helyzetet, de Neked kell megmondanod, mi esik a kezéd ügyébe. Kivel írassunk a könyvedről? Még nem is láttam; Turulékat mindig noszogatni kell. Az enyém is kijött baj nélkül, mihelyt néhány példányt kapok, küldök egyet. Egyelőre hát ennyit; várom szíves válaszodat, s meleg szeretettel, sokszor öllelek

Nándor

Pécs, 1944. június 15.

Nb. sajnálattal olvastam, hogy a Te lapodat is kivégezték; nem érint súlyosan? s volna-e most már lehetőséged esetleg Pécsre költözködni? Újabban Morvay Gyula és Tatay Sándor is hajlandók, talán Takáts Gyulát is sikerül áttelepíteni. Így lassan Pest és Kolozsvár mellett ki lehetne alakítani egy 3. irodalmi központot az országban. Írf erről is!

POMOGÁTS BÉLA

KÖLTÉSZETTAN

A VISSZATEKINTÉS SORÁN

– Fodor András: *Hegyek és tavak* –

Fodor András a hűség költője, ha látszólag messze került is eredeti élményeitől. Kicsiny somogyi faluból származik, Kaposvárott tanult. A budapesti egyetemen szerzett tanári oklevelet, volt szerkesztő és könyvtáros. Bejárta az országot és megismerkedett távoli városokkal. A felszabadulást követő években jelentek meg első versei, első verseskötete: a *Hazafelé* mégis 1955-ben került közönség elé. Meredek utat választott: a falusi élményvilág és indulás után sorra hódította meg a modern irodalom és művészet tartományait. Legkiválóbb angol és orosz műfordítóink közé tartozik. A szaktudósok otthonosságával ismeri a modern zenét: Sztravinszkijről nagysikerű könyvet írt. A hivatott esszéista módján szól a modern költészet elméleti és mesterségbeli kérdéseiről. Mégis hűséges tudott maradni eredeti világához, azokhoz a biztonságot nyújtó életelekhez, amelyeket első verseskötetében megfogalmazott.

Személyes versvilágot teremtett, s ezt mindig tovább építette, gazdagította. De nem cserélte másra, nem akart alakot váltani. Megőrizte ifjúságának tiszta hittel vállalt eszményeit, noha mindig ellenőrizte és továbbgondolta őket. Ha személyes válságba került, és kit nem taszított válságokba a zajló idő, nemcsak épségben maradt: mindig gazdagodott. Mint aki látszólagos vereségeiből is győztesen került ki, s okos harcmodort választ, hogy nyereségre váltsa veszteségeit. Költészete sokat fejlődött, ám megőrizte eredeti természetét. Rejtett megfelelések: titkos vérerek hálózák be ezt a költészetet. A korai versek előlegezik későbbi hangját, érett lírája visszaautal eredeti mondanivalóira. A hűség mellett a szerves belső rend jellemzi munkáját.

A hűség és a szervesség titka egyéniségében és költői szemléletében rejlik. Magatartását a harmónia vágya szabja meg. Sokan áhítják az összhangot, annál kevesebben képesek kialakítani. Ő igen: mindig megtalálja az egyensúlyt, mindig bölcs harmóniát teremt. Holott jól tudja, hogy a körötte zajló élet egyáltalán nem harmonikus. Ismeri a feszült ellentéteket, belőlük kell összhangot teremtenie. „Sohasem látom egynek a világot. / A dolgok tükre két arcot mutat” – tett ars poetica-értékű vallomást *Kétarcú világ* című versében. A szemlélet dolga, hogy megmutassa a világ eredendő kétarcúságát, s a magatartásé, hogy valamiképpen feloldja az ellentmondásokat. Fodor András sohasem elégszik meg az első benyomásokkal, a hirtelen indulatokkal. Nem adja át magát óvatlanul sem az örömnak, sem a fájdalomnak. Önvizsgálat nélkül nem ítélkezik élményei felett, véleményét sokoldalú tapasztalatszerzés és elmélyült gondolkodás során alakítja ki.

Ez a magatartás intellektuális természetéről tanúskodik. Költőről, aki a mérlegelő józanság iránytűjével tájékozódik a világ forrongó szenvedélyei és feszült ellentétei között. Józanságot tanúsít, egyszersmind elutasítja azt a rideg magatartást, amely mindent a rideg ésszerűségnek rendel alá. Mérlegelése és pontos logikája mögött tiszta költői szenvedély heví. Személyes szenvedély, amely tanúvallomásra kényszeríti, s amely az emberség és igazságosság eszményének kötelezi el. Fegyelmezi magát, lázasabb indulatait mégsem rejtheti el. Számot kell adnia magányos, szorongató pillanatairól is. Ez a számvetés a belső biztonság megszerzésének eszköze. A józan költője önvizsgálatot tart, visszatekint, felméri sorsát és helyzetét. Ezek a drá-

mai pillanatok mindig az erőgyűjtés pillanatai is. Nagyobb biztonság követi őket: további emelkedés.

Az önvizsgálat és az erőgyűjtés verse a *Hegyek és tavak*. Egy angliai utazás során született 1957-ben, és az 1961-es évszámot viselő *Tengerek, dombok* című kötetben jelent meg. A kötet első ciklusa: az *At a tengeren* valójában önálló verses-könyv lehetett volna. Az utazás: a nagyvilággal való ismerkedés költői ihlete nyomán született. A magyar lírában mindig kitüntetett szerepet kapott az utazás. A szűkebb hazai láthatár ilyenkor nyílt meg igazán. Költőink idegen országokkal és messzi városokkal találkoztak, s e találkozás révén egészen másként látták a hazai életet is. Janus Pannonius Itáliában, Balassi Bálint Lengyelországban szerzett tapasztalatot. A modern magyar költészetnek Párizs lett az egyik szülővárosa. Ady, József Attila, Radnóti és Illyés részben a Szajna partján fogalmazta meg a kor magyar költőjének feladatát. A felszabadulás után egész költői népvándorlás indult Nyugat-Európa és a szomszéd országok felé. Vas István, Jékely Zoltán, Csorba Győző és Takáts Gyula Itáliában, Somlyó György Franciaországban, Nagy László Bulgáriában szerzett tapasztalatot. Aztán hosszú időre bezárultak a határok, a „hidegháború” megakadályozott minden utazást. 1957-től nyílt ismét lehetőség arra, hogy költőink világot lássanak. Vas István és Fodor András Angliát, Garai Gábor Itáliát, Képes Géza Hellászt, Simon István a távoli Vietnámot kereste fel. Mind-egyikük versekben és verseskönyvekben örökölte meg útiélményeit.

Fodor András egész kötetre való verset szentelt angliai tapasztalatainak. Az utazás első élménye az idegenség: az *At a tengeren* magányról és kirekesztettségéről panaszskodik. A *Hiányzol* honvágyról beszél. Az *Oxford* a gazdag történelmi emlékek láttán érzett szomorúságot fejezi ki: midőn az angol városban gótikus egyetemi kollégiumok épültek, nálunk tatár és török hordák perzselték fel az alighogy megszületett magyar középkori művészetet. Am ahogy gyűlnek az élmények, a költő mind otthonosabb lesz, mind több testvéri gesztusra talál. Kezdeti nyugtalanságát baráti ölelés űzi el: Londonban Colin Mason várja, a régi barát, akivel az Eötvös-kollégiumban tanult együtt. Neki ajánlja az egész verseskötetet. A Tower félelmetes tornyai alatt ismerős kép fogadja: üldögélő fiatal szerelmesek (*Mohó partok*), a hangversenyteremben és az angol kocsmában az emberi érzelmek egyetemességét fedezi fel (*A legszebb, A kocsmában*). A messze idegenben is megtalálja azt, ami az életet otthonossá teszi: a barátságot, a közösség megtartó melegét.

Nemcsak a nagyvilággal találkozik: önmagát is jobban megismeri. Az utazás jó alkalom a számvetésre, az idegen közegben a választott költőszerep valódi természete is jobban megmutatkozik. A *Hegyek és tavak*ban kifejezésre jutó számvetés lesz talán az angliai utazás legnagyobb eredménye. Fodor András ebben a versében is érzékeny megfigyelőként számol be úti tapasztalatairól. A tájról: a közép-angliai tövidékről, amely nem tartozik a Szigetország legfontosabb turisztikai nevezetességei közé, mégis jellegzetesen angol vidék: természeti képében és történelmében. A Westmorland grófság területén fekszik, ma Nemzeti Park. Négy nagyobb tavat talál itt az utazó: a Windermere-, Ullswater-, Bassenwithe- és Derwenwater-tavat. A csendes víztükröt szelíd völgyek fogják körül, északon emelkednek Anglia legnagyobb hegycsúcsai. Virágzó völgyek és sziklás ormok néznek szembe egymással: szelídség és vadság, szép harmónia és viharzó szenvedély. A tavak partján juhnyájak legelnek, a dombokat régi várak koronázzák, de távolabb ködbe merült szirtek és vad hegyipatakok. A „hegyek és tavak” romantikus látványa szövi át Fodor András versét. Mégsem a látvány kifejezése ad ennek a versnek igazán költői erőt. Hanem az önvizsgálat és a számvetés, amely a választott költői sors eredményeinek és eszményeinek újlagos átgondolására vezet.

A vers címe alatt a következő megjegyzés olvasható: „Búcsúzás a „Tavi iskolától”. A „tavi iskola” a középgangol tövidék három romantikus költőjét: Robert Southey-t (1774–1843), William Wordsworth-öt (1770–1850) és Samuel Tayler Coleridge-öt (1772–1834) jelöli. E költők munkásságára meghatározó hatással volt a tövidék természeti környezete. Különösen Wordsworth lírájára, amely a táj csen-

des harmóniáját és szelíd romantikáját fejezte ki. Az angol költő a természetben keresett példát, a mozdulatlan tavakban, az arányos dombokban, a mezei virágokban látta a létezés gyönyörű összhangjának igazolását. Az embert a természet részének tekintette, azt tartotta feladatának, hogy elvegyüljön a tájban és a természet csodái között.

Fodor András költeménye nemcsak a vándor búcsúzása attól a tájtól, amely egykoron Wordsworth összhangot kereső vágyának tanúja volt. A modern költészet búcsúja is: a természet elemi harmóniájától és a költői összhang biztonságát szerző élményétől. Kései búcsú, hiszen a „tavi iskola” harmadik költője: az ópiummámoros kalandokba merült Coleridge már egyszer búcsút vett a szelíd harmóniáktól, midőn látomásos költői mítoszokban fejezte ki a szívében dúló viharokat. Az alcím mindenestre jelzi, hogy Fodor András most a természetes összhang felbomlásáról akar vallani.

A „tavi iskola” költői a természet egyszerű rendjében keresték a teljes világrend megnyilatkozását. A virág, a mező és a domb titkokat rejtett, a költő dolga volt, hogy megfejtse rejtelmes üzenetüket. „... megtanultam másképpen nézni a Természetre (...) kihallom belőle az emberiség csöndes bús zenéjét” – szölt Wordsworth híres verse: a *Sorok a tinternei apátság fölött* (Szabó Lőrinc fordítása). Fodor András, midőn a fiatal Wordsworth és Coleridge példájára gyalogosan barangolta be a tóvidéket, maga is hallotta ezt a „csöndes bús zenét”. A természetnek az ő számára is volt titokzatos üzenete: saját sorsának titkait látta a tájban, amint a sziklás ösvényen haladva körülnézett. A meredek kaptató, a vízmosás, a sziklagörgeteg jelképes értelmet kapott. A tájat figyelte és közben önmagával folytatott néma vitát. Letekintett a szelíd völgyekbe, felnézett az előtte magasló szirtekre: felmérte közöttük helyzetét, a pályát, amelyet befutott.

A vers első sorai a látványról adnak képet. Ezt a képet enyhe szorongás itatja át: „A sziklák közt, amerre fordulok, / jönnek elem nyekergő bégetéssel / gubancos szőrű fekete juhok. / Kocognak, jönnek a vízmosta lejtőn, / bárgyú szoborként megállnak előttem”. Az idegenség szorongató érzése ezt követően felerősödik: „Miféle nyomasztó tájra vetődtem? / Gyomromig ér a szédület kinja, / a kétség szigonya mellemben roppan. / Hová indultam ezen az úton? / Miért vergődöm így megalázva? / Forró teherként fülemben perzsel / zúzott hajam két lebomló szárnya”. Az egymást követő kérdéseket kétségek vezérlik. E kétségek igazolják, hogy a sziklás ösvényen haladó költő nem a tájjal: önmagával és sorsával viaskodik. A két élmény: a mind elhagyatottabb táj látványa és a belső nyugtalanság szervesen egészítik ki egymást. A tájrajz mintegy előkészíti a vallomások kérdéseket. A kérdések pedig jelzik, hogy a költő figyelme egyre jobban önmaga felé fordul: a tájrajz legfeljebb a személyes számvetés kerete és jelképes kifejezése lesz.

A következő szakasz tanúsága szerint a költő ismét a vidéket szemléli. Visszatekint a távoli völgyre és felidézi a tavak partján élő hajdani költők szellemét: „Mocsárban áznak a meredő szirtek, / Ne vágj neki az úttalan útnak! / Nézz vissza, nézd a palahegy árnyán, / a völgy ölében tavak hunyorognak. / Párás partjukon bolyongtak a költők, / ott, hol a föld színe el sose fárad, / hol zsongatják az örök-új örömet / a rétek, a lombok, a nádak, / hol a teremtmény csend örömeiben fűdik az emberi lét, / s nézi magát a szelíd lehetetlen / fönt, az időtlen egekben...” E szakasz mintha az előző antistrófája lenne: az elhagyott völgyet mutatja be, a „teremtő csönd” hazáját, amely visszatekintve még derűsebbnek és gazdagabbnak tetszik. Egyszersmind egy elveszett költői életformát, amelyben tiszta rend és természetes összhang uralkodott. A „tavi iskola” költői még a rendben és összhangban éltek. A szelíd tájban látták a létezés tükrét, és az „időtlen egekben” az emberi sors magyarázatát.

Fodor András nosztalgikus érzéssel gondol vissza erre az elvesztett életrendre. Ifjúságában ő maga is a természetes összhang gyönyörű világából indult. Ezt az összhangot veszítette el, midőn arra kényszerült, hogy átélje a kor nagy feszültségeit. Vesztesége személyes veszteség: szorongó érzést okoz. Ezért óvja önmagát az

úttalan utaktól, a veszélytől, amely az ismeretlenben leselkedik. Önmagát figyelmezteti: „Ne vágj neki az úttalan útnak”. Az önmegszólító forma általában a számvetés gesztusára utal. Arra, hogy a költőnek saját sorsával, sőt az emberi létezés végső kérdéseivel kell számot vetnie. Németh G. Béla megállapítása szerint ez a forma Arany János költészetében lett általános, Babits Mihályében vált jellemző fordulattá és a kései József Attilánál teljesebben ki igazán. A *Hegyek és tavak* esetében is a költői személyiség önvizsgálatát vezeti be.

Az önvizsgálat szellemi feszültsége mindezideig a vers zaklatott kérdéseiben és kételyről árulkodó óvásaiban öltött alakot. A harmadik szakasz nyíltabban vállalja ezt a belső feszültséget, helyezi mérlegre a kialakult költői eszményeket, és jelöli ki a követendő utat. A visszatekintést most is nosztalgia szövöi át, a nosztalgiát viszont határozott fegyelem tartja ellenőrzése alatt. Annak tudata, hogy az ifjúság természetes derűje már véglegesen a múlté, és ebbe a múltba nem vezet vissza út: „Igen, onnét jöttem, a völgyből, / a tavak, rétek bűvöletéből, / de elveszítettem a lenti világot, / már nem találnék benne haza. / Rám nem nyitná ki gyöngye szírom-ágát / a sárga nárcisz csillaga.” A „tavi költők” gyönyörű harmóniáját mindenestől elsodorta a változó idő. Új ideálokra van szükség, új költészettanra, amely a világ és a szív feszültségei nyomán születik.

Ennek az új és küzdelmes költői magatartásnak a vállalása maga sem egyszerű. Vivódást és meghasonlást okoz. A költő fokozatosan ismeri fel szükségességét, egyszersmind morális pátoszát. A vers utolsó sorai, akár egy drámai monológ, ezt a felismerést fejezik ki. Először áttételesebb módon, természeti képekbe ágyazva: „Nekem csak ez maradt: / a nedves görgeteg, / az ideges szél érdes rebegése, / töredezett szögletes ormok / a szürke felhők uszonyára vésve.” Aztán közvetlenebb formában, arról az erőfeszítésről és gyötrelmről beszélve, amit a nehéz emelkedő kíván és okoz: „Csak ez maradt enyém, e szomjúság, / a küszködés, a lihegés, csak ez maradt, / az összeérő tűzrózsák a bőr alatt, / az akarás gyötrelme, mely nem hágy merengni, / a hit kemény parancsa, mely a tetők fele úz”. Végül vallomások erővel határozva meg a kialakított magatartás legfontosabb törvényeit: „csak ez maradt: / az önkínzás vezeklő szabadsága, / csak a reménytelen remény, / hogy nem csábíthat vissza semmi, / hogy tudok mégis itt az ismeretlen, / szikár-keserves kaptatón / botolni, menni.”

A küzdelemre alapozott költői magatartásnak poétikai következménye van. Fodor András költészettana, a *Hegyek és tavak* tanúsága szerint, arra a meggyőződésre épül, hogy a versnek belső nyugtalanságból és feszültségből kell megszületnie. Pontosabban: le kell győznie a nyugtalanságot, fel kell oldania a feszültséget. Más ez a költészettan, mint a „tavi költőké”, például Wordsworth-é, aki híres verseskönyve: a *Lírai balladák* előszavában a természeti harmónia követésében jelölte meg a költő feladatát. Az emberi élet nagy ellentmondásainak kifejezésére alapozott ars poetica modern művészetében találja meg mesterét. Bartók Bélában, akinek zenéje már a fiatal Fodor András számára ihlető példát jelentett. Ez a példa a diszharmónikus élményekből és hangzatokból megteremtett magasabb rendű harmóniára mutat. Fodor András már 1948-ban írt Bartók című versében a *Csodálatos mandarinra*, az *Allegro barbaróra* és a *Cantata profanára* hivatkozott. „... csak / az halhatatlan, aki fél, de / ki félelmét is biztatásként hagyja reánk, a rokonokra” – fejezte ki egyszerű szavakkal Bartók újszerű „harmóniájának” élményforrását és morálját egyaránt. Ő maga is mind jobban felismerte a világban dúló ellentmondásokat. 1955-ös *Józan reggel* és 1961-es *Tengerek, dombok* című köteteiben velük vetett számot. Az *idegenség bánata*, az *Emberi sorsunk*, a *Kezdeni újra*, az *Európa*, 1959: sorra ennek a számvetésnek a versei.

A *Hegyek és tavak* költői kompozíciója is hangsúlyozza, hogy a soraiban kifejezésre jutó ihlet mélyen átélt ellentmondások újszerű összhangja révén született. Az ellentmondásos szövegeket és a feloldást tisztán mutatja a háromtételes szerkezet. Az első tétel a költő közérzetéről ad számot: kételyekről és félelemről, amelyek a sziklaösvényen haladva rohanják meg szinte váratlanul. A második tétel antitézis.

Az elveszített természetes harmóniát, az idill dallamát csendíti fel. Végül a harmadik szintetikus jellegű. Költője még egyszer felidézi az elveszített biztonságot, majd számot vet a megpróbáltatásokkal. Már nem retteg tőlük, mint az előbb. Vállalja őket, meg akar küzdeni velük. Elfogadja az ismeretlen kihívását, a nehéz terepet, amelyen előre kell jutnia. Új magatartást alakít ki, amely a „reménytelen reménytől” kapja igazi erejét, s a küzdő ember hősi morálját fejezi ki. Ebben a magatartásban és morálban találja meg a világban tapasztalt ellentmondások feloldásának zálogát.

A háromtétéles szerkezet szabja meg a kialakított helyzeteket és idősíkokat. Az első szakasz lírai hőse környezetére és a vigasztalan környezet által keltett belső kétségekre figyel. Helyzete, a versben rögzített időt tekintve, jelenidejű. A második szakaszban visszatekint: az elhagyott tájra, a „tavi iskola” messze tűnt idilljére és saját elmúló ifjúságára. Helyzete múltidejű. Végül a harmadik szakasz a kialakított nézőpontokat tekintve is összefoglalás. Egységes nézetben mutatja be a jelent és a múltat, s a küzdelem vállalásában már előre: a jövőbe tekint. E háromtétéles rendszert úgy is tekinthetjük, mint zenei szerkezetet. Az első két tétel szembeállítás, a harmadik feloldást kereső jellege, a vigasztalan környezet és az elveszített idill motívumának visszatérése a háromtétéles szonáták formájára utal.

A klasszikus zenei forma is jelzi, hogy a költői személyiség belső egyensúlya végül helyreállt. Erről az egyensúlyról tesz tanúságot a *Hegyek és tavak* képanyaga. Fodor András szóképeinek nem a látomásos technika ad erőt, hanem a klasszikus kimunkáltság, amelyet legfeljebb némi nosztalgia színez. A sziklás tájat, a nedves görgeteget, a töredezett ormokat: az angol tövidék jellegzetesen romantikus környezetét tisztán metszett klasszikus képek ábrázolják. Az elveszített idill ellenkezőleg párás ködfüggöny mögé kerül. Laza színfoltok, opálos képek érzékeltetik a távolságot a múlt és a jelen között. Palahegyek vetnek árnyékot a völgyre, hunyorognak a tavak, az emberi lét „a teremő csend örömeiben” fürdik. A közvetlen környezet tárgyiasan pontos rajza és az elhagyott vidék párás világítása jól fejezi ki a kettős közérzetet: a szorongató kétségeket és a nosztalgikus szomorúságot.

A háromtétéles költemény érzelmi ívének kialakításában kapott szerepet a ritmus is. Fodor András azt a szabad jambust használja, amely általánosan elterjedt huszadik századi költészetünkben. Az első két tételt tizenkét-tizenkét sor alkotja. A tíz vagy tizenegy szótagos sorok emelkedő jellegűek, a tiszta jambust azonban gyakran váltja fel spondeus vagy pyrrichius (esetleg trocheus). Az első sor: „A sziklák közt, amerre fordulok” például így ütemezhető: U—|—|—|U—|U—|UU. A második: „jönnek élém nyekergő bégetéssel” így: —U|U—|U—|—|—|U—|U. A ritmust mindvégig a mondanivaló természete szabja meg. Különösen a harmadik tételben, amelynél a sorok szótagszáma négytől tizennégyig terjed, a hevesebb indulatok belső hullámozása szerint. Ez az indulati hullámozás szabja meg az ütemek vers-tani jellegét. A magasabb lángra lobogó szenvedélyt gyorsuló versmérték: anapestusok és daktilusok mutatják. A strófa ilyen gyorsritmusú sorokkal indul: „Igen, onnét jöttem, a völgyből / a tavak, rétek bűvöletéből...” Ütemezésük: UU—|—|—|UU—|—|—|UU—|. A sebesen perdülő ütem a tétel második felé válik ünnepélyesen lassúvá, midőn az új költői morál és ars poetica megfogalmazása következik. „Csak ez maradt enyém, e szomjúság” – hangzik a végző számvetés. Üteme tiszta jambus: U—|U—|U—|U—|U—|. A továbbiakban már ez a jambikus ritmus uralkodik.

A *Hegyek és tavak* szerkezetében teremti meg a zenei kompozíció képzetét, nem hangzásában: zenei díszében. Mindazonáltal a szöveg zeneisége is kétségtelen. A hangutánzó és hangulatfestő kifejezések: „jönnek élém nyekergő bégetéssel”, „a völgy ölében tavak hunyorognak”, „Nekem csak ez maradt: / a nedves görgeteg, / az ideges szél érdes rebbegése” éppúgy a költemény zenei hatékonyságát erősítik, mint az alliterációk: „szédület kinja – kétség szigonya”, „Forró teherként fülelem perzsel”, „Mocsárban áznak a meredő szirtek”, „Párás partjukon bolyong-

tak a költők", „reménytelen remény", „keserves kaptatón". Erős zenei hatása van a költemény tiszta rímeinek vagy a tiszta rímhez igen közel álló asszonáncainak: „fordulok – juhok", „előttem – vetődtem", „útnak – hunyorognak". Fodor András nem csendít össze minden sorvéget, viszonylag ritkán él ezúttal a rímek zenei lehetőségével. Különösen a harmadik tételben, amelynek belső feszültsége különben is nehezen tűrné a zenei konszonanciát. A *Hegyek és tavak* „barbár" muzsikája hitelesen érzékelteti a szöveg poétikai szervező erejét: az egymásnak ütköző érzések feszültségét, a diszharmonikus elemekből épülő újszerű költői harmóniát.

„PIROSAN ÁTTÖR IDŐN ÉS KÖDÖN”

– Búcsú Nagy Lászlótól –

Fáj, fáj, nagyon fáj a korai halálad. Benned láttuk a diadalmast, aki fogában tartva is átviszi – átvitted – a szerelmet a túlsó partra. Csak nemrég, ötvenedik születésnapodon koszorúzott egy nép szeretetével és kívánta: ne hagyjon el soha a szerelem. Hogy útján a hű lovasoknak vágass tovább; margaréták, jázminok csókdossák még a lábad nyomát is. Még tegnap is itt jártál közöttünk, a feltámadás szomorúságával, s ma már csak múlt időben szólhatunk Rólad.

De hogyan? Hogyan mondjuk el távozásod, a roppant veszteséget, barátainknak, rokonainknak, az itthoniaknak, s a távoli, nyelvükben bujdosóknak? Ki feszül fel ezután a szívárványra? „S dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrálist?” Ahhoz a Te erőd kellene, hogy el tudjuk jajongani a bánatunkat, cserepes szájjal, piros-fekete, tört vért szívárgó szavakkal, három nap és három éjjel, miként Te szóltál Simon Pista távozása után. Talán csak a mindent felmérő jövőd tudja majd elmondani, mi is történt itt, hólyagos nyelvű diákok régen kezdett szavait folytatván. Nagy erdélyi barátod és író-társad ravatalodnál mondott szavain külön is eltöprengvén: „Korán, a küzdelem ágyútüzes szakaszában szakadt meg a szíved, miközben már lovas századaid fölött is szemlét tartottál. Iszonyatos a veszteség, ha elgondoljuk, mi csoda rohamok orkánereje feszült a szándékaidban, hűségedben, megalkuvásra képtelen, forradalmas konokságodban.”

*

Arvaságra maradtunk, szólhatnánk Mikessel, a nagy fejedelem bujdosásban maradt hűséges íródeákjával. Nagy Lászlóval a magunk jobbik fele is eltemetett; az, ami szerettünk volna lenni. Halála a mi reményeinket is meghervasztotta.

Ő volt a példa, a mérték. A vigyázó tekintet. Egy nagy nemzedék példázatosan tiszta embere. A magyar líra egyik legcsodálatosabb művelője. Abban a hétszáz esztendő hosszú sorban, amelyben ő Janus Pannoniust, Balassit, Zrínyit, Csokonait, Berzsenyit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Adyt, József Attilát és Illyés Gyulát említette legtöbbször, poétákat, csodanyelveket, akik ivadékuknak „jajos versekkel” tölnevelték.

Nagy László – hadd mondjuk el újra – a fényes szellők szárnyán indult a magasba. A szabaduláshoz érkezett munkás magyarság küldte, mint annyi társát, költőt, novellistát, festőt, színművészt, rendezőt, énekest – csak jelezve a tüneményt: Juhász Ferencet, Simon Istvánt, Csoóri Sándort, Váci Mihályt, Sánta Ferencet, Kamondy Tóth Lászlót, Szabó Istvánt, Galgóczi Erzsébetet, Kondor Bélát, Sós Imrét, Berek Katit, Horváth Terikét, Szirtes Ádámot, Avar Istvánt, Sinkovits Imrét, Béres Ferencet, Huszárik Zoltánt, Kósa Ferencet; a szomszédos országok magyarságából, többek között, Sütő András, Kányádi Sándor, Dobos László, Tózsér Árpád és Fehér Ferenc rokon indulású –, hogy

bennük mutassa fel mindazt az emberi és művészi értéket, amellyel egy nagy múltú nép jövőre századokra is bizton benevezhet.

Volt egy álmunk: Adyék, s a két világháború között induló óriások után ez lesz a század harmadik nagy nemzedéke. Azzal a változott időkből fakadó többlettel, hogy közülük a jövőre nem talál időnap előtt elhullottakat; messzes gödörbe nem kerülnek többé ifjan tehetségek. Hiszen ez a nemzedék, hittük, kedvezőbb időt kap a kibontakozáshoz. Az előttük járó nagy nemzedék, József Attilák, Illyések, Németh Lászlók már indulásukkor a lenni vagy nem lenni kérdésével kerültek szembe, az első világháborús összeomlás után maguknak kellett új kilátókat keresni, az új barbárság támadása közben; a fényes szellemek nemzedéke, a fasizmus leverése után megformáltan kapta a jó eszményt. Reménnyel, az ifjúság rózsás hitével indulhatott, hogy tovább viszi a teljes megvalósuláshoz a szívében dédelgetett álmot, s megtorgatja az egész világot. Ez volt az indulás. Később arra is eszmélnie kellett: a Megnőtt ég még mindig nem elég magas boltozatú s olykor bizony – ha szabad dalbeli képpel élni – a huszárnak sorozottat is bakancsosnak viszik. Golyószórásba került nemegyszer ez a nemzedék is; többen megtáradtak, útfélre sodródtak; a fekete föld alá is kerültek belőle. De bármennyi is volt kitűnő egyesekben a veszteség, a nemzedék végezte dolgát: megeremtetten az új magyar verset és új csapásokat vágott a szépprózai ábrázolásban. A képzőművészetben, a színjátszásban, a rendezésben is. A veszteségek, a lehajló fejek ellenére is hihettük: van új nemzedék, amely – bár kalapja, szíve, szüre forogtengben – állja az időt. Hogy a Hunn, új legenda – az Ady értelmezte – életik tovább.

Ezt a reményt Nagy László emberi és költői útja táplálta bennünk leginkább. Az ő konok hűsége és eredményes küzdelme. „Az ember nem adhatja meg magát” – vallotta és üzente értőinek. S adta a példát: betegséggel, kínal, idővel, értetlenséggel dacolva sugárzó költészetet teremtett. S vívta küzdelmeit, csakugyan bajvívó költőként, minden rossz ellenében.

„Műveld a csodát, s ne magyarázd” – énekelte. S ő csakugyan művelte. Versben és személyes életében krisztusi fényességgel, ezeréves szomjával a szépségnek és igazságnak. Az iszkázi faluvégtől tündéri magasba vezetett az útja; csúcsról csúcsra, csillagokról csillagokra; a kezdeti dalszerű soroktól a mítoszi nagy versekig, a Menyegzőig és Balassi Bálint lázbesz ééig. Alkatában, látásában, még a mozdulataiban is versre volt predesztinálva. Verset látott még a fák levelén is; tücsökciripelésre és mennydörgésre, mindenre volt hangja. Szárnyas álmokkal élt és kemény indulatokkal; mint rokonainak, egyik kezében bárány volt, a másikkal balta. Mosolygott mindenre, fűre, harmatra, csillagokra, de a sors, a vállalt örökség, az ősök „jajos versekre” is fölnevelték, s „csonthártya dobja” tudott lenni minden kinnak.

Kimondta magát és az élet drámáját; „poklot és mennyet és mindent.” „Hóval meg lánggal bútoros” világában a Mindenség halántéka lüktet, de álomi beszédében ott látjuk magunkat is, volt ifjúságunkat, s rég holt apáinkat lobogni a dombon; akik voltunk és akik szerettünk volna lenni. Személyiségként és népként is. A jövőre verstanai részletesen fognak majd beszélni Nagy László költői forradalmáról. De már régen bizonyos, hogy a versben maga is „új ritmikájú Sárkányölő” volt; az a költészetben, aminek muzsikájában Bartókot tekintette. Benne is, mint Adyban és József Attilában, az egész emberi történelem „lobbant” életre; ami volt s ami van. A bartókinak mondott modell az ő költészetében teljesedett szinte felbecsülhetetlenül gazdaggal. Ezt a rendkívüli gazdagságot, a Nagy László-i hozomány korszakos voltát ér-

zékelve írhatta Kiss Ferenc már esztendőkkel ezelőtt: Nagy László „a profán és a szakrális, a hívő és a kiábrándult szemléletformák, az ösztönösség és a tudatosság beteges polarizáltsága közepette a „barbár” és a „hellén”, az eruptív indulatok és az égető szellem szépségének olyan termékeny egyensúlyát valósította meg, amelynek tanulsága nemcsak a költészet, de egész kultúránk szempontjából is kivételes jelentőségű. S mindezt nem az izolált ember védett terében, hanem a kor fő sodrában, az iszonyú és a gyönyörű megélt végletei között vitte és viszi véghez. A sok kórtól gyötört modern lírát úgy oltotta rá egy elementáris létezésélmény törzsére, hogy ezáltal a szocialista emberség érvényét a kor legirgalmatlanabb kihívásaival szemben tette bizonyossá. Műve nemcsak egy magatartást hitelesít, de a magyar líra legtöbbre képesítő modelljét is új fénybe vonja.”

Nagy László versei már régen érvényt szereztek maguknak, Budapesttől Balatonalmádiig, Sepsiszentgyörgyig és Torontóig. Idősebbek és az ifjúságuk kezdetén állók idézik és éneklék sorait, érezve bennük a tisztaság üzenetét s a lehetetlennel is szembefeszülő emberi akaratot. Nagy László, az ember, s a Nagy László-i költészet már régen azonos az olvasók szemében; a versek kozmikuságát sem csupán művészi vonásnak, hanem erkölcsi értéknek is tekintik: a hunyászokdó kisszerűségek fölé való eltökélt emelkedésnek. Nagy költője, költő órája több is van irodalmunknak, a költői szó és emberi magatartás, a lírai és az erkölcsi érték azonban tökéletesebb egységben már senkinél sem lehet.

A megrendült nekrológok is erről beszélnek: igaz ember volt, vállára vette a Tisztaság keresztjét, a „Kisek, a Vargák, a Sinkák” gondját; az induló költők anyja volt, „akinek kezében kivirágzott az ostor”, aki következetesen hadat viselt az alantasságokkal, poklokat járt, másokért is; a tűz volt, a tűz dicsőítője, mikor sokan azt hitték, hogy „a tűz csak pecsenyesütésre alkalmas”. Vár volt, egyszemélyben, amely a méltatlanul bántottaknak is menedéket adott, alkotmány, amelyhez igazodni lehetett és kellett, s teremtő, új lírát teremtő művész. A vitathatatlan ember és költő, aki az irodalmi, a művészi élet szomorú szétszakadozása idején is összekötő üzenet tudott lenni, a frontvonalak, a széttöredező nemzedékek és hadakozó egyesek között, illetve fölött. Személyiségével és teljesítményeivel maga jelentette a kohéziót. Már a pusztá jelenlétével is, ahogy járt köztünk, kis botjával, földrengéses arca megmentett mosolyával. Hűséges író társa és barátja, Csoóri Sándor *S i r a t ó é n e* kének sorait a magunk érzése kifejezéseként is hadd jegyezzük ide: „Te voltál a mi legnagyobb ajándékunk. Ez a nép, ez a magyarul beszélők sokasága Téged szemelt ki mindnyájunk közül, hogy egyértelműen megmutassa: veszteségek és kudarcok után mire képes még egyáltalán? Milyen magaslatok bevétele és milyen történésekre... Az országfők sose voltak és sose lehetnek olyan vendéglátói e hazának, mint amilyen Te is voltál: hiszen Te páratlan álomi beszéddel, múlttal és igazsággal, szennyezetlen és szegények közt kimunkált nagysággal tudtad megkínálni, aki átlépte küszöbünket. Ha a spanyoloknak a legigazabb spanyol a Te testvéri Lorcád volt, nekünk a legigazibb énünk Te voltál...” „... elhagyhatatlan voltál. Te is, a műved is, elhagyhatatlan és lehagyhatatlan.”

*

S most Nélküled kell tovább élni. A veszteségeket tudomásul véve. Ha hittük eddig, hogy „még csak dél van, törpék az árnyak...”, most már lehetetlen nem belátni: nyúlnak az árnyak, az erdőből kifelé megyünk; a meg-

csodált, múlhatatlannak vélt ifjúságból a leszámoló, maradék erővel számot vető férfikorba. Kopottan, ritkultan. Csináljuk tovább a dolgainkat, hordjuk tovább a téglákat a templomhoz, azzal a keserű számvetéssel: bárhogymel-
kedjenek is a falak, fájdalmasan fognak hiányozni belőle azok a versek, ame-
lyeket Te már nem írhatasz meg.

Vigaszunk e vigasztalanságban is a Te szavad marad: „az ember az éle-
tet / újra kezdje, / ha szétszűllött a csillagok / égi kertje.” Vagyis, folytassa
vállalt munkáját. Teremjen – mondtad –, s iszkázi vadkörtefátokat említettél.
Egymagában, a faluszélen áll, a gyakori szélverésben háromszor is megcsava-
rodott, mégis teltelé nőtt, spirálisan, s terem bőven. Értettük a példázatod:
Te így cselekedtél. Így kell minden embernek. Dolgozni. Ha hadoszlopban,
napfényben állva nem lehet, hát szegénylegényként, partizánként, nagy ügyek
titkos ügyvédjeként. Még gyanakvón is reménnyel. Bizakodva, hogy csókos
üzeneted – amit az ötszáz évvel ezután élőknek a képernyőn keresztül küldtél,
mikor Kormos Pistával beszélgettél – magyarul is érteni fogják; minden idő-
ben. Te meg, kedves Laci, kedves Nagy László, pihenjél békében. Amit tehet-
tél, Te igazán mindent megtettél, népedért is, az emberiségért is; Benned,
költészetekben példaadó érvénnyel született meg az álmodott jövő, a „bá-
rányarcú világ”. „A vers Pelikán” – írtad szinte búcsúzóul a Balassi
Bálint lázbeszédében. A Te versed, minden versed az: „pirosan
áttör időn és ködön...”

• EX LIBRIS •

• SZENTESI FLÓRIÁN •

VERSESKÖNYVRŐL VERSESKÖNYVRE

- Lengyel Balázs kritikáiról -

Lengyel Balázs célja, amint bevezetőjében mondja, költők jellemzése és a verseket kedvelő olvasók tájékoztatása „a magyar líra eleven alakulásáról”. Pontosabban keresztmetszet 67 költő az utóbbi két-három évben megjelent 71 verseskötete alapján. Szerényen úgy zárja bevezetőjét, hogy legjobban azt szeretné, hogyha a verskedvelő közönség „szórakoztató olvasmányoknak találná” a könyvét, amely versszeretetre nevel. Meg kell vallanom, nem szórakoztató olvasmány a könyve. Hogy is lenne, amikor olyan kritikákról van szó, amelyek legtöbbször elmélyültek, gyakran nagyon is tömören, vagy idegen szavakkal erősen spékelt szaknyelven szólnak líránk és általában a költészet érdekes és bonyolult alakulásáról, fogós kérdéseiről. Inkább azt mondhatnánk, hogy könyve lapról lapra kíváncsiság-ébresztő. Azzá teszi a kritikus határozott állásfoglalása és találatkonysága. Kialakult és megvallott ízlése határozott jegyekkel végigvonul a mű egészen és az amennyire megemeli, úgy meg is köti kutatásainak és kíváncsiságának határait is. Találatkonysága, – még ha lankad is olykor – leköt. Feladata itt-ott nehéz, hiszen sok kötetet át a gyakorta megismétlődő lírai hang egyhangúságát kell érdekesen taglalnia.

Munkája így együtt szinte a nagysikerű „Szép versek” sorozat mellé állítandó. Ennek mintegy magyarázó és segítő kézikönyve. Mégpedig úgy, hogy olvasása és megállapításai nemcsak az olvasót, a szereplő lírikusokat, de ugyanakkor líránk kritikáját is elgondolkozásra és új szempontokra, észrevételre és gondolatokra serkentik. Egy szó mint száz, bár olvastam külön is őket az Élet és Irodalomban, de most így együtt írásai a szemlélet egységében és a helyszükék szorító abroncsában tömörségükkel megnöttek. Jelentős kritikai kötet kerekedett a kis esszékből. Ahogy végigolvastam, akármilyen furcsának találhatja is a szerző, de én épp a költészet mai állására és lényegére tapintó volta miatt könyvének utolsó fejezetét tettem volna a kötet élére. Azt a „Zöld és arany” fejezetet, amely „az ihlet és mesterség” jól válogatott bevezetőjével a költészet mai állapotára kitűnően rávilágít. Igazán hasznos és épp az ifjabb gyakorló lírikusoknak, mert hiszen „a század versképletének, verseszményének gyökeres átalakulása közismert” és hozzátennem, hogy vitára ingerlő is. Amit a vers mai „formai minimumáról” és „a versbeli közlés” esztétikájáról, lényegéről és lehetőségéről és teherbírásáról szól, ezekben a mondatokban összesűrítve mind megtalálható, amelyhez mint mércéhez igyekezett viszonyítani és mérni a költők köteteit és verseit vagy éppen verskísérleteit. Talán így előretéve és kifejtve világosabb lett volna több esetben, miért is harcol s miért azzal az állandó szigorú igényvel a jó költészetért.

Időszerű és hasznos is sok megállapítása, mert az átalakuló világban új lírai nyelv és szerkezet lehetőségeiről van szó. És mitagadás, szeretnék látni is, sokan szeretnék érteni is a régi mellett épp a kívánt újat. Persze nem a mindent megváltó receptről beszélek én. Ilyen nincs is, hanem arra rámutatni, amely nem másolás és modor vagy divat, mert hiszen ezek közül egyik sem a modernség. Csak a jót teremtes az! A legjobb vers a legmodernebb is...

Lengyel Balázs könyvének szerkezete mozaik-építésszerű. Úgy válogatja össze az egyes költők versköteteit, hogy azoknak már a hangja és a színe és sokszor mondanivalói is egy fejezetbe illők. Végül aztán az így összehangolt és magyarázott több fejezet egy teljes lírai tabló – persze a kritikus ízlésének megfelelő –

távlátát adja. Egy lírai izlés kritikai vetületét, amellyel hol egyetért az olvasó, vagy pedig a jártasabb izlésűt épp vitára ösztönzi. Ez is a kötet érdemei közé tartozik. Módszeréhez tartozik az is, hogy egyes könyvismertetéseinek előbb említett csokrai előtt rövid, de legtöbb esetben kitűnően tömör tanulmánytémát vet föl. Ezek a hangütései jó bevezetések az utánuk következő kritikákhoz. Ilyen például a „Három portré” előtt Timár György, Görgey Gábor, Kalász Márton könyvével összefüggésben az, amit a vers korunkbani változásáról mond. Sokszor a fölvetett esztétikai kérdésekben, ilyen helyeken, magával is vitatkozó a módszere. Előre vetett tételeit és kérdéseit, azok lényegét és titkait aztán a becsoportosított lírikusok műveiből igyekszik magyarázni vagy kihámozni. Sokszor ezek a kis bevezetők így kezdődnek: „Miért jó költő a jó költő?” és utána következnek Hajnal Anna, Rákos Sándor, Csoóri Sándor és Végh György versei. A „Közvetlenül és áttételesen” című ismertetése előtt igen találó az ily versek lényegéről szóló összefoglalása, az amit a közvetlen verstípus után a közvetett vers születéséről, illetve versírás módszereiről ír. Itt Képes Géza, Orbán Ottó, Gergely Ágnes és Tözsér Árpád kötetiből és az azokból idézett példáival vezeti be az olvasót az „újfajta esztétikum többnyire be nem járt szféráiba”. – Miért így? – Mert ehhez a hanghoz „hozzázeledni korunk költészetében teljesebben gyönyörködni közös érdekünk, feladatunk”.

Az összefoglaló ismertetés – a mozaikokon belül – az egyes költőktől jó és bőséges idézeteket hoz. Különösen ott, ahol a költő és a kritikus egy izléstípusba tartozik. Szinte egy lírai breviárium kerekedik így a kötet végére. Hasznos és példákra alkalmas gyűjtemény-tár a gyakorlat igényével összeállítva.

Stílusa jó logikájával és szűk szókincsében bujkáló maliciájával és a zárójelekben találóan elmondott lényegekkkel figyelmet keltő. Ezek a hol udvarias, hol csak tapintatos, de lényegre tapintó indítások és a tömondatos, kedélyesen bölcs mondásai előre sejtetik hová is akar kilyukadni és mit is akar bizonyítani. Mondatai közül a rövidek a találókabbak. A hosszúak sokszor erősen összedaraboltak, amelyekből a mindig sokatmondó lényeget csak körületekintéssel lehet kibontani.

Kiemelkedően szép és időszerű irodalomtörténetünkben a helyretevő dolgozata Áprily Lajosról. Talán nem ártott volna a találó és igaz Arany János-kapcsolat mellett megemlíteni a kép gazdagítására az egészen más indítású Babits–Áprily párhuzamot. Ezt a sokban, így műveltségben és vérmérsékletben is azonos hullámhosszon álló két költő miért is furcsa viszonyát. Könyvének talán legjobb fejezetei az Illyés Gyuláról írtak. És mitagadás, a Lengyel Balázs típusú kritikusoktól oly messze álló spontán költők közül, amikor róla és verseiről beszél, mintha érzéke és hangja is megváltozott és meg is gazdagodott volna. A jó esztéta alkalmazkodó készségéről és megértő képességéről tesz tanúságot. Biztos vonásokkal fejti ki „hogyan is él Illyés a spontaneitás nagyszerű és kényes adományával?” Kár, hogy Erdélyi Józsefről nem írt. Ő aztán az igazi spontán költő, akinek ilyen indítású zsenijéről egyik alkalommal Babits Mihály Erdélyi könyvét levéve a polcra és a „Fekete-Köröst” felolvasva, hosszan taglaló, szinte „irigykedő” lelkesedéssel tartott előadást. Igen, megérte volna, ha akkor leírom ezt a beszélgetést, mert megállapításai épp Babits szájából leptek meg és világítottak rá nekem a spontán versszületés kérdéseire és értékeire. Ideillenek azok a lapok, melyeket Juhász Ferenc és Nagy László könyveiről írt „a képes népi gondolkodás” és a költői monumentalitás kérdéseiről. Ugyancsak, amit és ahogyan taglalja Garai Gábor lírai racionalizmusát.

Kassák művéről és egyéniségéről éles rajzot készített. Ebben, a Füst Milán-i párhuzammal, a kisérletező és felfedező és az „új művészetet hirdető és teremtő... elhivatottságában szuverén” Kassák-portré, a személyes kapcsolatok idézésével is, csak érdekesebb és vonzóbb lett. Berda költészetét ilyen tömör mondatból bontja ki. „A maga derűs életszeretében, mint a természeti népek, úgy fogadta el az életet, amilyen. Az életet, mondom, a maga biofizikai törvényszerűségével, de nem társadalmi vonatkozásaival.” Weöres Psyché-jéről ezt írja: „játékosnak indult, személytelenített Psyché kötete... alanyibb, sőt egyéniségére nézve itt-ott csaknem árulkodóbb, mint eddigi költészete”. Ide kell idéznem még kitűnő fejezetcímeit, amelyek a méltatott költői típusra és műre legtöbbször lényeg-kimondók. Például a Vas Ist-

ván portré címe: „A kételkedő múzsa”. A Jékely Zoltáné: „Egy költői költő”; vagy Pilinszky Jánosról: „A hiány költője.”

De nem folytatom az idézeteket tovább. Nem akarok odajutni, amiről előbb Lengyel Balázs versidézeteinél szoltam, hogy most én a találó kritikusi mondatokból egy Lengyel Balázs breviáriumot kerekítsek. Már jóelőre, az 1978. évi „Szép versek” elé közhasználatra. Be kell érnem azzal, – mert hiszen 67 költőről írt, – hogy nevekben felsoroljam az ő kritikai ízléséhez és verstípusához legközelebb álló költőket. Azokat, akikről, mint szellemi rokonokról – és így nem is csoda – de sok-sok jól csiszolt, élesfényű lapot helyezett el könyvében. Csorba Győző, Gergely Ágnes, Görgey Gábor, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Károlyi Amy, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor, Rónay György, Székely Magda, Tandori Dezső, Vas István, Végh György, Weöres Sándor és Zelk Zoltán versköteteteiből így aztán az általa ideálisnak képzelt gyakorlat és megvalósítás, egyszóval a versszületés és építkezés és kifejezés szép és kemény sémáit – titkait rajzolja meg. Már-már a napjaink nagy verseinek lényegéhez vezető utat.

Persze nem úgy, mint az éremnek, az alkotásnak és a műnek és a kritikának is nemcsak két lapja van. Nemcsak „spontán és áttételes” lírikus típus és „közvetlen és közvetett” vers. Ahány az igazi alkotó, annyi a kikutatandó módszer és a fölmutatásra váró sok-sok oldalú szépség. Jól tudja ezt Lengyel Balázs is. Arra is törekszik, hogy legnagyobb tapintattal és minden elfogultság nélkül nyúljon a kötetekhez. Az is biztos, hogy kritikáiban minden esetben a legnagyobb igényt támasztja és állítja mércéül. Már mint az ő ízléstípusának mércéjét, amelynek sarkcsillagai minduntalan főlragyognak bírálatainak sorai között. És nem is olyan mindennapi fényű csillagok. Így József Attila, Apollinaire és T. S. Eliot sokmindent megvilágítanak, de sokszor bizony ott is az ő fényüknél akar bizonyítani és az ő ragyogásuknál keres, ahová nemigen világíthatnak, mert más lírai csillag-rendszerbe tartoznak a választott költői. Más az élményviláguk és vérmérsékletük és elgondolásuk is az alkotásról és annak céljáról, annak formáiról és tartalmáról is. Sorai között több helyen érezni is a kutatott művel és önmagával is vitatkozó szellemét. Kéteyleit aztán így Lengyel Balázs, az ilyen kereső fejezetek előtt és közben nemcsak összesűriti, de már a címben is fölveti. Így, „Hol kezdődik a költészet?” Vagy, „Verset írni nehéz”. Az is biztos, hogy némely esetben, mint pl. Jankovich Ferenc, Fodor András, Kiss Dénes, Makay Ida, sőt Toldalagi Pál esetében is költészetüket szűkmarkúan kezeli. Sok esetben elméleti tételtől kiindulva a szürkét ragyogóbbnak magyarázza, mint a természetes sokszínűséget. Kivétel ebben és fontos is fiatal líráinkban Hatvani Dániel költészetének ismertetése és ellentétéként a Petri Györgyről írt találó sorai.

Nem feledkezhetünk el Kormos István „N. N. bolyongásai”-ról írt esszéjéről. A tragikus hamar távozott költőbarát líráját találó rövidséggel állítja be a világ-irodalmi és hazai vonzások és keretek közé. Csak épp a népi szürrealizmus mesterei között Sinka Istvánt és másokat sem felejtettem volna ki, mint pl. a Kalász Márton portréból az Illyés-Szabó Lőrinc hatás után a kézenfekvő Csorba Győző kapcsolatot sem. Külön értéke könyvének Ágh István, Görgey Gábor, Parancs János, Rába György, Solymos Ida és Székely Magda eléggé mellőzött költészetének megvilágítása. Annál is inkább, mert hiszen a Verseskönyvről verseskönyvre kritikáiból is kivilágosul, hogy líráinkban milyen sok az ismétlődő sablon. Milyen sok az ellesett és nem az eredeti forrásokból, de másodkézből és így rosszul elsajátított modorosság. Mesterségesen is erőltetve a mesterség elhanyagolása és a szegényes, szürke szókincs. Ide, ebbe a közegbe talál úgy vélem Lengyel Balázs e mondata: „aki rendszeresen sok verset olvas, talán túlságosan is sokat, elszomorodik... Elszomorodik, mert a versek közül keveset tud megjegyezni”.

Persze nem olvastam én minden verskötetet, némely esetben csak egyes verseket és az idézeteket, azonkívül hiányolok is jelentős és pedig épp fiatal költőket, de minderről és hogy kimaradtak, biztos éppen nem Lengyel Balázs ízlése tehet, hanem az épp ebben a 2–3 évben megjelent, vagy meg nem jelent verseskötetek.

AZ ÉRTÉK TÉNYEITŐL A TÉNYEK ÉRTÉKÉIG

Moldova György: Akit a mozdony füstje megcsapott...

Hogy milyen formát preferál egy adott időszak, ez az adott létszakasz befogadásának historikus értelme. Ami egy szakaszban létezik: az *élményforma*, az a mód, ahogy az emberek éppigylétükben átélik a történelmet. S a kiküzdött forma, ezen élményformának és a technikai formának az alkotó által választott (mert így megélt és tudott) koordinátákban történt találkozása.

A magyar prózában a hatvanas évektől napjainkig nagyjából két szakaszt láthatunk. A hatvanas évek élményformája a kisregényt emelte a középpontba. (E szakaszt jelöltük a címben az „érték tényei”-ként.) Durván a sort Fejes Rozsdatemetője nyitja és Konrád Látogatója zárja. Mélyebb statisztikai vizsgálódás nélkül is igaznak látszik: a kisregény – pontatlan a terminus de látható, mely típusú műveket értek rajta – majdhogynem egyeduralkodó az epikai műfajok között. Mi okozta e forma sikerét? A kisregény esztétikájának talán legfontosabb kategóriája az *egyszempontú totalitás*. A lét átfogásának két nagy formája – szélső pólusa lehetséges: a kialakult, megállapodott értékevidencián alapuló forma, mely épp ezért biztonsággal közlekedik keresztbe-kasul saját világában: az extenzív forma a nagyeposztól a regényig. S a másik: a közösség szubsztanciális létéről levált, azt az individuális lét manzárdjában megalapozó: a líra. Az egyszempontú totalitás: a *remény* formája, lehetőség az ítéletre. Reményteljes paradoxon. S ezen élményforma nagysága: az ítélet lehetőségének formába építése.

Úgy érzem, hogy a hetvenes évek prózájának sikerformája: a szociográfia. Pontosabban a befogadói hatásban irodalmi szerkezetűvé transzponálódott szociografikus forma. Azt, hogy a szociográfia e szakaszban egyértelműen a *művészet ténye* lett, nemcsak a magyar, de az európai befogadói konszenzus is igazolja. Ez azonban nem pusztán a befogadási mechanizmusban érhető tetten. A szociografikus művek megformálásába már beépült az irodalmi formának számos eleme. Mi okozta e forma dominánssá válását? Lehetőség az ítéletre; így határoztuk meg a kisregényt, melynek formavilága az „arasznyi jövő” (Ady) időhatárát sejteti. A második szakaszt, mint ezen ígéret *ellenőrzését* foghatjuk fel, tehát olyan kontrollformák kialakulását lehetett várni, melyben az érték nem mint az ítélet lehetősége, hanem mint *valósága* jelenik meg. Az érték tényeiről csak a tények értéke adhat számot, csak ez igazolhatja létét.

Ez a forma értékelő-kritikai eszközeivel számadás a tényekről: a tények értékének kritikája, az ítélet valósága. Az eredmény legáltalánosabban: a forma értékkritikai megvalósulása, s a legjobb művekben az értékpremisszák, előfeltevések egyértelmű napvilágra kerülése. Egy ilyen típusú külföldi munka alcímében olvasható „Kísérlet művészi feldolgozásra”. A szociográfiát ezen alcímet is követve, a művészet tényeként fogjuk fel.

Moldova új könyvét a legjobban sikerült szociográfiák egyikének tartom. Moldova írói alakváltása majdhogynem egyszemélyben is azt az irányt mutatja, melyet a fentiekben a két szakaszban vázoltunk fel. Moldovánál azonban egy *közvetítő* műfaj is létezett, a riport. Riportkönyveit ma már a hagyományos irodalmi formák és az irodalmi formaként is érvényes szociográfia közti közvetítő kísérletként is felfoghatjuk. A hetvenes években Moldova három nagy szociográfiát (Tisztelet Komlónak, Az Őrség panasza, Akit a mozdony füstje megcsapott...) és egy regényt (Negyven prédikátor)

publikált. Az előbbi forma túlsúlya nyilvánvaló. Mi hát a regény keletkezésének esztétikai magyarázata? A Küldetés című filmben Balczó is idézi az egyik prédikátor szavait: „Küldetésem elvégeztem, a hitet megtartottam.” Durva parafrázissal a küldetés a szociografikus –, a megtartott hit a regényformát eredményezte Moldovánál. Legújabb könyvében – talán saját szintézislehetőségeit is keresve – egy olyan területet ír le, mely – a szó társadalomtudományi értelmében – *modell*ként is felfogható. A vasút olyan organizmus, melynek a maga *mikrovilágában* rendelkeznie kell azokkal a mutatókkal, melyekkel a makrostruktúra is rendelkezik (minthogy saját világát csak úgy tudja reprodukálni, ha felveszi az Egész szerkezetét). Ezért a vasút tényei legalábbis jeleznek valamit az Egész tényeiből. A könyv fejezetei eleve létünk átfogó, tipikus területeit ölelik fel. Moldova tehát a tényeket faggatja – a vasút tényeit – értékmegvalósulásuk felől. „A mozdony többet tett az emberért, mint minden filozófus, költő és próféta előtté”. Ez a Buckle-móttó megadja a vasút társadalmi státuszának súlyát. Moldova tényvizsgálatának eredményeit néhány fejezet mottójának segítségével is érzékeltetjük: „A vasutat nyáron a gaz, télen a fagy tartja össze.” „A vasút akkor is elmegy, ha madzaggal van összekötve.” A tények azt mutatják, hogy a vasút normális működésének mind az objektív, mind a szubjektív alapfeltételei rendkívül hiányosak. Működik azonban a tehetetlenségi nyomaték, amelytől ez a képtelenül irreális feltételek között lévő mikrovilág mégiscsak elvegetál valahogy. A könyv az irracionális tényezők szerepét hangsúlyozza. A képlet adott: az egyik oldalon a madzag, mint a struktúratartó protézis, a másik oldalon az elvegetálás, a működés – fenomenológiailag igaz – álcája. A könyv ezzel az idézettel kezdődik: „Az 1970-es évekre a vasútnál csak a hülyék maradtak és a megszállottak.” E mű – a vasúti mikrovilág vegetálásának könyve – értéksszervező eleme, kibomló előfeltevése a hülyék és a megszállottak *léte* ebben a világban. Mégis: nem a hülyék és megszállottak balladája ez a könyv. Egy mikrostruktúra elvegetálásának könyve, ám a megítélés *mértékei*, a tények értékének viszonyítási pontjai: a *hülyék* és a *megszállottak*. E módszer talán legfontosabb eleme: a tényeket valós értékek mérik meg és találják olyannak, amilyennek ezek a fent idézett mondatokból kitetszenek. Moldova könyve értékvilágot és mocsarat egyszerre jár körbe, az értéket, mint az Egész megítélésének szempontját alkalmazva. „Művészi kísérlet...” idéztük. E könyv formája – a formára hozott – tények – egy ritka érzékenységi *művészi* megkomponálás eredményeként jött létre. S az említett érték e műben mindig emberi arcot ölt: a vegetálás ellenpontját, egyének: hülyék és megszállottak alkotják, azok, kiknek élete és tevékenysége valóban az „érték ténye”.

Moldova könyve vállalta a kihívást: az ítélet meghozatalára gyűjtött egybe és rendezett el tényeket, anyagokat, riportokat. Az ítélet kemény, a könyv azonban nemcsak hosszú vádirat, hanem tartalmazza azokat a „törvényeket” is, melyeknek jelenléte nélkül e vádirat holt bírósági akta lenne. Befejezésül idézzük könyve utolsó mondatát azzal, hogy az író által kurzívval szedett szavak e könyv alapintencióját világítják meg: „Jobban kellene védeni az *egészséges* vasutast, és akkor nem kellene annyit költeni a *beteg* vasutasra.” (Szépirodalmi, 1977.)

TANULMÁNYKÖTETEK KELET-EURÓPÁRÓL

Kovács Endre: Szemben a
történelemmel
Sziklay László: Visszhangok
Turczel Lajos:
Portrék és fejlődésképek

Örvendetes, hogy szaporodnak a zónánkkal foglalkozó tudósok tanulmánykötetei. Irodalmunk, történelmünk, művészetünk fejlődéséről csak akkor lesz valós képünk, ha valódi közegében, háttérében vizsgáljuk. A magyar irodalom és történelem tanulmányozása során világossá vált, hogy állandó érintkezésben, hatásban-kölcsönhatásban állt a többi kelet-európai néppel, a nyelvészet bemutatta a jövevényszavak messzire ágazó kérdéskörét, melynek számos művelődéstörténeti vonatkozása is van, Bartók Béla világított rá arra a közös zenei anyagra, amely az együttélő népek történelme során alakult ki, irodalomtudósaink pedig a kapcsolattörténet és az összehasonlító irodalomtudomány módszerével mutatnak be hasonlóságokat, párhuzamokat, kapcsolatokat, amelyek a nemzeti irodalom lényeges jellemzői.

Három különböző tanulmánykötet jelent meg, szinte egyszerre. Kovács Endre, a kitűnő polonista, Magyarország szomszéd népi kapcsolatainak, lengyel, illetve francia érintkezéseinek ismert kutatója, monográfiát írt a nemzetiségi kérdés alakulásáról, és megkövesedett nézetek, új és régi dogmák elvetésének szükségességét hirdette meg. Sziklay László kötetben foglalta össze szlovák-magyar kapcsolatokat tárgyaló tanulmányait, értekezéssé növe recenzióit, illetve a szlavisztika és a Kelet-Európa-kutatás néhány magyar, szlovák és osztrák nagyjáról írt nekrológ-pályaképét. Turczel Lajos kötet a szlovákiai magyar irodalomtörténész műhelyébe enged bepillantást. Azt tudjuk meg, hogy a pozsonyi egyetem docensének évfordulós cikkekre éppen úgy kell vállalkoznia, mint a szlovákiai magyarság irodalmi múltjának földelésére. Közös a tanulmánykötetekben az igazságkereső szenvedély. S még valami. Mindhárom szerző szlovákiai magyar. Kovács Endre is, Sziklay László is ott jártak középiskolába, Turczel Lajos a mai napig a szlovákiai magyarság egyik kiemel-

kedő képviselője. A szlovák-magyar kapcsolatok egykori változásait tehát szinte a bőrükön érezték, és legalábbis rokonságuk révén ma is közvetlenül tapasztalják mindazt, ami ma a szlovákiai magyarság életében történik. Így a szlovák-magyar kapcsolatok nem pusztán irodalmi- és könyvtárművek. Kovács is, Sziklay is sokat tett és tesz a két kultúra közötti közvetítés érdekében, Turczel pedig már hivatalánál fogva is ezen munkál.

Kovács Endre nem a megszokott, fehér-feke színekre festve bontja ki a régi Magyarország nemzetiségi kérdésének tablóját. Hiszen hajdani (és olykor még ma is kísértő) egyszerűsítések közé tartozik az az ábrázolás, amely e problémát abban vélte megoldani, hogy a régi Magyarországot és annak képviselőit mindenben elítélte, ami a nemzetiségi kérdésre vonatkozott, csupán néhány magános személyiségnek kegyelmezett meg. Nem kevésbé történelmietlen az az álláspont (amelyet ugyancsak sokan vallottak), amely a dualizmus kori nemzetiségi politikát a reformkorival vagy a még régebbivel egybemosta; amely a nemzetiségi kérdés megoldását úgy képzelte el, hogy „mindössze” Széchenyire kellett volna hallgatnia a nemzetnek, stb. Kovács Endre világos okfejtéssel bizonyítja be, hogy történelmi folyamatról van szó, nem személyek tisztánlátásán (pontosabban szólva, nemcsak azon) múltak az események, hanem a kor, az uralkodó nézetek, a gazdasági-társadalmi-politikai-kulturális fejlődés meghatározta vonzáskörök, a kül- és belpolitikai fordulatok szabtak olykor szűk, olykor tágabb korlátokat személyek, rétegek reagálásának. Kovács Endrének nem utolsósorban az az érdeme, hogy a „másik felet” is meghallgatja, azaz föltárja a szlovák, a horvát, a román, a szerb nemzeti mozgalom a magyaréval sok tekintetben hasonló, sőt rokon (bár ellentétes irányú) céljait, és nem csupán a közeledési szándékot regisztrálja, hanem rávilágít a kezdettől fogva ható és tevékenykedő divergens irányú erőkre is. „Kényes”-nek látszó kérdéseket tárgyal, történetéhez méltó higgadatsággal, megfontoltsággal Kovács Endre. Ami azonban némi hiányérzetet kelt, a nemzetfogalom körüli, bár nem elsősorban Kovács Endrére jellemző bizonytalanság. A szerző maga utal rá, hogy csupán körülírhatjuk ezt a fontos fogalmat, eddig nem született meg olyan megnyugtató, többé-kevésbé minden korszakra érvényes

meghatározás, amely például a polgári nemzet előtti képződményeket éppen úgy magába foglalja, mint a mai állapotot. Ezért aztán, ha pl. egy szlovák munka címeként ezt olvassuk: Humanizmus és reneszánsz Szlovákiában, s itt a pozsonyi Academia Istropolitáról találunk dolgozatokat, e fogalom körüli zavart észlelhetjük. Kovács Endre inkább bemutatja a nemzetre vonatkozó nézeteket, mint megfogalmazza a maga elképzelését. Pedig ezzel (ha még oly hiányos lett volna is) mondanivalóját jobban alá tudta volna támasztani. Könyve így is jelentős nyeresége történettudományunknak.

Sziklay László két évtized termését gyűjtötte össze. Eredeti kutatási területét reprezentálja ez a szép könyv. A szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok múltjából elsősorban azt emeli ki, amely a közös hagyományokat, a párhuzamos jelenségeket, a hasonlóságokat és az érintkezéseket dokumentálja. Ezzel azt szeretné bizonyítani, hogy a legélesebb nemzeti és törzsalakítások korszakában sem szűnt meg a kulturális értékek cseréje, a szlovák–magyar kapcsolatok elidegeníthetetlen részei mindkét nemzeti művelődés történetének. A jól ismert okokból a magyar irodalom a XX. század második évtizedéig viszonylag kedvezőbb körülmények között fejlődhetett, fogalmazhatott meg olyan gondolatokat, amelyeket előbb-utóbb a szlovák írástudóknak is ki kellett mondanio. Sziklay mégsem a múltban oly károsan és szűkkeblűen értelmezett „hatás” oldala felől közelíti meg ezeket a jelenségeket, hanem az átadás és a befogadás újszerűen megfogalmazott szempontját érvényesíti, akár a szlovák romantikusok, a Stúr-iskola költészetének magyar vonatkozásairól, akár az Arany Jánoshoz oly sokban hasonló nagy szlovák költő, Hviezdoslav magyar nyelvű zsengeiről, akár a magyar–szlovák irodalmi kapcsolatok kutatásának elvi kérdéseiről értekezik. Sziklay azonban nemcsak a múltba nyúl vissza témaért, érdekli napjaink megannyi irányzata is. Értő kézzel rajzolja meg a jeles szlovák irodalomtörténész, Milan Pišút pályáját, gondosan regisztrálva a magyarul is olvasó osztrák tudósnak a magyar és a szlovákiai magyar irodalommal kapcsolatos megnyilvánulásait. Még érdekesebb a „Magyar motívumok Karel Krejčí műhelyében” című dolgozat. Itt Sziklay azt mutatja be, hogy egy magyarul nem olvasó, a szlavisztika igézetében felnőtt cseh kutató a kelet-közép-európai irodalmak tanulmá-

nyozása során rájön arra, hogy a zóna egyes korszakának tárgyalásakor a magyar irodalom nem szorítható ki csupán azért, mert nem szláv. Ez a felismerés vezeti el a cseh–magyar kapcsolatok mintaszerű feltárásáig. A magyar irodalom egyes alkotásait aztán cseh vonatkozásaik révén magunk is jobban megismerjük.

Sziklay László nagy figyelmet szentel a szlovákiai magyarság irodalmi életének. Hivatkozik a szlovákiai magyar irodalom „hid”-szerepére Laco Novomeský magyar vonatkozásainak tárgyalásakor, értőn elemzi csehszlovákiai magyar kutatók munkáit (Rákos Péteréit), Fábry Zoltánról, Sziklay Ferencről, Darkó Istvánról tömörségében is sokat mondó pályaképet vázol föl. Tanulmánykötete így önismeretünk fontos esz-
köze.

Turczel Lajost szinte kizárólag a szlovákiai magyarság irodalmi múltja, jelenlegi irodalma, illetve a szlovákiai magyar irodalom szlovák, cseh és magyarországi érintkezései, vonzódásai érdeklik. Ebben a körben alkot hasznosat, figyelemre méltót. Hol Kaszát ébreszti rá a Kazinczy-hagyomány éltető erejére, hol a losonci születésű Kármán Józsefet emlegeti az „igényesség és korszerűség” példájaként, hol a rimaszombatiakat figyelmezteti Tompa Mihály nemes emlékének ápolására. Ugyanilyen szeretettel idézi meg a novellista Darkó István alakját, mutat rá a két világháború között fontos szervező szerepet játszó Simándy Pál tevékenységének jelentőségére. S nem kevésbé tanulságosan veti föl Fábry Zoltán és a csehszlovákiai magyar irodalomtörténetírás problémáját, elemzi a jeles történész-irodalomtörténésznek, Sas Andor életművének máig erő ihlető hatását. Az irodalomtörténész gyakorlata segíti kritikáiban, ezért tud lényegeset mondani pl. Ozsváld Árpádról vagy Duba Gyuláról.

Tanulmánykötetének gerincét azonban a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalomról írott dolgozatai adják. E témakörben van igazán otthon. S míg előbb említett dolgozatai inkább ismeretterjesztő-pedagógiai célzatúak, ez utóbb említettekben a rokonszenves kutatói buzgalom, az őskeresés hevülete, téma és szerző egymásra találása érződik. A kisebbségi irodalomnak olyan kérdéseiről szól, mint a dilettantizmus szerepe az ún. hőskorban, a valóságirodalom problémaköre, a Sarló irodalomszemlélete és -politikája, a csehszlovákiai magyarság Petőfi-képe a két világháború között. Ezek-

hez képest kissé elnagyoltnak tetszik a „Könyv- és lapkiadásunk a felszabadulás után” c. dolgozat. Turczel tehát elsősorban Fábry Zoltán életművét világítja meg a valóságirodalom aspektusából, és azokat a szociológiai vonatkozású elemeket kutatja ki, amelyek nem csupán irodalmi irányok hátterét szolgálnak, hanem az irodalom és általában a könyv olvasói bázisát alkotják. Azaz irodalomtörténeti módszerekkel lényegében az irodalomtörténeti gondolatokat vet papírra; úgy érezzük, egy monográfia előkészületeként. Idetartozik olyan

szívet melengető hagyományok felélesztése, mint J. Fučík kapcsolata a csehszlovákiai magyarokkal.

Mindhárom tanulmánykötet összegezés. Három kutató egy adott életszakaszának, tevékenységének summája. De ennél több is: Kelet-Európa-kutatásunk színvonalának újabb, fényes bizonyítéka.

(Kovács Endre könyvét a Magvető, Sziklay Lászlóét és Turczel Lajosét a pozsonyi Madách Kiadó adta ki 1977-ben.)

FRIED ISTVÁN

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓ

A *baranyai nemzetiségekről* címmel tanulmánykötetet adott ki a Baranya megyei Tanács, Hoóz István szerkesztésében. A kötet első, statisztikai jellegű tanulmánya bemutatja a megye 316 községében és Mohácson élő 242 000 személy nemzetiségi hovatartozásának meghatározását, egyéni bevalás helyett a leszármazáson és a felmenők nyelvének ismeretén alapuló minősítés szerint. (Hoóz István munkája.) A második tanulmányban Kutas Antal a megyében élő nemzetiségek oktatásának és közművelődésének helyzetét ismerteti, a harmadik részben pedig Klinger András és Kepes József írása bemutatja a német és délszláv lakosság történetét 1880-tól a népszámlálási adatok tükrében.

A kiadványt német, horvát, orosz és angol nyelvű összefoglaló egészíti ki.

*

A Pécsi Nemzeti Színház február 3-án mutatta be Jaroslaw Abramov-Neverly: *Derby a kastélyban* c. színművét. A több szerepeket Németh Nóra, Pákozdy János, Bárány Frigyes és Vallai Péter alakította. Az előadást Roman Kardzinsky, a pozsonyi Teatr Polski igazgatója rendezte. – A Kamaraszínházban február 16-án Hol István színművész előadói estjén észak-amerikai néger költők verseit mutatta be.

*

Február 6-án szerkesztőségünkbe látogatót Nyikolaj Voronov prózaíró, a moszkvai írószervezet titkára és Elcsin Elendijev azerbajdzsáni prózaíró. Vendégeink Pécs kulturális életéről, folyóiratunk és az írócsoport munkájáról tájékozódtak. A Baranya megyei Könyvtár irodalmi esten mutatta be a két szovjet író.

*

Február 13–18. között rendezték meg Pécsen a X. Magyar Játékfilm-szemlét. A jubileumi szemlén ösbemutatóként került műsorra Fábri Zoltán: *Magyarok*, Dárdai István: *Filmregény*, Dömölky János: *Amerikai cigaretta*, Zsombolyai János: *Kihajolni veszélyes*, Sára Sándor: *Nyolcvan huszár*, Schiffer Pál: *Cséplő Gyuri*, Gaál István: *Legato*, Gazdag Gyula: *Kétfenekű dob*, Mihályi Imre: *Közös bűn*, Rózsa János: *Csatatér és Rényi Tamás*: K. o. c. filmje.

*

Kozma Lajos emlékkiállítás rendeztek Pécsen február 3–15. között, a Színház téri kiállítóteremben. – Február 17-től a pécsi Focus-csoport fotóiból nyílt kiállítás. – A Pécsi műhely öt alkotójának műveiből Komlón rendeztek kiállítást január 19. és február 10. között.